3

Kronik

Refik Halid Karay

İlk Adım

İNKILÂP

Refik Halid Karay

İlk Adım

İlk Adım / Refik Halid Karay

Sertifika No: 10614

Dizgi Meline Pamukçuoğlu
Sayfa tasarım Şirin Kazındır
Kapak tasarım Okan Koç
Redaksiyon Levent Çeviker
Yayına hazırlayan Aslıhan Karay Özdaş

Kapakta kullanılan fotoğraf İETT arşivinden alınmıştır.

ISBN: 978-975-10-3120-4

11 12 13 14   9 8 7 6 5 4 3 2 1

Baskı
İNKILÂP KİTABEVİ BASKI TESİSLERİ

Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna - İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks : (0212) 496 11 12
posta@inkilap.com
www.inkilap.com

Refik Halid Karay

İlk Adım

kronik

İNKILÂP

Refik Halid Karay

1888 yılında Beylerbeyi'nde Serveznedar Mehmed Halid'in oğlu olarak doğan Refik Halid'in anne tarafı Kırım Giraylarına dayanmaktadır; baba tarafı ise 18. yüzyıl sonlarında bir kolu Mudurnu'dan İstanbul'a göçen Karakayış ailesindendir. "Galatasaray Sultanisi" ve "Mekteb-i Hukuk"ta okuyan yazar, Meşrutiyet sıralarında gazeteciliğe başlamıştır. Kısa sürede hiciv yazılarıyla üne kavuşmuş, "Fecri Âti" edebiyat topluluğunun kurucularından olmuştur. "Kirpi" adıyla yazdığı taşlamaları ve siyasal yazıları sonucu İttihat Terakki hükümetince Anadolu'nun çeşitli illerinde beş yıl sürgüne gönderilmiş, ancak I. Dünya Savaşı'nın son yılı İstanbul'a dönebilmiştir. Dönüşünde Robert Kolej'de öğretmenlik, Sabah gazetesi başyazarlığı, iki kez Posta-Telgraf Genel Müdürlüğü yapan Refik Halid, bu süreçte "Aydede" mizah dergisini çıkarmıştır.
Siyasal yazıları ve görüşleri nedeniyle memleketten ayrılmak zorunda kalan yazar, Halep'e yerleşerek yayımladığı "Vahdet" gazetesindeki yazıları ve çalışmalarıyla Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasına katkıda bulunmuştur. 1938'de yurda dönen Refik Halid, dergi ve gazetelerde günlük yazılar yazmış ve 20 kadar roman kaleme almıştır.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan zaman dilimini, güçlü gözlem yeteneği ve dilinin zenginliğiyle farklı türlerdeki eserlerine taşıyan Refik Halid, Memleket Hikâyeleri'nde Anadolu gerçeğini; Gurbet Hikâyeleri ve Sürgün gibi eserlerinde, derin memleket hasretini edebiyatla buluşturmuştur. Yazarın, Ago Paşa'nın Hatıratı, Kirpinin Dedikleri gibi mizah eserlerinde; Bir Avuç Saçma, Makyajlı Kadın gibi kroniklerinde; Minelbab İlelmihrab ve Bir Ömür Boyunca adlı hatıratlarında, çok yönlü ve renkli anlatımı, sosyal-siyasal ortamın resimlendirilmesini sağlar. Anahtar, Nilgün, İki Cisimli Kadın, 2000 Yılın Sevgilisi, Bugünün Saraylısı gibi romanlarında ise sürükleyici kurgular içinde tasvir yeteneğiyle yaratıcılığını birleştirerek, genel olarak bireysel ilişkileri ve özel olarak da kadın-erkek ilişkilerini mekân-zaman boyutlarında derinlemesine ele alır, romanların geçtiği dönem ve mekânlara ait ince detaylara yer vererek anlatımını zenginleştirir.

18.7.1965 tarihinde İstanbul'da ölen yazar Refik Halid, muhalif kaleminin keskinliği, temiz İstanbul Türkçesi, renkli anlatımı, tasvir gücü ve yaratıcılığıyla, Türk edebiyatının en güçlü isimlerinden biridir.

Kitap yayına hazırlanırken yapıtın edebi niteliği göz önünde tutularak yazarın özgün anlatımı korunmuş, gençlerin de yararlanması amacıyla bazı sözcükler dipnotlarla açıklanmıştır.

İlk Adım

I

Otuz sene evvel…

Nasıl? Otuz sene mi? Otuz sene ha! İmkânı yok; inanmıyorum; fakat hesaplıyorum, tamam değil, fazla bile çıkıyor.

Bu hal, cepteki parayı sarf ettikten sonra duyulan şaşkınlığa benziyor: Elde, avuçta bir şey kalmamış; lakin hesaba bakınca "Sahi," diyorsunuz. "Şuraya bu kadar, buraya şu kadar vermiştim: Yanlışlık yok!" Yanlışlık yok ama yürekte bir üzüntü, hoşnutsuzluk var. İşte, şimdi aynen o haletteyim, kendimden hiç memnun değilim. "Daha akıllıca, hesaplıca sarf edemez miydim?" diye düşünüyorum, koflaşan cüzdanımı evirip çeviriyorum, süngüsü düşük bir vaziyette hayıflanıyorum.

Evet, otuz hatta otuz bir, otuz iki yıl evvel… Tüysüz, çelimsiz üç arkadaş, bir kış ikindisi, Beyoğlu'na gezmeye çıkmıştık (her zaman gurbet hatırası anlatılmaz ya, ara sıra da doğup büyüdüğüm yerde fikir dolaştırayım). O dediğim devirde kadın çarşafları battal şeklini atarak bir zariflik istihalesi geçiriyordu; kaba, haşır haşır, güllü dallı, perdelik ağır kumaşlar yerine siyah kadife moda olmuştu; daha doğrusu,

tanınmış bir ailenin üç kızı vardı ki, o yıl kadifeyi moda yapmışlardı. Kiraz dalı gibi ince, kolay hareketli, hemen hemen yirmi sene sonra ancak makbul olan göğüssüz ve fazla çıkıntısız, vaktinden evvel modern, yeni hususi tabiriyle "ekstra plat" vücutlarına bu kumaş loş bir parıltı, hoş bir yumuşaklık, bir akıcılık, bir yılan gibi sürünüp sürtünme, hülasa henüz görmediğimiz, bilmediğimiz, muhayyileyi zevke getiren bir acayiplik ilave ediyordu.

Hülya? Hülya o zamanki baş meşgalemizdi. Hülya ile geçinir, hülya ile uyur, hülya ile uyanır, hülya ile doyar, bununla yaşardık. Kadın ile erkeği ayıran peçe, kafes, selamlık, polis, bekçi, hafiye, haremağası, mabeyin odası, dönme dolap karşısında tek çare, teselli, ümit, zevk, hülya idi. Kadın ve erkek biteviye[1] tahayyül ederlerdi. Tahayyül fazla sarartıcı, soldurucu, benliği kırıcı ve gözlerin ferini söndürücü bir iş olmalı ki, şimdi o devri düşünürken bana, kendim de dahil, bütün gençliği fes giydirilmiş Hindiçin ahalisi kadar sarı, silik, süzük görünüyor; şiddetle kansızız; yahut tamamen sapsarı kanlıyız; parmağımıza iğne batsa, sanki baş gösterecek damla, tenekede yıllanmış bir paslı su habbesi olacaktır!

Galatasaray ile Tünel Meydanı arasında iki, üç gezinti yaptık; belki biraz da pastacıda oturduk; nihayet bonmarşeye daldık. Şimdi, yerindeki mağazada modern bir Mahmutpaşa yokuşu dağınıklığı ve çerçiciliği sezilen bu bonmarşe, otuz sene evvel kibar halkın da uğradığı, havası temiz, intizamlı, rağbette bir geçit, bir randevu mahalliydi. Tayin edilen saatte erkek gelir, aşağı yukarı dolaşır, camekânlara bakar, fakat belli etmeden gözleri kapıda, beklediği kadının girişini göz-

1 biteviye: aynı biçimde, sürekli olarak, tekdüze

lerdi. Derken kapının önünde, zihinde nakşolmuş sevgili hayalet, peçe inik, baştan aşağı simsiyah, yalnız eldivenler bembeyaz görünüverirdi. O kadın bu kadar bulutun altında renk renk ipek elbisesiyle bir eleğimsağma[1] gibi örtülüdür; yine birbiri üzerine giyilmiş kat kat tafta etekleriyle deniz gibi hışıltılıdır, rayihalı ve ılıktır. Öyle bir hanımı çarşafından sıyrılıp çıkarken seyretmek pek hoştu, heyecan verici, yerine göre nefes kesiciydi. Soyunurlarken de yumurta yumurta içinde çıkan ayrı ayrı renklerdeki oyuncaklar gibi sekiz, on kat kabuktan kurtulurlar, göz önünde ipek böceği cinsinden bir nevi acele istihale[2] geçirirlerdi. Vücutlarında kendi hararet ve rayihaları, kapalı bir elbise dolabında gibi saklı dururdu; sokak, araba, tramvay kokusunu duymaz, bulmazdınız.

Tüysüz, çelimsiz, toy ve ürkek üç genç, bizler, o gün otuz şu kadar yıl evvel, bonmarşede kadın gözlüyorduk. Yazımın başında bahsettiğim üç kız kardeş, kadife çarşaflı, kiraz dalı bedenli üç ince hemşire geldiler; tuvalet eşyası duran camekândan öteberi seçtiler, mini mini paketlerini aldılar, çıkıyorlardı; biz de çıkmak arzusuna kapıldık. Çıkmak ve arkalarından yürümek... Yani takip. O devirde takip, hülya ile hakikat arası bir konak yeri, bir zevkli işti; daha ziyade hülyaya sermaye hazırlardı, bu itibarla da kıymetliydi. Yürüdük, fakat tam bu sırada kapı açıldı, içeriye çarşaflı iki yeni kadın girdi; iricesi zayıfına, bize ait olduğunu belli eden bir şeyler söyledi.

Onlar kıvrak kıvrak gülüştüler; biz kıpkırmızı kesildik.

---

1 eleğimsağma: gökkuşağı
2 istihale: biçim değiştirme, başkalaşma

Hanımlar, öyle deminkiler gibi asma filizi, mor salkım dalı, gül sürgünü nevinden büker bükmez kırılacak, kopacak endamda, narin yapılı değildiler; bodur bedenli, oldukça da babayani kıyafette, kenar halkından... Ama bizim için aralarında konuşmuşlar, gülüşmüşlerdi ya! Bu, kâfi geldi, geri döndük. O anda hayret verici bir vaka karşısında kaldık: Dolgunca kadın peçesini yarı kaldırmış, bize apaşikâr ümit, cesaret verici bir bakışla gülümsüyordu.

Allak bullak olduk. Hülya sıyrılıyor, hakikat başlıyordu; fiiliyata geçmek sırası gelmişti; ne yapacaktık? Toyluğumuzu meydana vurmadan bu macerayı nasıl idare edecektik? Mamafih, vaziyetin güçlüğüne bakmadan en evvel üçümüzün de aklından şu geçmişti: İşaret, iltifat içimizden hangisineydi?

Yalnız birimize, kendimize olmak ümidiyle o tarafa ihtiyatla, aramızda konuşur, alınacak eşya üzerinde münakaşa eder gibi yaparak yaklaştık, yanaştık. Cesaret, cüret neredesin? Halbuki daha o devirde, Abdülhamit saltanatının son günlerinde ben Fransa İhtilali'ni okumuş, "Cüret, cüret, daima cüret!" cümlesinin Fransızcasını ezberlemiştim. Yüreğim yine güm güm atıyordu; sesim, kendimin bile tanıyamayacağım kadar boğuk ve değişik; bacaklarım, başkalarının bile farkına varacağı derecede sarsak ve titrekti. Yanlarına bu halde gelince, aynı kadın, bizim tüysüz, çelimsiz, toy, ürkek ve beceriksiz üç genç olduğumuzu daha iyi anladığından, ilk sözü atmak rolünü üzerine aldı:

"Tepebaşı tarafından çıkalım, olmaz mı efendim?" dedi.

Eyvah, artık kurtuluş yoktu, yakalanmıştık! Hülya! Sevgili hülya! Sana veda etmek lazım... Hakikatle göğüs göğüse gelmiş, kucağına düşmüştük; erkeğini visal esnasında çıtır

çıtır yediğini söyledikleri dişi örümceğin pençesindeydik; hem can korkusuna, hem zevk mıknatısına tutulmuştuk. Hem geri geri gitmek istiyor, hem ileriye çekildiğimizi görerek seviniyorduk. İçimizden, şimdi ne olacak, nereye sürükleneceğiz, sonu neye varacak, diye düşünüyorduk, ama mütemadiyen Tepebaşı tarafına kayıyor, aldığımız her mesafe sonunda kendimizi biraz daha erimiş, emilmiş, posalaşmış bulmamıza rağmen merdivenleri iniyorduk; onlar arkada, bizler önde iniyorduk.

Vaktiyle bir iş olan bugün bir hiç; güç olan ne kolay! Otuz şu kadar sene evvel, şimdi basit görünen o hadise bir tehlikeydi; sanki devlet, millet ve din, üçü müşterek bir müessese kurmuşlar ve aramızda elektrik idaresinin merkezlerine koyduğu kurukafa ile çifte kemiği her kadının biri göğsüne, biri ardına, fosforlu boya ile resmetmişlerdi: Ölüm tehlikesi!

Bugünkü nesil onu anlamaz; anlamamalı. Zira kadına öyle bir yafta koymak tabiatın icbar edici kuvvetine engel olamaz. Yaz gecesi bir bahçe lambasının fanusu üstüne "Yaklaşma, yanarsın!" diye yazacağımız ihtarın pervaneleri kurtaramaması gibi... Bize düşen, yeni neslin arkasından bakıp, şöyle demektir:

"Öt gidinin kekliği, hürriyet gibi arkan var!"

II

Evet, otuz şu kadar sene evvel...

O zaman, mağazaların birinde, yabancı Müslüman ka-

dınlarına rastlayıp iki çift lakırdı etmek, beraber yürümek, bir yerde bir müddet buluşup konuşmak meseleydi; muhataralarla dolu bir sergüzeşt, neticesi kestirilemez bir vaka, zorlu bir işti. Dünyanın gözü üstünüze dikilirdi; sanırdınız ki etrafınızdakiler –birdenbire hareketi durarak perdede mıhlanıp kalan eski filmlerdeki insan tasvirleri gibi– birer heykel kesilmişler, alış veriş, gidiş geliş durmuş, derin bir sükût, müthiş bir donukluk... Ve bu buz kesmiş kâinat ortasında tek canlı sizsiniz; göze siz batıyorsunuz; yalnız sizin ayaklarınızın sesi, hatta yüreğinizin çarpıntısı duyuluyor. O derece şaşırır, yürürken kösteklenir, konuşurken kekemeleşirdiniz. Hususuyla bizler gibi tüysüz, toy, tecrübesiz üç genç olursanız...

Bonmarşenin Tepebaşı cihetindeki mermer merdivenlerini bu halde indik. Gözlerimiz arkadaydı: Geliyorlar mı, gelmiyorlar mı? Geliyorlardı. Heyecanımız son haddine vardı. Zira kapıyı iter itmez kendimizi onlarla beraber, yan yana caddede bulacaktık. Atlı tramvayların sürüklediği bu daracık cadde, bize, beş bin kişinin birikip seyrimize hazır durduğu bir meydan tesirini yapıyordu. Mamafih içimizden, bütün endişeleri bastıran bir benlik gururu da duymaktaydık: Artık adam, erkek, çapkın, hovarda olmuştuk. Ah, başka arkadaşlara, merak artırıcı birtakım kapalı geçmelerle bu muvaffakıyeti, ikbali, zaferi ne lezzetle anlatacak, nasıl hayret ve hasetlerini celbedecektik!

Nihayet, işte caddedeyiz. Birbirimizin yanındayız, beşimiz bir grup olmuşuz, fakat yabancı yabancı duruyoruz. Söze başlamak cüretini bu sefer ben gösterdim:

"Ne yapacağız? Nereye gidebiliriz?" dedim.

Dolgunca kadın, peçesini kaldırdı; baktım: Pudralı, sürmeli, oldukça yorgun, dişleri intizamsız, tebessüme rağmen meyus bir çehre...

"Vakit geç," dedi. "Karşıya dönelim isterseniz, olmaz mı beyefendi?"

Olmaz olur mu? Olur, hay hay, pek münasip, pek muvafık... Buradaki "vakit geç" sözüne dikkat ediniz; daha güneşin, hem kış güneşinin batmasına iki saat var; ama kadının "karşı" tabiriyle anlattığı İstanbul tarafı için akşam olmak üzeredir; ikindi ezanı evlere çekilmek saatidir; oralarda sokaklarda çoktan hüzün çökmüştür, akşam satıcılarının melankolik sesleri, tenhalaşan mahalle aralarında inliyor. Silivri yoğurdu henüz çıkmamışsa bile boğuk, matemli bir avaze, otuz, kırk sene sonra aynı mahzunlukla hatırladığım her mevsimin şaşmaz iniltisi yüreklere çöküyor:

"Gaz! Gaz!"

Bu ışıktan haber salan ve iyi telaffuz edilse hiç de gam vermeyecek olan kelime, önünde iki teneke, birkaç huni yüklenmiş eşekle geçen satıcının ağzında bir son nefes enini kesilirdi, tüyler ürpertirdi; insanı başlayacak geceden ürkütür, uzayacak hayattan bezdirirdi.

Karşıya geçecektik, âlâ, fakat nasıl?

Bugünün gençlerine pek garip gelecek ve onları isyana ve bize karşı da merhamete sevk edecek bir şey söyleyeceğim: Otuz şu kadar yıl önce kadınla erkeğin bir arabaya binmesi şehir içinde yasaktı; kendi çoluğuyla, çocuğuyla da olsa yasaktı. Araba vesikası göstererek bir mahalleden bir mahalleye gidilmez a... Hem, böyle bir vesikanın fotoğraflı olması icap eder. Kadın, resim çıkaramazdı ki... Resmi ele geçen

bir kadın, kocasından boş bile düşerdi. Bu boş düşmek tabirindeki pratik, kolay, şöyle kendinden şıp diye hemen oluverme marifetine dikkatinizi çekerim; enstantane, otomatik bir hali var ki, "armut piş, ağzıma düş" sözünü hatırlatıyor.

Karşıya geçelim, âlâ, fakat nasıl? İmdadımıza, kim bilir kaç yıllık tecrübelerin yardımıyla gene kadın yetişti:

"Azapkapısı'na ineriz, oradan sandala bineriz!"

İtiraz etmedik. Sandal kelimesinin bir sihri de vardı; dillerde bir "âlem-i âb[1] edelim" şarkısı dolaşırdı; kadın, deniz ve sandal? Ta haşre kadar birbirlerine bağlılığı bitip tükenmeyecek olan üç imtizaçlı unsur!

İki çarşaflı şekil öne düştü; fesli, bastonlu ve eldivenli üç züppe çocuk da arkaya... Ağır ağır, kafileler arasında hiç münasebet yokmuş gibi sahte tavırlar alıp sağa sola bakarak hem gidiyor, hem fısıl fısıl paramızı hesaplıyorduk. Üstümüzde sekiz altın kadar çıktı; bugünün piyasasına göre her altın on yediden, yüz otuz altı lira eder. Bilhassa o devirde, kaldırımlarda kuvvetli basarak yürümek hakkı veren bir para... Kazaen bir mağaza camı kırmak ihtimalinden korkmayabilirdik. Nedense, gençliğimde ben bu uzak, hemen hemen imkânsız ihtimalden daima ürkerdim; baston taşımamak âdeti o korkuya son verdi.

Azapkapısı denilen yer, senelerden beri yolsuzluğa, köprü hasretine uğradığı için belki unutulmuştur, diye söylüyorum. Unkapanı Köprüsü'nün Galata tarafındaki meydanlıktır. O zamanki Altıncı Daire, şimdiki Beyoğlu Kaymakamlığı önünden Meyyit Yokuşu'na çevrildik. Burası, eskiden Hıristiyan mezarlarına mahsus mermer lahit, heykel yapan bir

1 âlem-i âb: içki âlemi, içkili eğlence

sıra taşçı dükkânlarının dizildiği, çekiç sesli bir dar sokaktı. Mermere inen çekiç sesi billur ahenkli, kıvrak, taze, genç ve dinç olmasına rağmen, ne kadar hüzün vericidir… Galatasaray Lisesi'ne ben o yoldan gidip geldiğim için -bilhassa eve dönüşte değil de mektebe gidişte- hüznünü senelerce duymuş, bu ahiret sağanağı altında sinirlerimin gerilmesinden senelerce eziyet çekmiştim.

Tek kelime konuşmadan, işte bu yokuşu indik. Önümüzdekilere birkaç bahriyeli, bir tulumbacı, iki softa söz atmışlardı, ama biz oralı olmamıştık. Otuz sene evvel kadına epeyce şeyler atılırdı: Göz, söz, çimdik, iftira, mektup… Ben bile, ayrı hikâyedir, bir kere o sonuncu cürmü işlemiştim. Servet-i Fünun edebiyatında aşk mektupları ehemmiyetli bir mevki tutar, hatta zarfın ve kâğıdın cinsleri, renkleri, şekilleri, kokuları da tasvir olunurdu; mesela "hafif bir verven rayihası neşreden mustatil[1] şekilde leylaki etamin kâğıt" gibi bir tarif… İmrenerek, böyle bir kâğıda yüzünü, gözünü sürmek arzusuna şiddetle kapılmamak mümkün mü? Sonradan arkadaş olduğum merhum Saffeti Ziya bu mektuplaşma şubesinin o edebiyatta mütehassıs şefiydi. Yeni edebiyat kitapları ve hocaları, muharririn *Hanım Mektupları*'nı ve öbür eserlerini sahte, suni buluyorlar. Benim gibi eskiye yetişmiş ve kibar aile hanımları muhitine sürünebilmiş olsalardı bu mektuplarla hikâyeler içinde realist birçok noktalar bulabilirler, hatta tanıdıklarla da karşılaştıklarını görürlerdi. Şu var ki Saffeti Ziya'nın çok ciddiye aldığını daha evvelce Recaizade Ekrem Bey, *Araba Sevdası* romanında büyük bir mu-

1 mustatil: dikdörtgen

vaffakıyetle hicvetmişti. Kadri bilinmeyen değerli bir eser de odur.

... Her neyse, deniz kenarına geldik ve hep beraber bir sandala bindik.

Neden kadın erkek bir arabaya binilmesi yasak da sandalınki değil? Şimdi, bu ciheti ben de düşünüyorum ve sebeplerini buluyorum: 1- Arabanın hususuyla kupa olursa dört tarafı kapalıdır, sandalınki açık. 2- Arabacının arkası müşteriye dönüktür, sandalcının önü. 3- Deniz korkusuyla sandalda uslu durmak zaruri, arabada ihtiyari... Vaktiniz varsa siz daha düşününüz, ben hikâyeme devam edeceğim.

III

Otuz şu kadar sene evvel...

Otuz sene dediğimiz, o gençlikte uzun görünen kısacık müddet, böyle çarçabuk, körü körüne akar, gider; zihinde ancak hatırat denilen bir miktar kum, kil, çakıl mı bırakır? Bir devir görüp de eser bırakmadan ölenlerin arkasından "Ne hatıraları da beraber götürüyor," diye acıdığım çoktur. Bir Ahmet Rasim, samimi hatıralar bıraktığı için tam ölmemiştir. Muallim Naci *Ömer'in Çocukluğu* ile, Ziya Paşa yine çocukluğuna dair birkaç yazısıyla, daima canlı, daima sevimli, hâlâ aramızdadır. Hatırat edebiyatı hem yazanların, hem devirlerin hayatını ölümden kurtarıyor. Bir roman, bir hikâye, araya teknik karıştığı için aynı tesiri vermemektedir. Muharriri, kendi muhitinde, kendi küçük dertleri, neşele-

ri, basit, külfetsiz hayatıyla, kendi kaleminden okumak büsbütün başka bir zevk... Okuyucu, o zaman, muharrirle kan kardeşi, can yoldaşı oluyor, karşılıklı bir benimseme, kaynaşıp anlaşma başlıyor. Böyle yazmayanlardan mesela Cenap Şahabeddin bize, şimdi bir makineli adam kadar acayip ve negatif görünüyor. Samimi ve hatıralı, yani insan olduğu tek yazısı, Servet-i Fünun'un fevkalade nüshasındaki *Eytamı Şühedaya*'dır; nasılsa bunda, yetim kaldığını bir hıçkırık tabiiliğiyle aksettirmekten utanmamış! Dikkat ediniz, hatırat yazarken en ağır, hünerli, mürteci üslupçular bile ruh itibarıyla da, yazış tarzında da sadeleşiyorlar ve içli bir hal alıyorlar. Cenap bu güzel yazıya, "Benim aziz kardeşlerim!" diye başlar. Ömründe bir daha kimseye böyle hitap etmemiştir.

Hikâyenin neresindeydik? Ha, evet –iki meçhul kadın ve üç toy genç– Azapkapısı'ndan sandala binmiştik. Sohbete nasıl başlayacağız? Eskiden yeni güveyler, koltuk merasiminden sonra kısa bir müddet için gelinle bir odada yalnız kalınca susmuş olmamak için kızın adını sorarlarmış; bunu, önceden başkalarından elbette öğrenmiş olmalarına rağmen... Ben bunu aklıma getirmemekle beraber tabii bir şevke uydum ve peçesini yarı kaldırmış dolgununa; acemilere mahsus lüzumsuz bir sertlikle, bir divan-ı harp reisi şiddetiyle:

"İsminiz?" diye sordum ve kendi sesimin keskinliğinden kendim ürktüm.

O, benim seda tonumun büsbütün aksi, bir halavetli nağme ile bir isim söyledi; Seniha, Semiha, Feriha gibi bir şey, amma hatıramda da kalmamıştı; zaten asıl adının bunlardan biri olmadığı sonradan meydana çıkmıştı. Sandal

ağır ağır yol alırken ve biz, dalgın dalgın etrafımıza bakıp düşünürken, şimdi ancak isminin son hecesi *ha*'lı olduğunu hatırladığım hanım, birden, hem de aruz veznine çoğu profesörlerinkinden daha uygun bir ahenkle bir manzume okumaya başladı:

Ooh, gel... Ruhu tabiat gibi mahrumu hamuş,
Bu vefasız gecenin koynunda,
Kalalım bir ebedi saniye dalgın, bîhuş...

Hemen atıldım, kıtanın son iki mısrasını ben tamamladım:

Kimbilir, belki de son leyle-i sevdamızdır,
Bunda her lahza biraz ömrü saadet sayılır!

Bilemiyorum bu zamanenin serbest kadınları o derece kültürlü müydüler? *Ha*'lı hanım, Tevfik Fikret'in manzumesini ezberden okuyuvermişti; takdir etmiştim, iftihar etmiştim; öbür iki arkadaş şiirle alakasız olduklarından, ikimiz arasında kuruluveren manevi rabıtadan da gurura kapılmış, ümide düşmüştüm. Kendi kendime, belki de zahir yüzümde edebiyat merakım okunuyor, şair yapılıyım, diyerek ayrıca da sevinmiştim; bu noktayı unutmuştum.

Kirli Eminönü'ne, *rebabı şikeste* nağmeleriyle, eski Venedik'te Ca'd'Oro Sarayı'na gondoldan iner gibi serenatla mahmur, aheste aheste çıktık. Fakat o şairane keyif bir lahzada siliniverdi; zira edebiyat düşkünü hanım:

"Şuraya, Kâni Bey'in mağazasına uğrayıverelim!" demiş

ve tam da kapının önünde bulunduğumuzdan, arkasından bizleri de şiirli cazibesine kaptırarak içeriye girmişti.

O ana kadar ağzını ve peçesini açmamış, bedbaht, ezgin haliyle rikkatimizi çekmiş olan bodur kız –hemşiresiymiş– birden silkindi, açıldı, çevik, çaçaron oldu; bir tezgâhtan öbürüne koşuyor, bir kumaş topunu bırakıp başkasına saldırıyor, çıraklara çıkışıyor, ablasına kafa tutuyordu. Hesabı, tabiidir ki biz verdik; dört buçuk altın kadar bir şey... Acemilik, toyluk, alışmamışlık para verişte ve hesap tesviyesinde pek belli olur. Ayrıca bana öyle geldi ki, kasadaki yaşlı adam, iki müptezel mahluka düştüğümüzden dolayı, çoluk çocuk sahibi bir baba kalbiyle bize acımışı; süzüşleri manalı ve rikkatliydi.

Öyle düşkün, sokak süpürgesi bir kadın, -bu son tabir Enderuni Asaf'ın divanından kulağımda kalmıştır: "Olma sokak süpürgesi, kadın kadıncık ol!" Eski zamanda o mısrayı şairin bayağı zevkine misal olarak zikrederler, öz Türkçeliğine bakarak adi, maharetsiz bulurlar, ayıplarlardı. Fakat ben doğuşta sade Türkçeci olduğumda bile beğenirdim- evet öyle, yolunu kaybetmiş bir mahluk nasıl oluyor da dekadan şair Tevfik Fikret'ten manzumeler ezberleyecek derecede okumuş, yazmış, ince ve yeni zevk sahibiydi? Bunun bir sebebi de şudur: Şimdi spor neyse, edebiyat da o zaman revacı artıran, hoşa giden, vakit geçirmeye yarayan bir lüzumlu modaydı. Açık havadan, kırlardan, denizlerden nasibimizi alamazdık; kapanık evlerde cam, kafes ardında, yarı mahpus yaşardık, bilhassa kadınla erkek yan yana bulunmak için muhakkak dört duvar arasına kapanırdı. Tabii odada, boş vakit bulunca kürek çekerek, tenis oynayarak, yüzerek ve ko-

şarak oyalanmak ve maharet göstermek mümkün değildi; eğlence kadınları biraz musiki, biraz edebiyat bilerek kendilerine ayrı bir kıymet vermek, üstünlük taslamak isterlerdi; bu, mesleğin, sanatın icaplarındandı. Bizim rastladığımız kadıncağız gençliğimize yeni edebiyat taraftarı olduğumuza hükmederek Fikret'ten okumuştu; orta yaşlısına Naci ve Andelip'ten; daha yaşlılarına Müstecabî İsmet veya Hersekli Arif'ten, mizaca göre de Şehislam Yahya veya Nabi'den okuyabilirdi. Bugün plajda boy gösterip kulaç atarak, o zaman ise minderde gazel okuyup şiir mırıldanarak göze girilir, tesir yapılır, cazibe artırılırdı.

... Mağazadan çıkınca küme halinde yine duraksadık. İşte o sırada acayip bir şey oldu; şaire kadın parmağından, kıymetsizliğine şüphe etmediğim bir halka çıkardı; içimizde en çirkinimiz olan, fakat kasaya beş altın sayan arkadaşımızın elini yakaladı ve bunu parmağına geçirdi.

Ne oluyordu, nişanlanıyorlar mıydı? Amerikan usulü bir izdivaç karşısında mıydık? Sanki otuz şu kadar sene evvel, biz gelecek asra uygun bir modern evlenme usulü tatbik edecektik: Ne imam, ne nikâh memuru... Sokak ortasındaki bu yersiz merasimi şaşkın şaşkın seyrederken, elbiselik kumaş paketlerini kız kardeşinin kıskanç kollarına yatırmış olan yüzük sahibi:

"Bu sizde yadigâr dursun. Emniyet buyurunuz, bu akşam evimizden ayrılamayız, fakat yarın saat tam altıda (eski saat) Feyziye kıraathanesinin ön tarafında oturunuz; biz geçeceğiz ve biraz ötede bir arabaya bineceğiz; orası araba merkezidir; bir başka arabaya bininiz, bizi takip ediniz!"

IV

O gece uykum kaçtı; arkadaşların da kaçmış; yatağımda döndüm, döndüm; dalıp dalıp silkindim; yastığımın yerini değiştirdim, lüzumsuzca su içtim; birkaç kere lambayı yakıp odada gezindim; aynaya baktım, yarın hoş görünüp görünemeyeceğim ihtimallerini tetkik ettim; hatta burnumun üstünde bir sivilce başlangıcı fark ederek bunun büyümesi, kızıllaşıp morarması endişesine bile kapıldım; tekrar yattım, tekrar kalktım... Nihayet, farkında olmayarak dalmış, uyuyakalmıştım. Uyanır uyanmaz, zınk, aklıma derhal dünkü işgüzarlığımızla bugün için uhdemize aldığımız müthiş vazife geldi. İlk önce, randevuya gitmemeyi, bu neticesi şüpheli ve oldukça muhataralı sergüzeştten vazgeçmeyi düşündüm ve bir müddet o kararla rahat eder gibi oldum.

İstanbul'un biteviye yağmur çiseleyen ıslak, kaypak, loş ve lodos estiği için de kesiklik veren bir kötü günü... Baba evinde adam çini sobası, cicim perdeleri, kız halısı denen bir nevi zarif kilimler örtülmüş minderleriyle ne rahat, ne kaygusuz bir yuva! (Şimdi iyi düşünürsem bu sobanın kafesli iç demir kapağında yazılı markası bile hatırıma gelebilecek; zamanında pek maruftu; biliyorum, buldum: Gerini...) Kitapçı Babikyan'dan yeni kitaplar, mecmualar almışım: Modern-collection serisi, Roman romanesque, Lisez-moi, Je sais tout, bilhassa bütün Fransız şairlerinin seçme manzumelerini, el yazılarını, tercüme-i hallerini toplayan üç ciltlik Anthologie... Geç köşeye, deme kış yaz, oku yaz! Çamurlu sokaklarda sürtecek, güzel hülyaları bırakıp çirkin hakikat-

ler peşinde dolaşacak ne var? Zaten hukuk mektebini seriyorum...

Eski edebiyatta ve ahlak kitaplarında bir *nefs-i emmare* tabiri kullanılırdı; insan tabiatının dünya lezzetlerine olan kuvvetli arzu ve meylini bir terkiple ifade ederdi; şimdiki dilimizde böyle kelimeler kalmadığı için yazarken ve konuşurken güçlük çektiğimizi ve boşluk duyduğumuzu itiraf etmeliyiz. Bir de *nefs-i levvame*'yi hatırlıyorum; işlenen günahlardan dolayı kendisini ziyadesiyle kabahatli, mesul, zemme layık gören insan iradesini ve pişmanlığı, utanma, meyusiyet haletini kısaca hülasa eden bir güzel terkip... Ondan vazgeç, bundan vazgeç; bunun yerine bir uzaktan benzeyeni koy, onun yerine benzeri bile olmayanını... Lisan maruf fıkradaki *punç*'a dönüyor.

Bu fıkra şudur: Adamın biri, soğuk bir kış günü ahbabını ziyarete gitmiş, kendisine *Panç* ikram etmişler; pek beğenmiş, ne ile yapıldığını sormuş, "Çayın içine bir kadeh konyak koyar; bir dilim de limon atarsınız, olur," demişler. Adam evine dönünce hemen karısına seslenir:

"Hanım, çabuk bana bir çay yap!"

"Çay yok!"

"Öyleyse bir kahve pişir, bir kadeh de konyak getir!"

"Konyak bizde nerede, rakı var ya..."

"Rakı olsun, limon da isterim!"

"Limonumuz kalmadı, sirke getireyim."

"Peki!"

Kahveye bir kadeh rakı dökmüş, üzerine de sirke gezdirmiş ve panç niyetine içmiş... Yeni nesil anlamaz korkusuyla ve anlatmak arzusuyla çoğu defa bilgi kilerlerindeki baş-

ka unsurlarla yeri tutulmaz, doldurulmaz olan terkiplerin boşluğunu birtakım yaraşmaz, yakışıksız maddeler koyarak yetincemeye çalışıyoruz. (Bu, sondan bir evvelki kelime öz Türkçedir, pek güzeldir, *telafi etmek* manasına kullanılmıştır; lakin bir genç nesil karşısındayız ki kendi kabahati olmamakla beraber belki ne bunu, ne de onu biliyor; yahut birini eski nesil yadırgıyor, öbürünü yenisi benimseyemiyor; halk muharriri de arada şaşkına dönüyor.)

Yukarıda demek istiyordum ki, o *nefs-i emmare* –manasını yazmıştım– bana, randevu saatine yakın musallat olmuş; giydirip kuşatmış, rahatımı feda ettirerek çamurlu sokağa, yağmur altında kapıp koyvermişti. Ayağımda galoşlar ve elimde şemsiyeyle... Zira o devirde, payitaht olmasına rağmen şehrimizin sokaklarında lastiksiz bir adım atmak imkânı yoktu; çamur diz boyuydu (tabii, bir geçmiş rejime ait olduğundan ve kimsenin itiraz için ağzını açmayacağı muhakkak bulunduğundan, şiddetle mübalağa edebilirim). O murdar ayaklarla ne bir eve, ne resmi daireye girilebilirdi; ziyarete gittiğimiz vakit sokak kapısı yanına dizilen lastik çiftlerine bakarak misafirlerin adedini tayın bile mümkündü.

Dairelerde ise pabuççular vardı; orada bunlar, evde hizmetçiler, gelenlerin galoşlarını yıkarlar, hazırlarlar, önlerine çevirirler, hatta hürmete layık olanlarla yaşlıların giymesine yardım da ederlerdi. Şemsiyeye gelince; bu, bir fes ve kalıp meselesiydi; değil yağmurda, puslu havalarda bile fes biçimini kaybeder, külaha, takkeye dönerdi. Hatta yazın mehtaplı, kırağılı geceleri açıkta geçirenler, bilhassa Boğaziçi'ndekiler, ertesi sabah tam manasıyla başlarına ne geleceğini bildikleri için evlerinde birer de gecelik fesi bu-

lundururlardı. Zifiri karanlık da olsa baş açık sokağa çıkmak kanun kuvvetinden daha keskin bir adet, bir terbiye yasağına tabiiydi.

Aklımdan hiç çıkmaz, bizim eve gelip giden, nefes edip mevlit okuyan bir hoca hanım vardı ki, hepimize cinlerin haz etmediğini ileri sürerek fes giymeden veya baş örtmeden ayakyoluna bile girmeyi men etmişti. Sonradan yıllarca düşünmüş, bu yasağın hikmetini sezememiştim; nihayet bugün, şu satırları yazarken, birdenbire keşfettim: Kadıncağız çay ve tütün gibi etraftaki rayihaları süratle kapmak, sindirmek hassasını haiz olan saçları korumak istiyormuş. Eski sözlerle nasihatlerden çoğunun, böyle, sebebi belli edilmeden, dini mahiyet verilmek suretiyle öğrenilmesi, tatbikinin keyfe tabi kalmaması içindir. Ürkütmek, anlatmaktan tesirli düşünüyordu; olabilir ki bir kimse saçının temizliğine aldırmazdı, fakat cinleri kızdırmamaya ehemmiyet verirdi. Hoca hanımın iki tehdidi vardı: Cinleri kızdırmak ve melekleri kaçırmak... Yazık ki biz, o randevu günü, galiba bunların ikisini de birden yapacak, ecinnilere diş biletecek ve melaikeye sığınacak delik aratacaktık!

İşte, üç toy, tecrübesiz ve tüysüz genç, Feyziye kıraathanesinin camları arkasındayız; gözlerimiz caddeye dikilmiş, bekliyoruz. Ben etrafımı da tetkik ediyorum: Oh, herkes, her şey, şu tavla oynayanlar, gazete okuyanlar, hopurdayan nargile, öten kanarya, asılı lambalar ve cezveler, canlı ve cansız bütün insan, hayvan ve eşya, ne rahat, ne heyecansız, ne akıllı... Belli ki macerasızdırlar, gündelik basit ömürlerini sürüyorlar, saat dakikalarını saymıyorlar, tehlike karşısında bulunmuyorlar. Biz ise bir gizli cemiyet elebaşısı,

bomba bekleyen fedai gibiyiz. Yüreklerimizin içinde kazma darbeleri işitiyor ve kafalarımızda burgu helezonlarının genişlediğini duyuyoruz fakat halimizden sır vermiyoruz. Nasıl verebiliriz ki? Baskın kadar değilse de rezaleti itibarıyla pek korkunç bir akıbet bizi bekleyebilir: Basın! İmamıyla, bekçisiyle, mahalle halkı ve sokak köpekleriyle o müthiş kafile, o Hasanpaşa karakoluna gidiş, o şeriat harici düğün alayı!

Bütün teferruatı tamamıyla unutulmadan bu gülünç zulmün bir yağlıboya tablosu muhakkak yapılmalıdır. Cumbalı, kafesli, iğri büğrü evlerin tıkadığı bir daracık sokak, vakit gece, mevsim kış, sarıklı kürklü imam, sopalı gocuklu bekçi, pliseli muşamba fenerler, etrafta yataklarından fırlamış bıyıklı sakallı bir cemaat ve ortada dişili erkekli mücrimler... Tipik, isterik, komik ve trajik bir levha! Bunu odamın duvarında bulundurmayı ne kadar isterim...

... Saat altıyı, yani yeni hesapla on biri bulmuştu. Hayatımda ancak iki, üç kere gittiğim Feyziye kıraathanesi çoktan yıkıldı; eşyasından hiçbiri artık hatırımda kalmamış; fakat saat, hâlâ karşımdaymış, işliyormuş gibi gözümün önündedir; çerçevesi ceviz, anahtar delikleri kocaman, altı köşeli bir duvar saati... İri, okunaklı harflerle minesinde A. Garnier-Paris yazılı (belki de Granier, o kadarını şimdi seçemiyorum). Kaç defa, ne uzun uzun, candan baktığımı bununla anlarsınız.

Acaba gelmeyecekler mi? Keşke, diye düşündüğümüz de oluyordu, yazık diye de...

İnan Halûk, ezeli bir şifadır aldanmak!

mısrası daha o zaman yazılmamıştı amma, bunu müphem surette hissediyorduk, yatışıyorduk; sonra kumaş paketleri aklımıza gelip gözümüz arkadaşın parmağındaki değersiz halkaya çevrilince, izzet-i nefsimizden yaralanıyor, haykıracak kadar kızıyorduk.

O kararsızlık esnasında bir kupa araba göründü, camına bir peçeli yüz dayandı ve geri çekildi.

Eyvah, gelmişlerdi! Oh, aldatılmamıştık! Derhal yerimizden kalktık, ihtiyat olarak hesabımızı önceden vermiştik, sokağa fırladık ve oracıkta bekleyen arabalardan birine atladık:

"Önden giden kupanın peşi sıra git!"

Merak ediyorsanız, ziyanı yok, siz de bizim peşimiz sıra geliniz. Eğlenirsiniz.

V

Öndeki araba Aksaray'a saptı, Laleli Camii'ni geçti, Valide Camii'ni de geride bıraktı; sola, sağa döndü; işte Samatya'ya doğru giden caddedeyiz. Mütemadiyen yol alıyoruz ve arabacımıza güvenemediğimizden, kaçırmaktan, kaybetmekten korktuğumuz ön arabayı üçümüz, birbirimizden dikkatli, hem gözle, hem atlarımızın ayaklarıyla, iki şekilde takip ediyoruz.

Laleli Camii... Üç, dört yaşındayken, açık kış günleri güneş ve hava alsın diye, beni avlusuna gönderdikleri, uğultulu şehrin ortasında kendi haline bırakılmış, cemaati kıt, kumrusuz, ağaçsız, susuz ve bütün bunlardan dolayı ruha-

niyetsiz çıplak cami! Kırk sekiz sene evvelki gezintilerimden bende kalan tesir budur. Mermer bir avlu, mermer merdivenler, sonra, demir parmaklıklı nefeslikleri, bacalarıyla bütün avlunun altını kaplayan bir bodrum veya kuru sarnıç... Taş bulup verirlerdi, nefesliklerden içeriye atar, gümbürtüsünü dinlerdim. Bazen de eğilir, bakardım. Cılız ışık parçaları aksetmiş karanlık dehlizlerden gözümü ayırınca mermer meydan, mermer merdivenler öyle keskin ve fazla hayali gelirdi ki, etrafımı göremez olurdum ve bir müddet bembeyaz bir dünyaya simsiyah bir kar tipisinin savrulduğunu hayretle seyrederdim, acayip bir zevk duyardım. Sonraları, ilk okuduğum cinai romanlarda ne zaman bir zindan, bir yeraltı yolu, bir şato bodrumu bahsi geçse, hep Laleli sarnıçları gözümün önüne gelirdi; yavan tarifleri hayalimde o sarnıçların üzerimde bıraktığı tesirle tamamlar, daha korkunç ve kesif şekle sokardım.

Ürkütücü ve esrarlı çocukluk hatıralarımdan biri de Salkımsöğüt Caddesi'nde, saray duvarları arasına gömülmüş ayazmalardı; loş bir rutubet ortasında yanan zeytinyağı kandilleri ve kara elbiseler giymiş yaşlı Rum kadınları ile... Merkezefendi Türbesi'nin niyet kuyusunu da bu korkunç listeye ilave etmelidir. Senede bir, okunmak için oraya giderdik; tespihten geçmek merasimi bittikten sonra bahçeye çıkar, içinde kırmızı balıkların dolaştığı bir bakımsız havuzun yanından dolanır, duvarlarından su sızan bir kovuk önünde dururduk. Aramızdaki hanımlardan biri içeriye girer, kaybolur; neden sonra derinden boğuk sesi gelir, "Aldım," der ve bir ıslak taş parçasıyla dönerdi. Yarasa kanatlı, timsah başlı cinlerle dolu olduğuna hükmettiğim bu tünele girenin, gir-

diği şekilde, tam ve sağlam çıkmasından ümit kestiğim için yüzüne dikkatle bakardım: Onu büsbütün değişmiş, mesela bir karga suratı almış bir halde, başka bir çehre ile mi döndü diye... Hayır, bildiğim yüzle tekrar aramıza karışmıştır. Ama ben, fena tesiri üzerimden atıncaya, unutuncaya kadar kendisine uzak durur, yabancılık duyar, vücuduna bir mezar kokusu sinmiş farz ederdim.

Çocukken gezip dolaştığım, tesiri altında kaldığım yerlere bir daha ayak basamayacağımdan dolayı memleket dışında ne kadar üzülmüştüm... Yaş ne olursa olsun gurbet insana çocuk hisliliği ve içliliği verir.

Arabalar hâlâ gidiyorlar; ne yerler, ne sokaklar, ne harabe ve ne de başka halk! Niyetimiz bozuk olduğu için yolumuzdaki ahali bize hemen birleşip üzerimize atılacak, üstümüzü başımızı paralayacak, kafamızı gözümüzü yaracak mahiyette, şiddetle mutaassıp görünüyor. Düşman hududuna girmiş gibiyiz, şüphe ve endişe içindeyiz; bir silah fabrikasına bomba koymak, bir asma köprüyü atmak maksadıyla harekete geçmiş casus ve fedai kafilesi, gizli teşkilat azası da ancak bizim kadar içten heyecanlı, görünüşte sakin, fakat yine bizim derecemizde azimli, kararlı olabilir. Ölüm var, dönüm yok, diye ant içtik ve besa vermedik ama halimizden belli, üçümüz de tehlikeli, hatta girdiğimizden beri, daha metanetli, daha erkeğiz; başladığımızı başaracağız.

Nihayet öndeki araba durdu, hem cadde üzerinde, birdenbire, habersiz, işaretsiz durdu; biz de durduk. Kadınlar indi, biz de indik. Fakat inenlere dikkatle bakınca hayretten sokak ortasında mıhlanıp kaldık. Zira arabadan, ekseriya aşçı kadınların, zenci bacıların, taşralı yabancıların giyindiği

kıyafette, biri Bağdat, öbürü çizme çarşaflı iki biçimsiz şekil çıkmıştı. İlk düşüncemiz şu oldu:

"Yanlış araba takip etmişiz, kaçırmışız!"

Meğerse değilmiş... Bunu yarı açılan peçe arasından gördüğümüz mütebessim bir yüzden anladık. Kadınlar onlardı, kıyafet tebdil etmişlerdi; demek ki iş böyle bir külfeti yaptıracak derecede ehemmiyetli ve muhataralıydı. Fena... Fena ama fazla düşünecek sıra değil, koştuk; evvela ön arabacının eline bir mecidiye sıkıştırdık. Küçük hemşire bunu çok buldu, "Altı kuruşa pazarlık etmiştik!" demekten kendini alamadı.

Ziyanı yok, ehemmiyeti ne, hele şu caddeden kurtulalım... Arkadaki arabacıya da, ikisi arasında kıskançlık çıkıp bir mesele olmasın diye, yine mecidiye verildi. Arabacı esnafı, münasebetsizliği, kavgacılığı, şirretliği ile meşhurdu, bir anda etrafımıza bütün mahalleyi toplayıverirdi. Gizli işlerde masrafa bakılmaz: Entellicens Servis'ten örnek almalı!

Kira arabası devrinde yaşayıp da başından vaka geçirmemiş, arabacı ile yakalı paçalı olmamış adama az rast gelinir. Ben bile Kadıköy'de bir arabacıya müthiş bir yumruk atmak mecburiyetinde kalmıştım; aksi gibi yumruk tam o sırada araya giren bir arkadaşın çenesine indi; kanamadı bile... Lakin, bir dişinin kökü ölüvermiş; bir ay geçmedi, sapasağlam diş sallana sallana, nihayet elinde kaldı.

Ah, bu kira arabaları! Bilhassa kupa denilen, her tarafı kapalı olanları... Esaslı hiçbir temizlik, belediye kontrolü, sıhhi tedbir görmedikleri için seyyar mikrop mahfazaları halini almışlardı; binen hasta, illetini oraya sıvar, giren sağlam hastalığı oradan kapardı. Islak, ekşi, geniz yakan ve göz

sulatan gübre kokulu havasını, burnum bugün bile hatırladıkça duymaktan kurtulamadı. Ayrıca bir de gece arabası denen ve karanlık bastıktan sonra işletilmeye çıkarılan daha murdarları, daha harap ve berbatları vardı: Beyoğlu dönüşü Eminönü'nden binerdik ve kadit atlar Rızapaşa Yokuşu'nu çoğu defa çıkamadıkları için yarı yolda da inerdik. Bir gece, eve bu arabalardan biriyle hafifçe keyif dönerken acayip bir şey olmuştu: Hem arabanın içindeydim, hem de yürüyordum. Evet, ayaklarım yerdeydi, acele acele adım atıyordum; aynı zamanda kendimi arabanın çerçevesi arasında buluyordum ve oturmadığımı da fark ediyordum. Neden sonra anladım ki ayak bastığım tahta, yolda kopup düşmüş, minderden kaymışım ve yarı belime kadar, arabanın orta kısmına geçmiş, at süratiyle yokuşa tırmanıyorum!

Bir defasında da daha garibine rastlamıştım: Atlar, kamçı, tekme, sövüp sayma, başlarından çekip sürüme, her ne yapılsa bir türlü yokuşa tırmanamayınca arabacı bana döndü:

"Efendi," dedi. "Yanında lüzumsuz gazete var mı?"

Vardı, verdim. Gece yarısı ve yol ortası bunu ne yapacak diye meraka düştüm. Kâğıdı ocak tutuşturmak için yapılan şekilde büktü, hazırladı; sonra kibritini çıkardı, ateş verdi ve alevini zavallı hayvanların arka bacakları arasına uzattı. Birden, can havliyle yerimizden fırladık ve o hızla, yarı at arabası, yarı motor, Beyazıt Meydanı'na ulaştık!

Halbuki konak arabaları ve atları ne güzel, ne temiz, ne hoş şeylerdi... Bunlardan, yeri gelirse ayrıca bahsedeceğiz.

Çözme çarşaflı, dilli dilazer kadın, arabacılar şerefli surette savulur savulmaz, ehemmiyetli bir tavır takınarak üç gence şu talimatı verdi:

"Biz önden gideceğiz; siz, ara bırakarak arkadan yürüyeceksiniz. Sonra biz sokak içinde bir evin kapısını çalacağız, siz bu sırada eve aklınızdan nişan koyup, soldaki sokağa sapacaksınız; biraz gideceksiniz, döneceksiniz. Şayet o evin kapısı yarı açık bırakılmışsa hemen içeriye gireceksiniz; değilse durmayıp yürüyecek, caddeye çıkacaksınız. Biz arkanızdan yetişiriz."

Masallarımızdaki "gidersin, gidersin, karşına bir saray çıkar, kapısında duran kurdun önündeki otu alır, kuzuya verir, kuzunun önündeki eti kurda götürürsün," yahut "bir çeşmeye rastlarsın, açık musluğunu kapar, kapalısını açarsın," kabilinden bu esrarlı tarif karşısında üç bön, çelimsiz ve tecrübesiz genç şaşırakalmıştık. Tehlike gittikçe büyüyor, güçlük artıyordu. Dar sokağa şöyle bir göz attık: Bize yalnız çamurlu, loş, kasvetli değil; ayrıca çıkmaz göründü; birbirimize bakıştık ve duraksadık.

Bez çarşaflı iki kadın şaşkınlığımıza aldırmadan peçelerini indirmişler, bu sokağa sapmışlardı; kaz şişkinliğiyle, badi badi yürüyor, uzaklaşıyorlardı; biraz sonra gözden nihan olacaklardı. Ne yapacağız? Vazgeçelim, dönelim mi?

Bir kahveci çırağı, yolun ortasında durmuş, alaycı tavırla bize bakıyor; köşedeki manavın bakışı ise sert; sokak köpeklerine gelince, şimdilik uyuşuk ve miskin... Fakat ilk işarette, mahalleye göre fazla alafranga kıyafetli olan bu üç züppe şekli, belli ki yadırgayacaklar.

Karar vermekte acele etmeliyiz.

Verdik; yürüdük. Ama ne tarafa doğru?

Yazık ki çıkmaz sokağa doğru...

VI

Çıkmaz sokak...

Vaktiyle anamın naklettiği bir vakadan dolayı üzerimde bu ismin fena bir tesiri vardır. Hikâye oldukça eski bir zamana, yaşmak ve ferace devrine ait... Akrabamızdan bir hanım, yanında iki kadınla beraber, bir gün misafirliğe gidiyorlarmış; geçtikleri caddede bir gürültü kopmuş. "Kaçın! Savulun! Geliyor!" sesleri, koşuşmalar, haykırışmalar, bir kıyamet... Ne olduğunu anlamadan, rasgele bir yan sokağa sapmışlar ve sonra dönüp arkalarına bakmışlar: Gözlerini kan bürümüş bir azılı manda, ipini koparmış, boynuzlarını dikmiş, kafa yerde, belki de burun deliklerinden karikatürlerdeki gibi duman fışkırtarak peşleri sıra geliyor. Anlaşılan, hanımların üzerlerindeki kırmızı atlastan pırıl pırıl feraceler, bu renge nedense kin besleyen hayvanı yolundan şaşırtmış ve arkalarına düşürmüş. Başlamışlar koşmaya... Fakat ferace, yaşmak, fotin kundura ile ve şüphesiz dolgun, yumuşak, idmansız vücutla dar, çamurlu, yamru yumru, eğri büğrü sokakta ne kadar koşulabilir? Demek, can havliyle koşulurmuş ki mandanın boynuzlarına çarpılmadan epeyce yol almışlar, ümide düşer gibi olmuşlar. Bir de ne görsünler? Girdikleri sokak bir çıkmaz değil mi? İşte, yolu kapayan son ev ve son kapı, sımsıkı örtülmüş bir kapı! İleriye gidemezsin, içeriye giremezsin, geriye dönemezsin. Diz çöküp ve gözlerini yumup mandayı beklemekten başka yapacak şey yok.

Tam o sırada bu çıkmaz sokağın en sonundaki ev kapısı, pencereden manzarayı seyreden bir kadının himmetiyle yukarıdan ipi çekilerek, *tırk!* demiş açılmış, hanımlar hemen

dalmışlar ve kol demirini vurmuşlar. Ya o evde kimse bulunmasaydı, bulunan da pencerede oturmasaydı? Ya aşağıdaki kapı, yukarıdan makaralı iple otomatik açılmasaydı? O zaman çıkmaz sokağın son kapısı önünde bir yığın didiklenmiş et ve atlas, üç tane kanlı yaşmak kalacaktı. Zira manda, allı kumaşlardan öyle hıza gelmiş ki yetişip kurşunla vurmasalar zaten çerden çöpten yapılmış köhne binayı boynuzlarıyla yarıp yıkarak az daha içeriye de girecekmiş!

İşte o gün, çözme çarşaflı iki dombalisa kadın arkasından çıkmaza benzettiğim sokağa dalınca, aklıma çocukluk uykularımı kaçırıp rüyalarıma giren bu eski vaka gelmişti. Kendi kendime: "Muhakkak," diyordum. "Mandanın saptığı sokak burasıydı, vaka bu sokakta olmuştu." Mamafih, şüpheye düşüp peşimize takılan bir softa, deminki o sert bakışlı manav, bir kıskanç kocakarı da manda kadar tehlikeliydi; dönüp dönüp geriye göz atmaktan nefsimi men edemiyordum.

Yürüdük, yürüdük. Her dönemece yaklaşınca yol bana bitmiş, tıkanmış görünüyor, fakat bir duvar arası, bir kovuk bulunup tekrar gidiliyor, sonu bir türlü gelmiyordu. Nihayet önümüzdekiler, sağ kolda bir harap evin basamağına çıktılar, kapı tokmağını vurdular. Biz, talimata riayet için, yolumuza devam ettik, bir hayli gittik. Daha da gidecektik, bir nalın sesi işittik, durduk. Yol büklümünden karşımıza kim çıkacaktı? Müthiş bir tip: Çıplak ayağında takunyalar, sırtına kuşaksız bir entari geçirmiş, omuzlarına ceket atmış, palabıyıklı, lanet suratlı, adadıya bir iri herif... Fena halde ürktük. Bu mahallede ne arıyorduk? Kılık kıyafetimizden yerlisi olmadığımız besbelli. Besbelli kötü bir maksatla do-

laşıyoruz. Bahsettiğim manda vahşiliğiyle bizi önüne katıp tersyüzümüze bir sürebilirdi ki...

Ben hemen yana döndüm. Orada, parmaklıklarına bezler bağlanmış bir evliya mezarı vardı; ellerimi açtım, dua vaziyeti aldım; arkadaşlar da aynını yaptılar. Ne uslu akıllı, ne arlı edepli, ne imanlı ve itikatlı çocuklardık... Böylelerinden şüphe caiz değildi. Hoş, zahmete, aktörlüğe lüzum yokmuş: Herif karşılaştığı yabancı tiplerle hiç meşgul olmadı, nalınlarının sesi, bir defacık olsun aksamadan geçti, gitti. Geçti gitti ama bizim de aklımız başımızdan gitti.

O yaşımızda, gördüğümüz terbiye ile nereden bilelim ki biraz sonra gireceğimizi umduğumuz gizli randevu evi polisten başka mahallenin bu kabil haşarı ve kabadayı tavırlı delikanlılarının himayesi altındadır, haraca kesilmiştir, aidat alırlar ve o para ile geçinirler. Maneviyatımız sarsılmış olarak geriye döndük, kapının önüne geldik ve baktık: Aralıktı. Derhal içeriye kaydık.

Girdik, içerideyiz. Kapı da üstümüze örtüldü, bu, âlâ... Fakat çıkmak? Acaba nasıl, ne şekilde, nereden çıkacaktık? Birkaç mahalle delikanlısı kolumuzdan tutup sırtımıza tekme atarak mı dışarıya fırlatacaklardı; yoksa biz mi pencereden atlayacak, damdan dama kaçacaktık; kaçmayıp dolaba, merdiven aralığına, mahzen veya bodruma mı saklanacaktık? Buralarda bizi fenerle arayacaklar, sopa ile önlerine katacaklar, sokakta taş yağmuruna mı tutacaklar, karakolda falakaya mı yatıracaklardı? Bilinemez, hükmedilemez, şimdiden hiçbiri kestirilemezdi. Muhakkak olan nokta şuydu: Başımızdan, yaşımızdan büyük bir halt etmiştik. Ah, Beyoğlu! Kalabalık, hür, emniyetli Beyoğlu! En dar sokaklarında

ürkmeden yürüdüğümüz, kapı çıngıraklarını korkmadan çaldığımız, kaldırımlarına bastonlarımızı vura vura eğlendiğimiz medeni, fakat şimdi bize pek uzak, yetişilmez, kavuşulmaz belde!

Gönlüme derin bir bikeslik çökmüştü; bir saniye şöyle düşündüm: Hemen döneyim, dışarıya fırlayayım. Bir arabaya atlayıp gözlerimi kapayayım; Tünel Meydanı'nda açayım; bildiğim, alıştığım ve haz ettiğim hayata kavuşayım. Benliğimi, mantığımı ancak orada tekrar bulabilirdim. Ah, nasıl sekerek, şakarak, tüy gibi hafif, hür ve mesut, Tokatlıyan'a doğru giderdim... Fakat bunu yapamadım; etrafıma bakındım:

İki hemşire, çözme çarşaflarını atmışlar, arkalarında ağır, süslü elbiseler, dudaklarında tebessüm, resmi bir şekilde bizi bekliyorlar.

"Talihiniz varmış," dediler. "Yoksa yersiz kalacaktık!"

Malta taşı döşeli, henüz ıslak, boş bir avludayız; karşıda ahşap, kilimsiz bir merdiven; kenarda kapısı açık bir mutfak, içinde bir Frenk tulumbası göze çarpıyor; hani upuzun kulpunun uç tarafı, eski yazı şeklindeki nesih he'si gibi iki gözlüdür, işte o tulumbalardan...

Niçin bilmem, duruyoruz, bir şey bekliyoruz, galiba bir teşrifat var.

Evet, varmış; hem de pek gülünç ve acayip cinsinden: Mutfaktan bir şekil belirdi, yuvarlana yuvarlana bize doğru kaydı. Saçları kına ve zerdeçal ile kıpkızıl, çehre bumburuşuk, vücut şiddetle bodur, sarkık ve sarsak... Bu yaşlı, meymenetsiz kadının basma entarili kolları sıvalıydı, önü göbeğine kadar yırtmaçlıydı, meydandaydı. Gelişini ürkek ürkek

seyrediyorduk: Bir memesinden kan, bir memesinden irin akan masal devanalarını hatırlıyorduk. Şaire kız bize bir emir daha verdi:

"Öpünüz teyzemizin elini!"

Acemilik, şaşkınlık, bu ya, üçümüz birden emre itaatte bir saniye gecikmedik, adeta hücuma geçtik. Teyze, galiba dolma yapmıştı, elleri soğan kokuyordu, belki de yağlıydı; onun için merhamet etti, ağzımıza bu kirli elleri değil, kalın, mor, çirkin, lakin hiç olmazsa bir nebze daha temiz olan kollarını uzattı. Öper gibi yapsak yetişmez mi? Hayır, toyluğun verdiği bir lüzumsuz fedakârlık, hesapsızlık, münasebetsizlikle bu kolları kırk yıllık hasretmişiz gibi şapur şupur öptük. O, bu iştiyaktan memnun oldu, kart bir sesle teşekkür ve dua etti:

"Eksik olmayın evlatlarım, el öpenleriniz çok olsun!"

İşte otuz şu kadar sene evvel, ilk adımda ehlinden böyle bir dua alarak yeni hayata bir nevi merasimle, gizli bir tarikata süluk[1] eder gibi girmiştik.

VII

Merdivenden yukarıya çıkıldı, bir dar sofa geçildi, bir kapı açıldı, fırdolayı sedirlerle çevrilmiş, genişçe bir odadayız. Biz, hemen hemen omuz omuza, diz dize bir sıraya dizilmişiz; onlar da karşımızda başka bir sıraya... Edeple, erkânla oturuyoruz, bekliyoruz. İç sıkıcı bir sükût. Neden sonra temennalar:

1 süluk: bir yola girme, bir yol tutma

“Safa geldiniz efendim, afiyettesiniz inşallah?”

İki kadın, birbiri arkasından, üç toy, tüysüz, tecrübesiz gencin hal ve hatırını soruyorlar. Bayram tebrikine veya herhangi bir vesile ile ziyarete gelmiş alelade misafirleri evlerinde kabul edercesine resmi bir tavır ve teşrifat…

“Safa bulduk, efendim; hamdolsun iyiyiz. Siz de iyisiniz inşallah?”

Yeniden bir susup durma. Cenap Şehabettin’in Yakazatı Leyliye’sinden bazı mısralar hatırıma geliyor:

Bu süreksiz, hevesli zemzemler:
Bu susup durma, sonra söylemeler!

Sükût devam ediyor ve söylemeler bir türlü başlayamıyor. Birbirimizi göz ucuyla tetkik ediyoruz. Şairanenin kulaklarında gümüş üzerine işlenmiş, ölmüş öküz gözü parlaklığında, yani sönük ve bulanık Felemenk taşlarından uzun, hantal küpeler var. Elbisesi limonküfü renginde bir nevi tayyör… Umumi heyeti bana, ara sıra evimize kenar mahallelerden itina ile giyinip gelmiş uzak akraba ve ahbap hanımlarını hatırlatmaktadır. Ne kadar da mahcup, yerini yadırgamış görünüyor. Hâlâ susuyoruz. Ev sessiz, mahalle sessiz, pencerelerden görünen ve bir bostan sınırı olduğu boşluğundan sezilen manzara sessiz ve her taraf, ayrıca loş, gamlı, uyku verici, rutubetli… Şimdi istediğim tek şey, ne kadın, ne sohbet, ne eğlence, ne meclistir; bir yatağa girip başıma yorganı çekerek uyumaktır. Bezgin ve pişmanım.

Bu ruh-i haleti hisseden kadıncağız hepimize birden umumi bir nazar atarak sordu:

"Hangi semtte ikamet buyruluyor, efendim?"

Doğru cevap vermek lazımmış gibi: "Yazın Erenköy'de, kışın Şehzadebaşı'nda," dedim. Öbür arkadaş, beni takliden: "Sarıyer'de ve Divanyolu'nda", üçüncüsü "Vaniköy'de ve Aksaray'da" dediler. Bu cevaplar aynı zamanda, kışlığı, yazlığı muayyen, halleri, vakitleri iyi, tanınmış aile çocuklarıyız, manasına da geliyordu. Başladık İstanbul semtlerinin havasından, suyundan, lodosundan, poyrazından bahse... Bir vapur ve misafirlik sohbeti! Arkasından yemek tarifine de geçtik mi, meclisimizin o zamanki devlet ricali, hatta vükela[1] topluluğundan farkı kalmayacaktı. Tahammül edemedim:

"Biraz şey içsek..." dedim.

"Nasıl olur, münasebet alır mı? Evin ve meclisin kutsiyet ve ciddiyetine yakışır mı?" gibi evvela yüzlerinde bir itiraz manası belirdi; sonra, birbirine bakışıp anlaşan hemşireler: "Burada belki konyak bulunur, aratalım!" dediler ve ayağa kalkıp beklediler. Ne bekliyorlardı? Anlamakta gecikmedik ve ellerine bir altın sıkıştırdık. Neden sonra, güya mahalle altüst edilerek aratılmış, nihayet güçlükle tedarik edilmiş gibi yarım okkalık Metaksa ile iki, üç kuruşluk, yenmez, yutulmaz, çakıl taşı sertliğinde beneklenmiş renkli badem şekeri geldi. Bu Metaksa konyak şişelerini, bizim nesil unutamaz. Üzerinde Frenk kalemi ucuyla ve acayip bir müsteşrik[2] üslubu ve yazısıyla Türkçe muhtelif yaftalar, etiketler, bir de kimyager Kiryapulo Efendi'nin halis üzümden mamul olduğuna dair raporu, ayrıca taklitlerden sakınılması ihtarı vardı; imla, inşa, hat bozukluğundan bunları söküp çıkarmak, okuyup anlamak hayli zordu.

1 vükela: vekiller
2 müsteşrik: doğubilimci

Şişe, evde ya tirbuşon olmadığı için yahut da ağlebi ihtimal, doldurma konyak daha ucuz satıldığından, mantarı açık gelmişti. Bön, görgüsüz çocuklar içkinin cinsini, halis veya sahte olduğunu nereden anlayacaklar? Altının üst tarafı da bu sırada, aşağıda, cepte, nasılsa bir yerde unutuluvermişti, yani bugünkü piyasa ile konyağı on yedi buçuk liraya içiyorduk. Fakat inkâr edemem, eritilmiş altın suyuna benzeyen bu içki meclise hafifçe bir neşe vermişti.

Şaire içti, bir bir üstüne içti; yeni bir maharet göstermek hevesine düştü; gene bir şeyler mırıldanıyordu: Şiir mi? Hayır, bu defa bir şarkı... Güfte, beste, makam ve melankolik, nostaljik ses kulağımda, aklımda:

Canda haysiyet mi var, sevdayı canan olmasa.

Arif Bey'in o ağır, üstadane eseri yerine, birdenbire, parmak şaklatıp bel bükerek:

Turnam, turnam!
Ben buralarda durmam!

Yahut:

Recebim sana para vereceğim,
Vermezsen karakola gideceğim!

gibi bayağı bir türkü söyleseydi, meclisin vakarına uymayan bir hoppalık yapmış olurdu; hareketleri hesaplı, dürüst, kibardı. Zavallı mahluk, hür bir devre yetişseydi, düşünüyo-

rum, belki de adlı, sanlı kendisini satmayı bilen bir yüksek süs kadını, hususi tabiriyle bir *demi-mondain* olurdu. Altında otomobil, sırtında kürk, saçlar platine, kirpikler hamam böceği antenleri gibi sert ve bükülmüş, yanaklar, kulaklara doğru portakal sarısı, dudakları yavruağzı, tırnaklar erik peltesi zarı, cici bir şey olurdu. Jeanette Macdonald gibi, bir arada hem dans eder, hem tango söyler; bunları bırakır, *saçlarıma ak düştü*'ye başlar, arkasından:

Mehlika sultan âşık yedi genç
Gece şehrin kapısından çıktı

diye en büyük zamane şairinin bir zarif aşk manzumesine geçerdi; hülasa, aranılan, ardı sıra koşulan bir değerli ve sevgili lüks olurdu. Kimbilir Florya'da ne maharetle yüzerdi; Uludağ'da ne çeviklikle kayardı; Moda'da kayık yarışına girer, Ada'da tenis müsabakasını kazanır, ne modern bir eğlence kadını örneği teşkil ederdi. Nerede bu hayat, nerede Samatya'nın bir çıkmaz sokağında metruk tekke yapılı ahşap evin sedirli, loş odasına kapanıp kat kat fanilalı, katı yakalı, dar pantolonlu üç toy, çelimsiz çocukla baş başa, İsfahan'dan şarkı mırıldanmak!

Herhangi hür sanatta olursa olsun gürbüz istidatları çürütüp hayat tadı almaya set çeken eski, müstebit,[1] mutaassıp rejimlere düşman kesilmemek kabil değil. Şimdi, yetiştiğim bu hürriyet devrinde heder olan mazlum ömürlerinden dolayı, o biçareler hesabına elem duyuyor, kin güdüyorum.

Bir aralık gözüm pencerelere ilişti: Hepsinde, kafes ye-

1 müstebit: zorba

rine kalın, sağlam kepenkler, tahta kapaklar vardı. İstenirse oda ayrı bir şambrnuvar kesilebilir, ne dışarıdan içeriye güneş, ne içeriden dışarıya lamba ışığı vurabilirdi... Sebebini sordum; gülüştüler:

"Komşuları rahatsız etmemek için..."

Anlayamadığımı görünce, yukarıda yeni devre yetiştirip hayalimde bir *demi-mondain* şekline soktuğum deminki çözme çarşaflı ve şimdiki çakıltaşı küpeli zavallı kadın, Metaksa taklidi çay boyasına batırılmış ispirtonun tesiriyle itiraf etti:

"Ev taşlanırsa camlar kırılmasın diye icabında onları kapatıveririz!"

Ne şiir, ne şarkı okumak, ne sohbete girişip ne varlığını belli etmek, hiçbir meziyeti olmayan istidatsız hemşire, adi tavırlı bir çaçaronlukla lüzumsuzca söze karıştı:

"Sizden iyi olmasın," dedi. "Bir nazik beyin, geçende, oturduğunuz yerde, birdenbire cam kırılıp başına bir taş düşmüştü de yarım saat ayıltamamıştık. İsterseniz arkanızdaki kepengi örteyim!"

Üç toy, tüysüz, tecrübesiz genç, birbirimize bakıştık. Fakat konyak, daha doğrusu talaş ispirtosu bu... Cesaret iksiri! *Zito Metaksa!...* Kahramanca cama sırt çevirdik; başlarımızı kaza ve bela taşına mertçesine nişangâh yaptık ve kayıtsız, fütursuz, şöyle söylendik:

"Hacet yok, geleceği varsa göreceği de var!"

VIII

Bizim yetiştiğimiz Abdülhamit idaresinin son yıllarında, eğlence hayatına ait bütün âdetler, görenekler ve terbiyeler

dejenere olmuştu. Bu devir bir sönüşün ve çöküşün, bir bunama ve *istiska*nın,[1] frenkçe *décrépitude* denilen acıklı haletin son haddidir. Boğaziçi'nde mehtap sefaları, sayfiyelerde araba gezintileri, mahallelerde ziyafet toplulukları ve tekke ayinleri, bütün düğünler, dernekler, sünnet cemiyetleri, hepsi, ne varsa, şevkinden, şeklinden kaybetmiş, küçülmüş, sefilleşmiş, müthiş renk ve lezzet fakirliğine uğramıştı.

İçinde bulunduğumuz köhne ev, karşımızda oturup ağızları değilse bile gözlerinin feri esneyen kadınlar ve biz, zavallı vitaminsiz ruhlu gençler bu tereddinin[2] örnekleriydik. Babalarımız yaşındaki güngörmüş adamlardan işittiğimize bakılırsa, o idarenin ilk ve orta çağlarında, İstanbul'un göbeğinde, yüksek dereceli ve bol paralı zevk ehlinin sereserbest devam ettikleri büyük eğlence konakları varmış; gelenleri kapıdan terbiyeli uşaklar karşılar, merdiven başında hotozlu halayıklar, etekler, salonlar geçilir, ziynetli odalara girilirmiş.

Top avizeler yanar, Saksonya takımlarla külfetli sofralar kurulur; misafirlerin önüne atlas bohçalar açılır, keten gecelikler, şal hırkalar serilirmiş. Saz başlar, çengiler oynar, kehribar ağızlıklı çubuklar tüttürülür, kakuleli kahveler içilir, turunç şerbetleri sunulur, buzlu hoşaflara bağa kaşıklar daldırılıp hararet söndürülürmüş. *Ingres*'in *odalık* tablolarındaki kadar tenasüplü, melahatlı olan kızlar, mücevherler içinde yüzerler, ev sahipleri Fransızların *Marquise derrière duerier* tesmiye[3] ettikleri, sülalenin servet ve asalet vârisi yaşlı

1 istiska: vücudun su toplaması
2 tereddi: yozlaşma
3 tesmiye: adlandırma, ad koyma

kadını azametiyle köşede müessesenin idare ve intizamına nezarette bulunurlarmış.

İşte o debdebeli konaklardan bu çürük dam altı, o saltanatlı çınardan bu devedikeni kalmıştı.

"Evde ut var, ama bilmem ki telleri tamam mı?"

Arkadaşlarla uyuşmuşlar, saz yapacaklar. Ut? Musiki aletlerinin içinde şekliyle, sesiyle, mızrabıyla en fazla kanıma dokunanı, dinleyen ve çalan asaletli çehrelere bile ölçüsüz bir pespayelik veren en tenasüpsüzü... Titizlik göstermemek için sesimi çıkarmadım. Üstü kasnak işlemeli soluk bir torbadan, malarya çekmiş şiş dalaklı hasta karnına benzeyen gustosuz aleti, sanki sancılı bağırsakları örselenmesin diye itina gösteriyorlarmış gibi koruya koruya çıkardılar.

Bir mahalle doktoru odasında gibiyiz; ut bir sıska çocuk, anası ve ablası onu muayene için soyuyorlar! Telin birisi noksanmış; fakat saz çalan üçüncü arkadaşımız yarım saat uğraşarak, başka bir telin yarısını, anlamadığım bir maharetli dalavere ile onun yerine koydu ve aynı sesi çıkardığını ileri sürdü. Belki... Çok şükür ki ortada tef görmüyordum. "Bir oğlum var, yüzü deriden, kulakları demirden..." İşte bu, tef bilmecesidir ve bilmece, o sevimsiz nesnenin bütün çirkinliğini gösterecek mahiyettedir.

Bilmem ki şu folklor asrımızda, dil işlerine ve kültüre hayli himmet ve bilhassa masraf edilirken bilmecelerimizin bir dergisi yapıldı mı? İçinde pek hoşları vardır; mesela, körüğü anlatan: "Ağzı var, dili yok; nefesi var, canı yok; derisi var, kanı yok" gibi... Bilmecelerimizi iki kısma ayırmak lazım: Birincisi tarifleriyle, medlulleri[1] arasında sıkı münase-

1 medlul: anlam

bet ve benzeyiş olanları ki yukarıdaki körük, bu kısmın bir misalidir. İkinci kısımdakiler akıl yormakla ve müşabehet, mutabakat aramakla bulunmaz; sırf semaidir, yani evvelceden öğrenmiş olmanız icap eder: "Yeraltında babam başı" nevinden... Niçin lahana yeraltında babam başı olsun? Bir kere lahana yerin altında değil, üstündedir; şalgam dense, eh, pek azıcık da olsa tutar. Fakat bundan daha aykırı düşenleri bilirim: "Hacı oğlu hoca, kolu budu kısa" tavşan bilmecesidir; bütün ömrünüzce düşünseniz bulamazsınız. Size ne olduğu söylenince: "Ha, sahi!" dedirtenler yahut bir nebze incelik ve şiir taşıdığından dolayı güzel gelenler ekseriyeti teşkil eder. "Bir kızım var, gelen öper, giden öper," bu hoş olanlardan bir tanesidir; bilmiyorsanız ve merak ediyorsanız söyleyeyim: Bardak.

... Şimdi akort başlamıştı; bütün o kalınlı inceli tıntınları ve bükülen vida gıcırtılarıyla... Uydurma çürük telin bir ucu beynime takılı, öbürü ayağımın başparmağına, sanki göğsümde geriyorlar ve mızrabı karnımın üstünde oynatıyorlardı; o kadar huylanıyor ve ayrıca, tel birdenbire kopup suratıma çarpacakmış gibi muhataralı bir intizar içinde sinirleniyordum.

Hava kararmış, odaya yaş bir loşluk dolmuş, içime büsbütün gariplik çökmüştü; karanlık ve yağmur gönlüme dosdoğru iniyordu; çatı altından, pencereden, vasıtalar aşarak değil. Dağ yamacında, tek başına, gittikçe ıslak geceye karışıp silinen bir kuru dallı cılız ağaç gibi hüzün, bikeslik timsaliydim; sürüsünden ayrı düşmüş bir körpe kuzu yanıklığıyla, etrafımdakilerin yüzlerine bakıp bakıp melemekliğim eksikti!

Ut hâlâ akort ediliyor, hâlâ kafamda gıcırtılar ve göğsümde tırnaklamalar...

Şöyle usulcacık, kimseye sezdirmeden kapıyı araladım; ayaklarımın ucuna basarak sofayı geçiyorum; merdivenlerin basamağındayım; yarı karanlıkta düşmemek için tırabzanı tuttum. Ne kadar sesli, gıcırtılı, bıraktığım udun azmanı bir fazla akisli ev bu... Neresine dokunsan çatırdıyor. Birinci basamaktayım, iniyorum, gidiyorum, kaçıyorum. Tam bu sırada bir kol belimden yakaladı ve bir el ağzımı örttü.

Korkmayınız, o kol yumuşak, o el şebboy kokuluydu... Ve bir ses, ta kulağımın yanında fısıldıyordu:

"Nereye? Niçin? Geliniz, dönünüz!"

Arkamdan beni takip ettiğini anladığım şaireye fısıl fısıl, ilk adımında, ilk yalanımı söylüyordum:

"Bırakınız gideyim, ben sizinle yapayalnız, onlarsız, ayrı konuşmak isterim. Yarın, aynı saatte bonmarşeye geliniz, yeri tayin ederiz, imkân bulursak beraber gideriz, beraber..."

Nerede ise *Aşk-ı Memnu* romanının en son satırlarını da ezberden tekrarlayacaktım:

"Yaşarken ve ölürken!"

Benim daha ciddi, daha gönülden, bir tutulunca bir daha ayrılmaz kıskanç ve müstebit ruhlu bir genç olduğuma hükmeden, hususuyla para pul sahibi bir aile çocuğunu avucuna almaktan fayda uman kadın –belki de yukarıda kalanları daha saf, avlanmaya daha müsait gördüğünden oyunbozanlığımdan korktuğu için– anlaşmayı tercih etti.

"Yarın sekizde, gene orada..." sözleriyle coşkunca vedalaştık; paltomu tuttu. Lastiklerimi çevirdi, kapı sürgüsünü açtı:

"Allahaısmarladık!"

Gene fısıltı halinde cevap:

"Güle güle, selametle..." Ve samimiyetini, şefkatini, alakasını göstermek için şiddetlenen yağmuru işaretle bir nasihat:

"Caddeye çıkınca hemen arabaya bininiz, ıslanmayınız!"

Kendimi pelerinli paltoma, galoşlarıma rağmen o derece hafif hissediyor ve bozuk bir arnavutkaldırımından bile mahrum çamurlu, kaypak, karanlık sokağı öyle dümdüz, rahat buluyorum; ayrıca bastonumu da fırıl fırıl çevirmek, çarh-ı felek gibi döndürmek ihtiyacını duyuyorum.

İşte cadde... Manav açık; fakat bana artık ne bıyıkları, ne de demin kurban kesmeye hazırlanmış gibi görünen peştamalı endişe veriyor; belli ki kendi halinde, babayani bir adam. Dükkânının önünde bekliyorum.

"Arabacı!"

Bindiğim araba gittikçe daha aydınlık, daha kalabalık, daha alıştığım yerlere doğru gidiyor: Valide Camii, Laleli, Aksaray... Geçerken bakıyorum: Feyziye kıraathanesinin camları buğulu ve içerisi müşteri ile dolu... Şehzade Camii'nin yanından Burmalımescit Sokağı'na saptık; evimizin kapısındayım.

Koca konağın, selamlık tarafındaki pencereler müstesna, kalın perdelerle örtülü camlarından dolayı, dışarıdan dörtte üçü kapkaranlık, boş gibi. Fakat biliyorum ki içerisi aydınlık, sesli, hareketli, tertemiz, güler yüzlüdür; odam sıcacık, yatağım sabun kokuludur.

Bu cennete giriyorum.

Lakin kurtulduğum cehennemin ufacık bir hasretini çekmekteyim; ağzıma adi şebboy pudralı elin rayihalı tadı geldikçe...

İlk Sefer

I

Artık güneş gurup etmiş, afaka siyah bir gölge inmişti; İstanbul, ufkun bir kenarında bir hatt-ı muzi gibi meşhut oluyordu. Gecenin tabakat-ı muzlimesi, koyu bir sis gibi denizin rû-yi hemvarı üstünde dalgalanıyordu. Gâhü bigâh sahilde, uzakta bir kariyyenin tek tük ışıkları görünüyor, bir bürc-i münakisin hayali raşedarını andırıyordu. Her taraf bîzeban ü habâlûd,[1] her taraf mazrufü sükût idi…

Ne o, sıkıldınız mı? Hakkınız var; yukarıdaki beş, on satırı kopya ederken beni de hafakanlar boğdu. Halbuki yazı, Cenap Şahabetin'in *Hac Yolunda*'sından alınmıştır; zamanının en mühim ve kıymetli seyahat notlarından, seyahat edebiyatı numunelerinden! Yirmi bir yaşında iken Avrupa'ya ilk yaptığım yolculuğu anlatmak arzusuna kapılınca, kendi kendime: "Okuyucularıma bir azizlik edeyim," dedim. "Makale serime dünkü şaheser nesir örneğiyle başlayayım, bir nebze sıkıntı vereyim, sonra üslubuma döneyim, rahat bir nefes aldırayım!"

Görüyorsunuz ki o devirde yapılan edebiyat, pek de özke bir marifet değilmiş, bir incir çekirdeği doldurmazmış.

1 bîzeban ü habâlûd: dilsiz ve uykulu

Mesela muharrir "Güneş batınca ufuklara kara bir gölge indi," demekle hususi bir görüş ve gösteriş hassası meydana koymuyor; basbayağı, pek yavan ve çok müptezel bir laf ediyor. Sonra, İstanbul'u ufuk kenarında bir nurlu çizgiye benzetmek de işten sayılamaz ve ilkokul talebesi de bunu yapmaktan kurum duyamaz. İlle *muzî*[1] gibi lüzumsuzca hem *muz*a, hem *muzır*a benzeyen, ayrıca maddi şekli çirkin, manevi bünyesi de *muzlim*i[2] hatırlattığından karanlık olan bir kelimeyi –ışık, nur, ziya, aydınlık gibi kelimeler yığın yığın önümüzde durup beklerken– lügat kitaplarının gayya kuyusundan çekip kullanmak da bir zevksizlik ve abesle iştigaldir. Haydi şiirde, diyelim ki vezin ve kafiye zarureti ile buna muhtaç ve zor bela razı olduk; fakat nesirde hiç olmazsa *hattı ziyadar*[3] diyemez miydik? Bu şekille ışıklandırıp ahenkleştiremez miydik?

*Rû-yi hemvar*ı sakın, manaca fevkalade kıymetli ve lüzumlu bir şey sanmayınız; tuhaf ve güç okunuşuna rağmen püf! Yani, sadece düz yüz, kırışıksız surat demektir. *Gâhü bîgâh*[4] ise *ahü eyvah* cinsinden bir inlemeyi düşündürüyor ki hiç de yeri değildir. Köye *kariyye* denilince hatırıma eski Defterihakani, yani tapu senedi edebiyatı geliyor. Faraza Erenköy, vaktiyle bu senetlerde *Eren kariyyesi* ismini alırdı, oturduğum mahal olmasına rağmen işitince, "Burası da neresi?" diye soracağım gelirdi. Ya *burc-i*[5] *münakis*?[6] *Ya bîzeban*?

1 muzî: ziyalandıran, ışık veren
2 muzlim: bilinmeyen, şüpeli
3 hattı ziyadar: parlak çizgi
4 gâhü bîgâh: vakitli vakitsiz
5 burc: yıldız kümesi
6 münakis: yansıyan, aks eden

İlle bu sonuncusu... Babıâli'nin son günlerinde ben bu bîzebanlara, yani dilsizlere yetişmiştim; vükela meclisinde hizmet görürlerdi; sağır da oldukları için, güya devlet esrarı faş edilmekten kurtulurdu. Halbuki sittin sene dudak hareketi takip etmekten öyle mümareseli[1] ve anlayışlı olmuşlardı ki, değme kulağı delikler onların sezdiklerini samialarına[2] hazmettiremezlerdi. Bize yalnız bir zahmeti düşerdi: Onlara söyleyeceklerimizi ya lüzumsuzca işaretler yaparak, yahut bir pusulaya yazarak bildirirdik. İçlerinden şüphesiz gülerlerdi. Nasıl gülmesinler ki! "Sizden daha iyi anlıyoruz ama itiraf edersek işimizden oluruz," diyemeyerek devletin en yüksek idare meclisindeki pandomima oyununun devamına sebebiyet verirler, vükelayı bile bile oynatırlardı.

Bunlara, mesela şeyhislam efendiden bahsetmek lazım gelince elimizi başımıza doğru götürür, hayali bir sarık sarar, "Geldi mi?" manasına da parmaklarımızı boşlukta birkaç kere sallardık. Tam pandomimaydı; acı hatıralara rağmen aklıma geldikçe hâlâ gülümsemekten kendimi alamıyorum! Devlet esrarını dilsiz, aile namusunu hadım ile kayırmak, fazilete değil de ancak duygu noksanına veya uzuv eksikliğine güvenmek ahlak buhranını gösteren tereddi alametlerindendir.

Gelelim benim Avrupa'ya ilk seferime:

Vapurumuz, Cenap Şahabettin'inki gibi akşam vakti değil, Galata rıhtımından öğleye doğru kalktı; binaenaleyh bana gurup tasviri ve karanlıklar yayılırken ayrılık acısı edebiyatı yapmak fırsatını vermedi. Arkamda İstanbul, ufkun

1 mümarese: alışıklık, yatkınlık
2 samia: işiten

kenarında *hutut-i muziyye* yerine –cemi kaidesine uyunca böyle demek lazımdı– oynak ve ışıldak, cıvalı çizgileri göz alıyor, kayıp Boğaziçi'nden akarak Karadeniz'e yuvarlanacakmış gibi biteviye yer değiştiriyor, ele avuca sığmaz görünüyordu. Mevsim, keskin güneşli bir sonbahar... Havada hoş bir yemiş, bir pişmiş ayva ve yanan elma kabuğu kokusu duymaktayım; durgun denize bu rayiha sanki ocaklarında meyve yakan vapurumuzun dumanından siniyor. Halbuki İstanbul, denizi imbat estiği günlerde, bilhassa sonbaharda bazen böyle yer yer bir yemişçi dükkânı gibi kokar.

Mesajeri Maritim kumpanyasının bir vapurundayım; adı Niger veya Senegal... Bütün heyetiyle o zenci diyarlarını hatırlatan zift ve katran renginde, kapkara, kaba şekilli, tamamıyla zarafetsiz ve horada bir modası geçmiş vapur! Nerede şimdikilerdeki güler yüz, temizlik, rahatlık ve o zaman bilmediğimiz bir kelime ile konfor? Birinci sınıf kamaralar, alt kattaki salonda, kapıları yan yana ve bölmeleri çam tahtasından daha ince, birer sıra münasebetsiz kovuklar... Salon dediğim yer ise kapkaranlık; ortasında upuzun bir masa ve etrafında mıhlı koltuklar... Sofra orada kuruluyor ve pek yakındaki uskurun gürültüsünden hem salonda, hem kamaralarda başını dinlemek veya ağız tadıyla konuşmak mümkün olmuyor. Dibek kahvecilerinin önünden geçerken duyduğumuz sesin aynı: Boğuk, fakat içinizi sallayan ve aksi, sedası karnınızda saklı aletlerinizde duyulan tipik ses!

Bilmem siz maddi ve madeni seslerin bir hususiyetine dikkat etmiş misinizdir? Bazı ses vardır, ingiliztuzu gibi bağırsaklarınızı altüst eder; bazısı diş ağrısıdır; kafatasınızda zonklar; bazısı ise kadifeye sürünüyor kadar yüreğinizi gı-

cıklar. Uzaktan gelen vapur düdükleri doğruca gönülde yer bulur. Tramvayların dönemeçlerdeki gıcırtısını sinirlerinizle işitirsiniz; lokomotif ışıkları yalnız kulakta kalır; saat kulelerinin sesleri beyne aittir ve düşündürücüdür. Karnınız açken mutfakta, güzel yapıldığını bildiğiniz bir pilavın, karıştırıldıktan sonra kepçesi tencere kenarına vurulurken çıkan sıcak bakır sesi madeni taninlerin en hoşudur; sedaların aperatifi olmak itibarıyla adeta midenizi ısıtır ve iştahınızı kamçılar. En sevimsizi de dişçi gırgırının sağır, tok, lakin en müthiş şamatadan daha sinir bozucu sinsi uğultusudur. Bana, trenle geçerken her tünele baktığım zaman dağın neler çektiğini düşündürür!

... Alt kat salon ve kamaralar, bugünkü yeni vapurlarda rast gelmediğimiz bir küf, rutubet ve çürük hava kokusu içinde, oturulur yer değildi; yukarıda ise yalnız bir ufacık fümuar vardı; daha *Bar Amerikan* ise ya henüz icat edilmemişti yahut da vapurlara kadar girememişti. Bereket mevsim müsait, güvertedeydim; amma burada kupkuru tahta kanepelerden başka oturulacak yer, yani rahat etmeye imkân yok.

Benden evvel seyahate çıkmış olanların tembihatına uyarak garsonlardan bir açılır kapanır, bez sandalye kiraladım ve üstüne, örf ve âdete uyarak kartımı iğneledim. Bize fazlasıyla yemeğimizi, iki günde bir değiştirilen çarşaflarla temiz yatağımızı veren kumpanya, köhne kafasına ve masraflı bütçesine birer de bedavadan sandalye ihsanını sığdıramıyor. Fakat bu kötü göreneği tenkit o sırada zihnime girmemişti. Frenklerin her yaptığı işte bir hikmet bulduğum hayranlık devrindeydim; Avrupa medeniyetine inanıp iman getirmiş müminlerdendim; "Allah'ın işine karışılmaz, hikmetinden

sual edilmez, ne yaparsa iyi yapar," gibi bir körü körüne itaat yolunu tutmuş, adeta "İki gözüm, bak neler düşünmüş, bize ne nimetler ihsan etmiş!" diye münasebetli münasebetsiz her fiilinde bir lütuf görüyordum.

Öğle yemeğine oturduğumuz zaman beyaz eldivenli uşaklar, ilk önce on beş, yirmi çeşit ordövr gezdirdiler. Ben, çok daha evvelden o usulleri bilirdim, hoşuma gidenlerden birer tadımlık aldım. Fakat vaktiyle büyük kardeşim Hakkı Halid, arkadaşı Agâh Bey'le Avrupa'ya tahsile giderlerken böyle olmamıştı. Agâh Bey, önüne tutulan tepside, yirmi çeşit yemeği bir arada görünce şaşalamış ve kendisinden bilgili olan ağabeyime usulcacık bunun sebebini sormuş ve şu cevabı almıştı:

"Vapurlarda getirip götürme güç olduğundan yemekleri hep birden getirirler, karnını doyurmaya bak!"

Öteki ne bulduysa hepsinden tabağını tıka basa doldurmuş ve hem garsonların, hem yolcuların bu müthiş iştah başlangıcına karşı hayretle açılan gözleri karşısında afiyetle yemeğe koyulmuştu. Bir aralık gene sormuştu:

"Sen niye az aldın?"

"Deniz tutar diye korkuyorum da..."

Tabii, arkadan esas yemekler getirilmeye başlanınca Agâh Bey işin farkına varmıştı ama ne fırın makarnasından, ne salçalı böbrek, ne de bezelyeli piliç kızartmasından hissesini alabilmişti.

Mamafih ben de yemeğimi pek rahat yemiş sayılmazdım. Yabancıların doldurduğu bu koca masada elime, koluma, çatalıma, bıçağıma sahip ve hâkim olmama, bir yadırgama hissediyordum; hiç kimse benimle meşgul olmadığı

halde sanki bütün gözler üzerimdeydi; kontrole memurdu; sanki medeniyet dersinden imtihana girmiş, not alacaktım. İlle sofranın ucunda mevki tutmuş olan baş kaptan, haşmetli forması ve enginleri, ufukları, gökleri, mesafeleri taramaya alışmış keskin gözleriyle bilhassa sağ ve sol taraflarına aldığı iki güzel Frenk karısıyla imparator gibi bir oturuyor, bir hâkimiyet taslıyor, ara sıra bizlere doğru yarı iltifatlı, fakat bu iltifatı hiddetle çevirmeye istidatlı öyle bir nazar fırlatıyordu ki, lokmam boğazımda kalıyor, çatalımın düşmesinden korkulacak kadar parmaklarıma acemilik ve kesiklik arız oluyordu.

Evimden koparılıp da Galatasaray Sultanisi'ne sürüldüğümün ilk günü, sofra başında aksi bir mubassır, yabancı çocuklarla ilk yemek yiyişim hatırıma gelmişti. Zaten bu vapur da neydi? Kaptanın emri altında tam bir hafta kapanıp kalmaya mahkûm olduğum bir gece yatısı mektebi değil mi? Ben bunları düşünürken, yanımdaki gözlüklü, bir şivesiz Frenk Türkçesiyle sordu:

"Marsilya'ya mı gidiyorsunuz?"

Oh, konuşmadan yemek yemek azabından kurtulmuştum, salonda ve beynimin içinde bir avize yandı, nur içinde kaldım. Kaptan, birdenbire, yarı mehabetini[1] kaybetti!

II

Birinci Cihan Harbi'nden evvel, (eski tarihte, mesela Mediya muharebeleri gibi, böyle birinci, ikinci diye sayılan

1 mehabet: büyük ve saygıdeğer kimselere duyulan saygı

şöhretli harpleri de –şimdi ikincisini geçirmekte olduğumuza göre– sanırım kitaplarda sayı ile anılacak ve acaba kaçıncıyı bulacak?) evet, Birinci Umumi Harp'ten önce seyahate çıkmamış olanlara acayip görünmesi lazım. Uzun bir Avrupa yolculuğu için vapura bindiğim zaman üzerimde kartdövizitten başka hüviyetimi bildiren hiçbir vesika yoktu; pasaport değil, nüfus tezkeresi bile!

Zira o hürriyet devrinde acenteler bilet kesmek için kayda, şarta tâbi tutulmazlardı; vapurlarda ise yalnız biletinizi sorarlardı; yani, tam manasıyla, parayı saydınız mı, düdüğü çalardınız. Amma, diyeceksiniz ki: "Girerken bizim polis ne yapardı, çıkarken de vardığınız memleketin zabıtası?" bir şeycikler yapmazdı; sanki Haydarpaşa vapuruna giriyor veya Üsküdar vapurundan çıkıyormuşsunuz gibi uzakta durur, seyrederdi. Pire'de böyle oldu, Napoli'de keza...

(O İtalya ki şimdi, vizeleri yapılmış diplomatik pasaportlu mebusları bile hududtan ters yüzüne geri çeviriyor, helva desen de anlamıyor, halva desen de!) Pasaportsuzluğuma, tabiidir ki Marsilya'da hiç aldırmadılar, Paris'te sormadılar; İngiltere'ye geçtim, dönüşte yedi devletin, Almanya da dahil, hudutlarını aştım, diyar diyar gezdim, tozdum, yattım, kalktım, ufak tefek maceralar bile geçirdim, hiçbirinde: "Nesin? Hani vesikan?" nevinden bir sorgu ile karşılaşmadım.

Bu, böyle olunca, tabiidir ki para hürriyeti de mevcuttu: İstersen kemerine altın diz, cebine banknot doldur veya cüzdanına çek istifle... Döviz kelimesi henüz manasını kimsenin bilmediği mefhumlardandı: "Şu kadardan fazla yanına para alamazsın!" denilebilecek bir günün gelebileceğini en imkânsız şeyleri düşünen deliler bile akıllarından

geçiremezlerdi. Biz, yani Frenkçeye vukufu olanlar o zaman dövizin yalnız iki manasını bilirdik ki ikisi de keseye ve seyahate taalluk etmezdi: Karikatürlerin altına yazılan ibarelerin adına döviz denildiği gibi gene Frengistanda bir ailenin, bir şahsın, bir şehir veya devletin arması üstüne koyduğu cümleye de bu isim verilirdi; karşılığı *rumuz* idi.

Hatta pek iyi hatırlarım, Sultan Hamid devrinde ecnebi mürebbiyelerden Fransızca tahsil ederek yetişmiş İstanbul hanımları arasında döviz kullanmak, bir aralık moda olmuştu. Mesela, tarih kitaplarında okudukları Anne d'Autriche'in, "Kıymetim tacımda değildir"; Anne de Bretagne'nin, "Kirletmektense ölmek hayırlıdır"; Marie de Medicis'in, "Beyazlığım akışımdandır" gibi rumuzlarını, bazı çiçek, dal, yaprak rumuzlarıyla karıştırarak hoşça cümleler bulurlar ve hususi mektup kâğıtlarının bir kenarına Beyoğlu matbaalarında bastırıp aralarında kullanırlardı. Henüz kaçgöç çağında ve Marcel Prévost'un *Kadın Mektupları* devrindeydik; erkek meclislerinden uzak yaşayan bu Avrupa fikirli hanımlar, uzun, sıkıntılı günlerini birbirlerine Frenkçe mektup yazmakla geçirirlerdi. Sımsıkı redingotlu uşaklar ve sımsıkı çarşaflı kalfalar bir köşkten bir köşke, bir konaktan bir konağa seyrüsefer ederler, o baygın renkli ve baygın kokulu zarfları taşır dururlardı.

Döviz kullanma modasıyla beraber isimleri küçültmek modası da rağbet bulmuştu. Mesela *Seniha* yerine kısaca *Seni*, *Feriha* yerine *Feri*, *Perihan*'a *Peri* denirdi; bunları bir tesadüfle okurken içimde bir şey ivil ivil oynar, sırtımda bir ürperme koşardı. Mamafih, aynı zamanda acayip bir zevk de duyardım; bu hanımlar bana dilimden ve dinimden de

biraz çakar, bazı adetleri adetlerime oldukça uyar, yarı yerleşmiş ve şarklılaşmış, Frenk kadınları gibi görünür, merakımı tahrik ederdi. *Ma chère Saf'*daki o kısaltılmış isim *Saffet* demekti, *Ma petite Lili* ise *küçük Leylacığım* manasına gelirdi. Ayrıca etrafta haz ettiklerine de uydurma lakaplar takarlardı: Bobo, Bibi, Nono, İfi, falan kabilinden... Dadının boynuna, "Ah benim *Lolokum*!" diye sarılırlardı; kırk yıllık *Canfeda* kalfa Lolok olur, çıkardı!

Fakat, doğrusu, bu zararsız züppelikleri haricinde pek zarif, pek terbiyeli, bilhassa gayet edepli, hayâlı mahluklardı; billur kavanoz içindeki süslü japonbalıkları gibi dar muhitlerinde koket, mütevekkil ve hülyalı, bir hanım hanımcık, uslu puslu, tertemiz yaşarlardı ki... Hatta bana öyle geliyor ki, bu uzak hatıralarım Türkiye'ye ait bile değildir. Sanki küçük yaşımda bir başka ülkeye gitmiştim, onları bir müstemleke[1] dekoru içinde görmüştüm; Garplılaşmaya özenen Siyam ve Annam kadınlarıydılar; ayrı bir renkleri, kokuları, çocuksu bir şuurları vardı; oyuncaklı, oyalı birer mensur şiirdiler. Boğaziçi'ndeki bilmem hangi sultanın *arnuvo* yalısı gibi şimdi, bazen, içlerinden birisiyle karşılaşınca yorgun yüzlerinde bir inkılap tarihi okuyorum ve hatıralarımın yükü altında bunalıyorum. Bizim nesil, biraz da inkılap Karacaahmed'inin imamlığında bulunmuştur; kaç devir gömdük ve kaç inkılabın telkinciliğini yaptık. Yalnız bu cenazelerde şu fark vardır: Ölen için imam: "Merhumu naslı bilirsiniz?" diye sorunca, cemaat hepsi bir ağızdan: "Fena biliriz!" cevabını verir; "İyi biliriz!" diyene, böyle cesuruna rast gelemezsiniz.

1 müstemleke: sömürge

... Yemek masasında mazlum halime bakarak merhamete gelip benimle konuşmaya başlayan yolcu kendisini tanıttı: Le Monde Illustré muharrirlerinden Monsieur Théodore Birtch... Bir ecnebi için adamakıllı denecek derecede Türkçe bilişine hayret ettiğimi söyleyince manalı manalı gülümsedi. Tanıtmak sırası bana gelmişti; ismimi verdim ve ilave ettim:

"Son Havadis gazetesi sahibi!"

Başında *son* kelimesinin bulunmasına göre bugünkü Son Posta ve Son Telgraf gazetelerinin ceddiâlâsı ve 1910 modeli olması iktiza eden *Son Havadis*, filvaki, benim çıkarttığım bir akşam gazetesinin ismiydi. Çoğu kimse bunu bilmez, bilenler de yarı unutmuş olmalı. Yazık ki bugün elimde, belki de hiçbir yerde, hatta Emiri Efendi'nin kütüphanesinde bile tek nüshası yoktur. Hoş, ne siyasi, ne edebi, en ufak bir kıymeti olduğuna kani değilim. İçinde Yakup Kadri'nin yazıları vardı, amma ajans telgraflarının, bittabi imzasız ve acemi tercümelerinden ibaretti; edebiyat tarihine giremezdi. Öyle olmakla beraber gazete, münderecatının[1] fenalığından dolayı değil, idare işini bir ehilsize bıraktığımdan dolayı yürüyemedi. Ben de baktım ki paramı netice çıkmaz bir iş peşinde üzüntü ve yorgunlukla tüketeceğim, pratik davrandım, kalan kısmını keyfimce Avrupa seyahatinde harcamak üzere neşriyata son verdim. Rahmetli Baha Tevfik'in "Öldüren kim?" serlevhasıyla dilimize çevirdiği Claude Farrère'in *L'homme qui assasina*'sı da onuncu tefrikasında kesildi, kaldı. Fakat seyahat arkadaşıma bu lüzumsuz izahatı vermedim ve gazete benim gıyabımda da çıkıyormuş gibi göründüm.

1 münderecat: içindekiler

Adamcağız o ufak tefek, tüysüz gazete sahibini –baştaki sıfatlar gazeteye de yakışıyor!– herhalde biraz garipsemişti. Yaşım henüz yirmi iki var, yok; biraz da ufak gösteriyorum. Halbuki o zaman hiç de hoşuma gitmeyen bu yaştan aşağı göstermek meziyeti, hâlâ devam ettiği için şimdi baş tesellimdir. Gurbette bir korkum da bir gün gelip memlekete döndüğüm zaman beni avurdu avurduna çökmüş, beli bükülmüş, gözlerinin feri kaçmış ve yüzünde nur, pir kalmamış bir halde görmeleri ihtimaliydi. Zavallı Lâstik Sait Bey, o çevik, zeki, kabına sığmaz gazeteci ve edip, hürriyetin ilanında Yemen'den pek mecalsiz, tüvansız dönmüştü: Babıâli yokuşunu tırmanırken göstermişlerdi de içim sızlamıştı. İşte, yad ellerde fikrimden savamadığım korkunç hayal, istikbalimin tüyler ürpertici manzarası bu kabil bir şeydi; kendimi yarı kambur, yarı yatalak, gözlerinin akı sararmış ve pınarlarında beyaz tortular toplanmış, inleye püfleye o yokuşu çıkarken tasavvur ederdim, dönüp bakanlar ve "Ne hale gelmiş, hele şuna bak!" diyenler olurdu.

Kulaklarım ağır işitmeye başlamış olduğundan duymazdım, amma hoş olmayan bir söze maruz kaldığımı sezer, ayaklarımı sürüklemeye çalışır, durur durur dinlenir, gene yürür, gene beklerdim. Hülasa hayalimdeki bu düşkünü bütün teferruatıyla yaşatarak ezilir, üzülürdüm. Bereket ki böyle olmadı; malum yokuşa kolayca, seke seke tırmandığımı görenlerden bazısı -şu sırada Alman istilasına uğrayan- Danimarka'nın makbul ve mebzul ve lakin bizce mekruh bir hayvanına da benzeterek velev ki "sapasağlam!" tavsifine[1] bir de o teşbihi eklese, korktuğuma uğramadığımdan dolayı

1 tasvif: vasıflandırma, nitelendirme

gene iltifat görmüş kadar memnun oluyorum; bir kat daha çevikleşiyor, keçileşiyorum! Ellisinden sonra kırk sekizinde göstermek, yani yarım asırlık hayatta sadece iki küçük seneyi yabancı gözünden gizleyebilmek meğerse ne mazhariyetmiş...

Asıl ikbal karnı hem tok, hem yok olmak sırrına ermektedir; yani hem perhizsiz yiyebilmek, hem de yediğini göz önünde gezdirmemek, işte sıhhat budur!

... Yemekten sonra meslektaş iki yeni ahbap güverteye çıktık; bir aşağı, bir yukarı *(tabire bakmayınız, vapur güvertesinin inişi, yokuşu olmaz!)* dolaşıyorduk. Karşıdan genç, güzel bir kadın göründü; yürüdü, yürüdü, yanımızdan tam geçerken Monsieur Birtch hemen başından kasketini çıkardı, ancak gene umumi harpten evvel görebildiğimiz kadına hürmetli, adeta mübalağalı, coşkun bir hareketle selam verdi. Kadın hafifçe baş sallamış, salınıp gitmişti. Ben hiç aldırmamıştım; öyle ya, tanıdığım değil ki... Fakat Fransız gazetecisi başıma ilk defa şapka geçirenlerden ve şapka terbiyesini bilmeyenlerden olduğumu bu hareketsizliğimden anlamış olacak ki:

"Bizde," dedi. "Yanınızda bulunan adam birine selam verince selama iştirak icap eder."

Yüzümü bir kızıllıktır kapladı, serin deniz rüzgârına rağmen yanaklarımın yandığını duydum; çehrem, muhakkak, çehrelikten çıkmış, lokanta camekânına konmuş bir haşlama ıstakoza dönmüştü. O zaman hatırladım ki Pierre Loti, sefaret maiyetine memur Vautour gemisi kumandanı sıfatıyla İstanbul'da yaşarken böyle ahbap yanında duran bir ikinci şahıs tarafından selamına mukabele edilmemesi

üzerine bir vaka çıkartmış, şımarık edip meseleyi düello teklifine kadar uzatmıştı. Ben, hamdolsun, sadece bir dost ihtarıyla kurtuluyordum. Kurtuluyordum ama –bilhassa 1900 etiketine uygun olarak– şapka giymenin güçlüğünü anladığımdan başımdaki kasketin kazan kadar ağırlaşıp ayrıca şakaklarımdan mengene gibi sıkıştırdığını duyuyor, henüz uzaklarında bulunduğum Frenk illerine karşı, hemen geri dönmeyi isteten bir ürkme, derin bir yabancılık, hatta adavet[1] hissediyordum.

III

Otuz sene evvel, Akdeniz'de ilk seyahatimi yaptığım vapuru şimdi hatırımdan geçirirken, bana o bir mavna kadar hantal, nursuz, şevksiz, şekilsiz, adeta çürüğe çıkarılmadan evvel son seferini yapıyormuş gibi yarı enkaz halinde, pek berbat görünüyor. Bunu böyle gösteren, umumi harpten beri gözümüzün alıştığı beyaz boyalı, az direkli, yassı bacalı, denize şişkin bir kaz azametiyle pek oturaklı çöküp göğsünü kabartarak giden modern, daha doğrusu kübik vapurlardır. Bunlar sanki demirden ve tahtadan yapılmamıştır, betondan dökülmüş, alçı ile kaplanmış birer sanatoryum pavyonudurlar; istenince su üstünde de dururlar; dururlar değil koşup giderler de...

Eskilerinde bir sürü direk, her direkte müteharrik birçok dal ve her daldan sarkan yığın yığın ip ve halat vardı. Tenteler iple tutturulmuş, cankurtaran simitleri ve sandalları ipe

1 adavet: düşmanlık

asılmış, sağa sola, aşağıya, yukarıya hep ip ve halat gerilmişti. Nereye baksak ip görürdük, ne tarafa yürüsek ayağımıza ip takılır, her köşede kangal kangal ip ve halat yığınlarına rastlanır, ip manzarasından kurtulmak kabil olmazdı. Gemiler, sanki yolcu ve eşya taşımak için yapılmamıştı, ip yüklüydü de arasına biraz insan, biraz da balya karışırdı. Şimdikilerde ip, dikkat ediniz, asgari dereceye indirilmiştir; vapur çadır halinden çıkarılarak sağlam bina şekline sokulmuştur; çobanlık devrine nihayet verilerek denizde ikamet ve seyahat *site*leştirilmiştir.

İpin lüzumunu inkâr etmemekle beraber, çokça ip kullanılan yerde, mesela çadırda, tentede bir tam yerleşemezlik, gelip geçicilik, kararsızlık ve köksüzlük vardır fikrindeyim. Hatta dahili siyaset sahasında bile... Politikada ip istimali devrinin geçmesi, siyaset *site*sinin de sağlam kurulmuş, yerleşmiş olmasına delildir. Zaten gençliğimde iple başım hoş değildi. Kendi halinde, etliye, sütlüye karışmamış adamlar için ip, sadece ipti ama burnunu politika deresine sokup ihtiras çamurundan çimlenmek isteyenler için kılıçtan tehlikeli ve keskin bir *alet-i katıa*dan başka ne idi? Hatta o devirlerde insaflı, nazik, ince düşünür bir zat, politikacılık yapanların yanında neşe kaçırmamak için ipten bahsetmedi bile...

Daha eskiden ip kadar kayış da korkunçmuş: Zamanın sadrazamı sarayda oturup afiyetle karnını doyururken cellat, arkadan yaklaşıp yağlı kayışı boynuna geçirince "Pilav taneleri ol dertmendin burnundan geldi," diye tarih kitaplarında okumuştuk. İpin ve kayışın medenisi olan tel böyle işlerde kullanılmıyor. Tel, yirminci asır makine hâkimiyetinin

esasını teşkil eder. Düşününüz ki tel icat edilmemiş olsaydı, elektriği kendimize esir edip her işimizde kullanmak imkânı bulamayacaktık. *Telsiz* dediğimiz de nihayet sonunda gene tele dayanıyor. Teli bir sihirbazlıkla yok ediveriniz, asrımızın yürüyüşü duruverir; birdenbire bakarsınız ki dünya hareketsiz, sessiz, ışıksız, habersiz kalmış... Hatta harpsiz bile! Telleri erimiş bir New York düşününüz, enkaz ve külçeden başka ne kalmıştır?

... Benim Niger vapuru karadan palamarı çözdü mü cihanla alakasını keserdi, telsizi bile yoktu. Şimdikilerde gündelik gazete çıkıyor. Kendi tıraş olamayanlar tayfalardan birine müracaat ederdi, berber salonu bulunmazdı. Topu topu bütün gemide iki, üç banyo odası vardı, psişin hatırdan geçmezdi. Bir saksı çiçek, bir küçük yeşillik görmezdiniz; sinema, konser salonu, mağaza, kış bahçesi, çocuk parkı nerede? Bütün eğlence olarak güvertede, ağzına tahta toplar atılan bir münasebetsiz kurbağa kafası ve bir de daracık kumar odası... O kadar! Konfor merakı dünyayı birdenbire istila etmiş, her tarafa yıldırım süratiyle yayılmıştır; inkişaf 1910'da bir kıyafet değişmesiyle başlar; yani, insanlar kolalı gömlekle katı yakayı atabildikten sonra... Konfor tarihinde ilk rahatlık ve ferahlık kendisini göğüste ve boyunda gösterdi. Niger'de hepimiz kaskatı gömlekli, dik yakalı, dar pantolonlu, sakallı bıyıklı, cendereye girmiş adamlardık. Kadınlar da korseliydiler; üzerlerinde kat kat elbiseler, kurdeleler, kaytanlar, şeritler, danteller, tüller taşıyorlardı; bunlar belki okkaca fazla bir şey tutmuyordu amma göze çok yüklü görünüyordu. Eski perdeler gibi... O perdeleri hatırlıyor musunuz? Pencereyi açmak için evvela astarlı kadife yığınlarını,

tül katmerlerini, sonra da muşambaları kaldırmak lazımdı. Kadınlar da soyunmak istediler mi, kaç düğme, kaç kopça, kaç kaytan çözerler, kaç kat kumaştan sıyrılırlardı? Oda eşya ile dolardı. Bari vapur seyahatinde biraz ferahlasaydık... Hayır, erkeklerin kıyafet farkı nihayet başlarına birer kasket geçirmekten, kadınlarınki de şapka yerine bir renkli tül sarmaktan ibaretti. Fakat o bir tül sarış yok mu, bize bir tesir eder, öyle mühim bir değişiklik, adeta açıklık, havailik gibi görünürdü ki bakmakla doyamaz, sevincimizden kabımıza sığamazdık.

Hani, ucundan bir halkasını çektin mi yağlı gibi kolayca kayarak açılıp kapanıveren fermetür ekler'ler[1] yok mu, bu marifetli alet yirminci asrın en karakteristik giyim kuşam ve soyunma edevatından biridir. Bana öyle geliyor ki yarın tıp ve operatörlük müthiş bir terakkiye vararak insanların göğsüne, hatta kafatasına da onlardan birer tane takacak; mütehassıslar, icap edince, kulpundan tutup çekiverecekler ve iç azamızı istedikleri gibi muayeneden geçirecekler, temizleyecekler, değiştirecekler, düzenine koyacaklar, gene kolaycacık, bir el hareketiyle kapayıverecekler. Tababette konfor bu olacak! Pek şaşırtıcı, ustalıklı, mükemmel buluşlarını takdirle seyrettiğimiz tabiat, nedense fermetür ekler pratikliğinde bir uzuv halk edememiştir. Birçok lüzumlu yeri böyle fermetürle açılıp kapanabilen bir insan ne kadar daha rahat yaşayabilirdi! Mesela ağızdaki fermetürle bir hayli gevezeliğin önüne geçilebilir, totaliter rejimler zabıtası da bu fermetüre, banka kumbaralarındaki gibi, anahtarı merkezlerinde saklı minimini kilitler vurarak epeyce boşboğazlığı

1 fermeture éclair: fermuar (Fr.)

zapt ü rapta alabilirlerdi. Tabiat bunu kendiliğinden yapmış olsaydı eski şövalyeler din uğruna, daha doğrusu yağmacılık maksadıyla Kızılhaçlılar ordusuna katılıp Yakınşark'a sefer ederlerken şatolarında bıraktıkları mahbubelerine hantal kilitler vurmazlar, bir minimini altın anahtarı ceplerine attılar mı yad ellerde müsterih çarpışırlardı.

... Monsieur Birtch ile ahbaplığımız artınca itiraf etti: Asıl adı Berç Bezirciyan'mış; fakat Paris'te doğmuş, Fransız tabiiyetindeymiş. Babası Çırağan Sarayı'nın tezyinatını yapan mahir ustalardanken, şimdi hatırımda kalmayan bir sebeple İstanbul'u bırakmış ve Avrupa'ya yerleşmiş. Henüz hayatta bulunduğu için, inşallah, Paris'te kendisini görebilecekmişim... Cebinden bir de Le Monde Illustré çıkardı, içinde Türkiye'ye dair resimli bir makale; makalenin başında "Suret-i mahsusada gönderdiğimiz muhabirimizden" kaydı var, altında imza: Théodore Birtch... Yani meselede yalan yok. Berç, ismini Birtch'e çevirerek Fransız gazetecisi olmuş. Malum ya, o altı harfli Birtch nihayet Frenkçede Birç okunur, değişiklik bir tek harften, hatta üstünün esre konmasından ibaret. İzmir'i geçip Pire'ye yol alırken, ben yanında mürebbisiyle seyahate çıkmış bir beyzadeye dönmüştüm, hep beraberdik ve hocalığını yapmakta hiçbir vesile kaçırmıyordu.

Bir zamanlar Fransızca kartdövizit bastıran Türklerce isimlerinin sonuna "Bey" kelimesini ilave usuldendi. Niçin? Sebebini bilmemekle beraber benim kartımda da aynı kuyruk vardı. Vapurda başka bir ecnebi ile tanıştım ve yine o devirdeki teamüle göre birbirimize kartlarımızı uzattık.

Adamcağız okudu, fark ettim ki okur okumaz bir şaşkınlığa uğradı... Nedir acaba? Yüzüme, kılığıma, kıyafetime bakıyor ve bir yandan da heyecanla soruyordu:

"Bey? Bey? Siz Bey misiniz?"

Gayet sükûnetle cevap verdim:

"Evet... Bey!"

"Demek Beysiniz, bir Bey?"

Bu ısrar beni şüpheye düşürdü: Sahih olarak bey miydim, yoksa değil mi? Ama elbette beydim. Mademki babama "Bey" derlerdi, büyük rütbede bir memur ve yedi göbek İstanbullu idi, neden onun oğlu "Efendi" olacaktı? Bu muhakeme üzerine, hâlâ devam eden sorgularına karşı vicdanımdan, hakkımdan emin olarak şiddetle, beycesine dedim ki:

"Bey'im, bunda şaşacak ne var?"

Karşımdaki birdenbire değişti, başına koymuş bulunduğu şapkasını alelacele çıkarıp, uzun, derin, devamlı bir reveransla yerlere kadar eğildi. Bir taraftan da esma çeker gibi, bir bir arkasına mırıldanıyordu:

"Pardon mon Bey! Pardon mon Bey!"

Aman Allah'ım, "bey" kelimelerinin üzerine bir basıyor, bir kuvvet veriyor, bir azametleştiriyordu ki... İşin farkına neden sonra vardım: Adamcağız "bey" lafzını, "prens, dük, marki, kont" cinsinden Türklerde bir asalet unvanı sanıyor galiba... Anlaşılan bazı ecnebiler gibi asalet meraklısı, asiller hayranı, bir kraliyetçi, eski rejimler ve aileler taraftarı da... Bereket Atina'ya indi de ben de her rastladıkça reveranslı selama maruz kalmaktan ve hem yalancı çıkmamak, hem de zevkini bozmamak için ikide bir kendimi toparlayıp prens ve grandük rolü oynamaktan kurtuldum!

IV

Bundan otuz sene evvel, İstanbul'dan Paris'e doğru yol alan bir gencin –tahsil derecesine göre– hayalinden neler geçerdi?

O şehir hakkında ilk bilgilerini ve ihtisaslarını Xavier de montepin gibi tefrika romancılarının tercüme eserlerinden almıştır: Notre Dame Kilisesi'nin saati gece yarısını ilan ederken meçhul bir şahıs acele adımlarla Saint Michel Caddesi'ne yürür, karanlıkta kaybolur... Yahut 113 numaralı araba Etoile Meydanı'nda durur, içinden yüzünü kalın bir şal ile iyice sarmış bir adam inip Champs-Elysées'ye doğru ilerlemeye başlar ve o sırada kucağında bir kundak; Pére Lachaise mezarlığının önünden geçen bir kadın, lapa lapa yağan kar altında Roket sokağına sapmış, 13 numaralı hanenin önünde kendinden geçerek düşüp bayılmıştır... Daha başka sahneler de var: Haydut yatağı izbe meyhaneler, paçavracıların barakalarını kurdukları sefil mahalleler, Seine Nehri kenarında korkunç bodrumlar ve lağımlar... Sonra Bulogne ormanı... Ah, hele bu orman! Hangi romanda adı geçmezdi?

Fakat biz o zaman tarh ve tanzim edilmiş orman hakkında bir fikir sahibi olmadığımız için o ormanı zihnimizde şiddetle yabanileştirir, balta girmemiş bir hale sokar, ürkerdik. Diğer taraftan ise opera tiyatrosunda verilen baloların, boyunlarından mücevherler sarkan konteslerin, ceplerinden altın taşan markilerin tasviriyle de zevkten zevke geçer, dünyamızı unuturduk. Keşke tahammül edilip de gene Montepin'den okuyabilsem ve eski heyecanları duya-

bilsem... Şimdi kendimi on üç, on dört yaşlarındayken gözümün önüne getiriyorum: Tatlıkuyu'da oturduğumuz kocaman bir ahşap konak; dışarıda gece, kar, tipi, fırtına; fakat içeride çini soba, erkân minderi, karpuzlu petrol lambası... Siyah astar ciltli, seyrek yazılı, bazen kâğıtlarının arasından ufacık, kansız, yarı hayvan, yarı pamuk, ezince iz bırakmayan böceklerin koşuştuğu bir kitaba kapanmışım, o yaştan sonra, bir daha, hiçbir zaman nasip olmayan bir kendinden geçişle *Simone ve Marie'yi* veya *Mecnunlar Tabibi*'ni okuyorum, Paris'te yaşıyorum!

İnsana çocukluğa dönüşü isteten şey, elbette ana, baba, hoca tahakkümüne tekrar girmek arzusu değildir; bunu isteyişimizin asıl sebebi demin bahsettiğim yüksüz, endişesiz, hayat kaygılarından uzak o ferah, serbest, boş zihne yeniden nail olmak, basit zevklerimizi pürüzsüz bir kafa ile aksamadan, başka bir yere takılmadan kana kana duymaktır. Bir çocuk *Paris Fukarası*'nı okurken dimağını kayıtsız şartsız bu romanın keyfine hasredebilir, kendisini tamamen unutabilir. Halbuki hayata girmiş bir adam, yüz çeşit dert, düşünce yüzünden, herhangi bir zevkinde biteviyelik, arızasızlık temin edemez; zevkleri artık, uykuları gibi kesik ve silkinişlidir ve hakiki hayatına ikide bir avdet[1] ettiren mukayeseler, muhakemelerle tatlılığını, derinliğini kaybetmiştir.

Çocukluğuma dönüşü değil ama bir çocuk zevkiyle, fütursuzluğuyla bugün kötü tercüme edilmiş bayağı bir romana dalıp kendimden geçmeyi ne kadar istiyorum. O, benim için ne emsalsiz bir dinlenme seyahati, bir *teneffüs* olurdu... Bilhassa bütün realitelerle boğulduğum şu fena sene içinde!

---

1 avdet: dönüş, geri gelme

... Vapurumuz Pire'de epeyce kalacağı için Atina'yı gezmeye gittim. Akropol beni, yaş ve baş müsaadesizliğinden dolayı olacak, Anadoluhisarı kadar bile tesiri altında bırakmadı. Onu alımsız, şansız ve yarı bildiğim parlak tarihine tamamıyla uygunsuz bulmuştum. O kadar ki kendimi aslının değil, bir taklidinin karşısında farz ettim, aldatılmışa döndüm. Ne hayalimdeki büyük tipleri ona yakıştırabiliyordum, ne de küçük bir kasabaya benzettiğim çiğ aydınlıklı Atina'yı Yunan tarihinin azametine uydurabiliyordum. Suya veya çöle aksetmeyen harabelerde muhakkak ki ilk tesir böyle bir aldanışı andırıyor. Bilhassa şu, eskinin yüzüne en asil, en derin manayı veren ve derhal cazibeli gösteren bir unsurdur. Galata Kulesi gibi bodur, kaba bir taş yığınını bile götürüp mesela Kavaklar'da, deniz kenarına koysanız, suda akisleriyle ne hoş, ne manalı dururdu! O Galata Kulesi ki adeta, uzunluğuna dikilmiş iri bir merdane, lov taşıdır; yere yatırınız, iki başından demirini geçiriniz, devler ülkesinde, mamut fillerinin çevireceği bir silindir olur!

Akropol'den zevk almayan o kültürsüz gencin bir gün gelip de Elcezire çöllerinde yarısına kadar kuma batmış eski medeniyet eserlerini eşelemekten ve rast geldiği her sütun başlığının ince nakışlarına dalıp kalmaktan ölçüsüz bir keyif duyacağını tahmin edebilir miydim? Fakat ben bu ilk Avrupa seferimde harabe değil, mamure görmeye gidiyordum, bizde olmayanların seyrine koşuyordum: Park, bulvar, elektrik, telefon, heykel, kadın hürriyeti... Büsbütün yeni olanları da vardı: Blériot daha birkaç ay evvel Manş Denizi'ni tayyare ile geçmişti; Paris'te yeraltı tramvayları işliyor ve araba ile beraber sokaklarda kira otomobilleri de dolaşıyordu.

Bunları düşündükçe sabırsızlıktan içim içime sığmıyor, Niger bana Haliç vapuru kadar ağır giden bir nakil vasıtası gibi geliyor, şark hudutlarından ve iskelelerinden bir an evvel kurtulamadığına canım sıkılıyordu. Avrupa ile ilk temasım Napoli'de başladı.

Batıya göğsünü açmış bu güzel manzaralı şehre daha uygun bir mevsimde ve bir saatte girilemezdi: Ölgün bir sonbahar gurubu... Matapan Burnu'ndan itibaren Mesina'ya kadar şiddetli bir fırtına yemiş, mütemadiyen sallanmıştık. Ayrıca ben, Monsieur Birtch'in tavsiyesine uyarak deniz tutmasına karşı şişe şişe buzlu şampanya tedavisine başvurduğum için, havanın sakinlemesine rağmen sallanmada devam ediyordum. Güvertede karşılaştığım kızıl ışıklarla pelteleşmiş durgun manzara, yerinden kımıldanmayan, yalpa vurmayan, sağlam ve sabit şehir pek hoşuma gitti. Vapurun etrafını mandolin çalan, şarkı okuyan adamlarla dolu sandallar çevirmişti. Müzik, ışık, deniz ve kenarda büyük, zengin, nüfuslu, uğultulu, şen bir şehir...

Graziella romanına sahne olan sahiller o kayıkçılar, o esmer kızlar, o muhit!

Birtakım şehirler, köyler, yerler vardır ki, büyük bir insan kütlesi nazarında şöhretlerinin yarısını bir esere, bir hikâyeye borçludurlar; hatta o eser sayesinde, olduklarından fazla güzel, tesirli görünürler. Napoli zaten güzeldi; fakat lezzetli, nefis, temiz, cici eseriyle Lamartine bu şehri büsbütün şiirleştirmişti. Okuyalı otuz seneyi geçti, hâlâ küçük balıkçı kızıyla sevgilisi delikanlının küçücük bir adada ve fırtına altında, bir kulübeye sığınıp ocağa kuru taflan ve kocayemişi dalları atarak tek başlarına sabahı ettikleri o tatlı

geceyi, hayatımdan bir parçaymış gibi hatırlarım, hatırlarken yabani nane ve kekik kokusu bile duyarım. Diyebilirim ki taht, taç, servet, ikbal sahibi olamadığıma yanmıyorum; fakat Lamartine'in aşkıyla o kulübede, öyle masum ve leziz bir gece geçiremediğime keder ediyorum. Edebiyat, tekrar romantizme döndüğü gün edebiyat merakı ne tatlı, ne temiz bir zevk olacak. Kuru akıl ve koyu muhakeme üzerine hassasiyet, hayal ve fantezinin hâkimiyeti demek olan bu edebi tarikata bugün ruhlarımız ne derece muhtaç!

Belki de Faşizm ve Hitlerizmin reaksiyonu onu doğuracak. Zira romantizm, sosyal ve politik bir ihtilalin yavrusuydu; tazyikler neticesi bir ferahlayış, bir ruh ihtiyacıydı; on dokuzuncu asır başlangıcı bununla nefes aldı.

... Akşam yemeğini Napoli'de yemeyi tercih ettim. Arkadaşım beni, o zaman ve belki de hâlâ şimdi İstanbul'da örneği olmayan çok geniş ve kalabalık olmasına rağmen çok ferah, masaları rahatça oturmaya müsait bir lokantaya soktu. Bizde lokanta henüz sırt sırta, diz dize, sıram sıram dizilip elimizi, kolumuzu serbestçe kımıldatamadığımız dar bir yer demektir; mutfakta aşçılar ve salonda garsonlar o kadar hesapsız tutulmuştur ki, boynunuzu ikide bir çevirip garson avlamak ve tabak gözetmekle lüzumsuzca vakit kaybeder, yemeklerin fenalığından başka, ayrıca sinirlenmekten de hazımsızlığa uğrarsınız. İstanbul'da memnuniyetle çıktığım bir lokantaya ben henüz rastlayamadım.

İtalya'ya ayak basmak itibarıyla tabiidir ki makarna ısmarladım. O sırada yerli lisanında yazılmış listeyi tetkik eden meslektaşım sordu:

"Azino eti yemek ister misiniz? Bu lokantanın spesiyali-

tesidir. Kendi usulünce bir bifteğini yapar, meraklıları emsalsiz bulurlar."

"Yerim, öyleyse..."

"Ama Azino İtalyanca eşek demektir, yiyeceğiniz eşek bifteğidir."

Acayip, münasebetsiz inatlarım olduğunu bu kusurumu ve mantıksızlığımı kendim de bilirim. Bir kere "Yerim!" demiştim ya, tekrar ettim:

"Yerim."

Çoğunuz şimdi bana "Nasıldı? Lezzetli miydi? Yiyebildin mi?" diye sormak istiyorsunuz. Bu merakınızı takdir ederim. Fakat dünyanın neler yuttuğu şu acayip zamanda benim sittin sene evvel bir miktar eşek eti yemiş olmamın ve sizin de bu etin lezzeti hakkında bir fikir edinmenizin pek fazla bir ehemmiyeti de yoktur, sanırım!

V

Yediğim et, bana fazla elyaflı, hafifçe ekşi, daha has tabiriyle kekremsi geldi. Ne yutulmayacak kadar fena, ne de aranacak derecede iyi... Fakat herhalde iğrenç değil. Yerken, nihayet insanın gözü önünde bir eşek tecessüm edebilir ki bu hayvan kızık yün kokulu, uzun tüylerinin ucunda gübresinin kara çıngıllarını taşıyan kirli bir ağıl koyunundan, bilhassa art kısmının tuvaletine hiç aldırış etmeyen pasaklı bir öküz ve bir danadan çok daha temizdir; temiz, sevimli, karakterli ve kokettir; eşekten tiksinilmez!

Bazı adamlar acayip yemeklere pek düşkün olurlar; her-

kesin yemediğini arar, bulurlar ve bununla da böbürlenirler. Kurbağa budu tavası, yılan eti kebabı, kiremit üzerinde sümüklüböcek fırını, çekirge kavurması gibi bizi yalnız isimleri anılırken iğrendiren birtakım yemek isimleri sayarlar, pişirilmesini tarif edip lezzetlerini uzun uzadıya överler. Davalarını kazanmak için ileri sürdükleri delilller pek de çürük sayılmaz; mesela, derler ki:

"Sümüklüböcek sade taze ot, gül sürgünü, filiz, tomurcuk ile gıdalanır; öyle kaz, ördek, tavuk gibi bulduğu her kirli nesneyi açgözlülükle yutmaz; midesi süprüntü ambarı değildir. Hem pavurya, ıstakoz gibi mücessem çirkin, hatta korkunç hayvanları ve pik iğrenç nesneleri andıran midyeyi, istiridyeyi yiyorsunuz da onlardan daha yakışıklı, zarif, ehli olan kurbağadan niçin tiksiniyorsunuz? Bir çekirge, bir karidesten elbette daha az iğrençtir. Çöl halkı bunları kavurduktan sonra torbalara doldururlar, mısır buğdayı patlağı gibi çıtır çıtır yerler; temiz, besleyici ve gevrektir. Yılana gelince, sizin bir ıstakozda kemiklerini kırarak güçlükle çıkarıp bulduğunuz bembeyaz, dipdiri, güzel et yok mu, yılanda onun eşi vardır; ayrıca zahmetsizce ve boyuna, bosuna göre de metrelerce yiyebilirsiniz. Yılan, içine ıstakoz eti doldurulmuş natürel bir sucuktur!

Talakat ve hitabetin tesiri mideye kadar inemediği için, ben bu nesneleri değil, kızılbaş olmadığım halde tavşanı bile yiyemem. Ceylan ve deve eti de yiyememiştim; hatta *tatlılı yahni* denilen o mahut kurban bayramı spesiyalitesini de ağzıma koyamam. Göreneklere tabii, köylü kafalı, basit bir adamım galiba... Fakat iş inada binerse, zannederim, gene

o kafamın icabı, kurbağa da yerim, yılan da... Bir şartla ki yanında şarap bulunsun! Niçin şarap? Bunun bir orijinal hikâyesi var:

Tesadüf beni insan kulağı yiyen birisi, Sinop sürgünleri arasında vaktiyle eşkıyalık yapmış bir yaman adamla ahbap etmişti. Dağa çıktığı civar köydeki Rum meyhaneci bunun hakkında zaptiyelere ihbarda bulunmuş, geçtiği yolu veya gizlendiği yeri söylemiş, bu yüzden az daha yakayı ele veriyormuş... Aradan zaman geçmiş ve bir gece yarısı, herkes çekildikten sonra, tam meyhanenin kepenkleri kapanırken bir ses:

"Merhaba, çorbacı!"

Ve pürsilah bir adam: O... İçeriye girmiş, masa başına oturmuş, bir şişe rakı ısmarlamış, sormuş:

"Mezelerden ne var?"

Meyhaneci sayıyor, fakat silahlı müşteri hiçbirini beğenmiyor.

"Kebaplık etin yok mu?" diyor. "Şöyle gevrek yerinden bir parça et?"

O saatte bunu tedarik etmek imkânsızlığından bahseden meyhaneciyi yanına çağırıyor:

"Beri gel, yok, daha beri... Uzat kafanı şu masaya, ben istediğimi buldum!"

Size şimdi bu müthiş hikâyenin tam tafsilatını vermek niyetinde değilim; yüreğimde gençliğe mahsus katılık artık kalmadığı için vakayı canlandırarak kendimi üzmek hoşuma gitmiyor. Hem realizm denilen edebi mezhebi, eskiden bu gibi teferruatı iyice tasvir marifeti olduğu için beğenirdim; şimdi anladım ki tabiatı, bütün çirkinlikleri ve bayağılıkları ile

sevilmeyecek halde görmek ve göstermek, azalan hayatımızı lüzumsuzcasına zehirlemektir; o, daha ziyade genç işidir.

Kısa kesiyorum: Bahsettiğim haydut keskin hançeriyle meyhanecinin bir kulağını uçuruvermiş ve emretmiş:

"Tavaya koy, pişir, getir, yiyeceğim!"

Meyhaneci, tuzunu bile unutmamak şartıyla, bir eliyle yarasını tutarak denileni yapmış, öbürü de dediğini... Fakat yiyen, kendi itiraf etti:

"Şarapsız yutamadım, rakı ile gitmedi!"

İşte bu ehlinin yaptığı tecrübedir ki bana, yukarıda isimlerini saydığım münasebetsiz yemekleri ancak şarapla yiyebileceğim kanaatini vermiştir. Şarabın buruksu lezzetinde, muhakkak, bulantıyı bastıran hassası mevcuttur. Buzlu şampanyanın deniz tutmasına iyi gelmesi gibi...

... Vapurumuz Marsilya'ya doğru yol alıyor.

O devirde Paris'e yaklaşan bir gencin yüreğinde biraz da zifaf gününü idrak arifesinde bulunan toy güveyin heyecanı vardır. Zaten Monsieur Birtch: "Tam zamanı," diyor. "Halk sayfiyelerden ve deniz hamamlarından dönmüştür, şehir dolmuştur." Dikkat ettiniz mi bilmem, *plaj* yerine deniz hamamları tabirini kullanıyor. Zira *plaj* deseydi –ki o manada henüz kullanılmadığı için diyemezdi– ben hiçbir şey anlamayacaktım. Plaj, sadece deniz kenarlarında kumla örtülü geniş saha manasına geliyordu; in yok, cin yok; ecinnilerin top oynadığı bomboş bir kumsal! Filvaki gene Ostende, Dieppe, Trouville'de denize girilirdi ama deniz hamamları ismiyle ve sımsıkı kapalı elbiselerle... Daha tuhafını söyleyeceğim: Kadınların ayaklarında birer nevi bağlı botlar ve kalın çoraplar bile vardı; mayoları ise dirseklere

kadar kollu ve diz kapaklarından aşağıya uzundu. Göğüslerin kapalı, ense ve sırtların örtülü olduğunu da izaha hacet yok. Ya baştaki katmer katmer muşamba takkeler? Hani Fransızcada resimli bir "Kırmızı Başlıklı Küçük Kız" masalı vardır, kurt, büyükananın yatağına girer, başına da kocakarının takkesini geçirir, avını bekler... İşte o güzel kadınlar bu takkeli kurda dönerlerdi; deniz başlıkları öyle münasebetsiz, zarafetsiz şeylerdi. Bütün vücutlara muşamba kokusu sinmesi de ortalığa muşamba masalı bir yemek odası adiliği verirdi. Suya muşambadan gayri bir elbise ile girilebileceğini kimse henüz akıl edememişti!

Muşambalı elbiselerin bir kusuru da vücuda yapışmaması, hatta içine hava dolarak bu vücudu büsbütün biçimsiz şekle, dalgıç hantallığına sokmasıydı. Ama zamanın *ar* ve *hayâ* damarına o sebepten dolayı uygun düşüyordu. Kadınları denizde, tenasüpsüzlük itibarıyla yarı şamandıra, yarı ıstakoz sepeti, yusyuvarlak, haşır haşır kabuklu, takkeli ve şişkin görmek doğru değildi. Bugünkü mayo kumaşları vücutlara bir balık gerginliği, kayıcılığı, çevikliği veriyor ki denize de bu yaraşır. İlle o dar lastik başlıklar, çehreyi sımsıkı çerçeveleyerek kadın yüzüne, miğferli bir eski zaman cengâveri sertliği verdiği zaman gayet hoş oluyor. Bir erkeğe kadın elbisesinin yakışmasına ihtimal veremiyorum; fakat hiç şüphesiz ki kadınlar, erkek kıyafetine girdikleri vakit ayrı bir güzellik kazanıyorlar. Dikkat ediniz: Genç kızın erkek rolü oynadığı filmler ne kadar zevk okşuyor ve rağbet görüyor... Halbuki erkekler sahneye ancak komiklik olsun diye kadın kıyafetinde çıkarlar; bu bir kaba soytarılıktır, kahkaha

koparmaya yarar; öteki ise ince, nefis bir komedidir; tatlı tatlı gülümseriz.

... Marsilya gümrüğünde memur, herkese yaptığı gibi bana da sordu:

"Haber vereceğiniz eşyanız var mı?"

"Var!" dedim ve yüzlü kutulardaki sigaraları gösterdim. Küçük bir resim aldılar ve başka eşyama bakmadılar. Daha evvel vapura sıhhiye heyeti gelmişti, yolcular birer birer önlerinden geçirildi. Hâlâ hatırımdadır, sıhhatim pek yolundaydı, neşeliydim, en ufak bir rahatsızlık, bir ürperme bile duymuyordum. Buna rağmen bana öyle geldi ki rengim, gözlerimin aklarına kadar sapsarı, yüreğim gayet intizamsız atıyor, tamamıyla mecalsizim, yorgan döşek yatacak haldeyim. Onun içindir ki geçit resminde, hizalarına yaklaşınca, doktorlardan biri parmağını uzatacak ve "Siz Monsieur, durunuz ve şu tarafa ayrılınız!" diyecek... Ne ayıp şey, Yarabbi! Herkesin gözü önünde şüpheli görünmek, çürüğe çıkmak, ayrı ve uzun bir muayeneden geçmek ve hasta sanılarak vapuru karantinaya uğratmak... Fakat hayır, işte yürüyorum; tam karşılarındayım, uzaklaşıyorum; ne bir ses, ne bir işaret... Oh, kurtuldum. Lüzumsuz, yersiz, sebepsiz bir endişeden, bir vehimden kurtulmak da ciddisinden kurtuluş kadar keyifli!

Bütün gün Marsilya'yı gezdim, akşam yemeğini de gene bu şehirde, meşhur *bouillabaisse*'si, balık çorbasını ihmal etmeyerek yedim. Seyahatlerimde milli, mahalli yemeklerden tatmak fırsatını kaçırmam; ağzın ve midenin de hakkını vermelidir, onları da yeni zevklerle oyalamalıdır. Çeşit çeşit memleketlerde, hiç olmazsa çeşnisine baktığım yemekler-

den en hoşuma gidenleri Marsilya'nın bu çorbası ve Mısır'ın, gene bir nevi ekmekli çorba olan mühliyesidir; Araplar ona mülûhiyye derler. Bizim tarzda, semizotu ve ıspanak gibi pişirilmişi perhiz yemeğini andırır ve Mısır'ınkine benzemez. Dalyanlarda yapılan balık çorbamız ise hoştur, ama canın istediği zaman, haydi, Kavaklar'a kadar git de yaptır bakayım! İstanbul, ne zaman, tam manasıyla balık yemeye alışacak ve bir balık lokantasına kavuşacak? Galiba, balık kavağa çıktığı zaman...

... Paris'e sabahleyin varmak üzere Marsilya'dan gece trenine bindim: Monsieur Birtch bu kısa yol için vagonliye lüzum olmadığını söylemişti. Yerim pencere kenarındaydı, karşıma da genç, güzel bir kadın yerleşmişti. Biraz sonra herkes, başına gardan kira ile aldığı kuştüyü yastığı koyup P.L.M. rumuzlu gene kiralık battaniyeyi de dizine örterek uykuya hazırlandı; lambaların da perdeleri çekildi. Tekerlek gürültüsü ve ara sıra yanımızdan geçen başka trenlerin şimşek ışığı içinde bir fırtına gibi yuvarlanıp gidiyoruz.

Genç madam gözlerini kapamış, yüzünün üst kısmı gölgede, ağzı ve çenesi kandilin tatlı ve yumuşak aydınlığında, masum masum uyuyor. Fakat ben ne o derece masum, sakin bir haldeyim; ne de uyumak istidadındayım. Yabancı, güzel bir kadınla bu kadar karşı karşıya, ayaklarımız birbirine dokunacak, dizlerimiz sürünecek derecede yarı karanlıkta ve yarı yatar vaziyette bulunmak tuhafıma gidiyor. Zihnimden Maupassant'ın acayip hikâyeleri de geçiyor. Geri geri çekiliyorum, köşeme tutunmaya çalışıyorum. Anlaşılan öyle büzülmüşüm, öyle dertop olmuş, bir işkence manzarası arz etmiştim ki, bir dolu vagonda hiç rastlamadığı rahattan şaşı-

rarak uyanan kadın halime acımış... Göz göze gelince, "Benim için rahatsız olmayınız, Monsieur!" dedi ve şefkatle, rikkatle, belki de teşekkürle gülümsedi. Yaptığım şeyin iyi veya fena olup olmadığını tayin edemeyerek kızardım ve acemi görünmemek için, vücudumu yerimde serbest bıraktım. Biraz sonra dizlerimiz birbirine dokunmuştu; çekmedim. Ayaklarımız da buluştu; tınmadım. Bir vaka zuhurunda bütün ümidim, yanımda uyuyan becerikli arkadaşımda, onun Fransızlığında ve Fransızcasındaydı.

VI

Paris-Lyon-Mediterranée demiryolu şebekesi üzerindeyim, vakit gece yarısı... Bir aralık sürat katarı (eski tercümelerde eksprese böyle denirdi), bir istasyonda durdu; memurlar bağırıyor:

"Dijon! Dijon!"

Burası zihnimde iz bırakmış yerlerden biriydi; karanlık vagona göz gezdirip hafifçe ürperdim ve alaka ile pencereden dışarıya baktım. On üç, on dört yaşlarında iken *Güzel Anjel* isimli bir roman okumuştum. Geceleyin trene işte bu Dijon kasabasından zengin ve yaşlı bir adam biner, karşısına genç ve esmer bir adam geçer; yarı yoldaki istasyonlardan da filiz gibi taze ve melek kadar masum bir kızcağız girer. Bu kız, bir aralık yerde siyah bir sızıntı görür, eğilir, elini sürer ve haykırır:

"Kan! Kan!"

Esmer delikanlı hemen yerinden fırlar, kızı yakalar, bir

eliyle de vagon kapısını açar, onu dışarıya fırlatıp atar. Sonra daha neler olur, neler... Ava çıkan sevgilisi alacakaranlıkta kızı bulur, ölümden kurtarır, ama biçare yavru trenden düşerken başını çarpmış, artık kör kalmıştır. Meğerse katil de göz hekimi değil miymiş? Ameliyat yapıp gözlerini açsın diye, aksi tesadüfe bakınız, bu herife götürmezler mi? Hain şahıs tabiidir ki açılınca kendini tanıyacak olan gözleri büsbütün kapamak arzusuna kapılmaz olur mu? Diğer taraftan trende öldürülen zengin, meğerse yavrucağın büyük babası değil miymiş ve cinayet, kör kızın anası olan güzel Anjel üzerine yüklenmez mi? Aman Allah'ım, ne hayal kudreti, ne teknik mahareti, ne kuvvetli eser!

"Dijon! Dijon!"

Bu yazımın bir yerinde yeni harbi doğuran totaliter rejimlerin edebiyatı romantizme götürmesi ihtimalinden bahsetmiştim. Daha geriye giderek melodramda teselli aramaya başlamış olacak ki, Paris'te, şimdi Marie-Jeanne adında bir dram oynanıyor. Meşhur Dennery'nin o eski nesillere gözyaşı döktüren eseri, bahsettiğim romanlar nevinden bir şeydir; yeni sahne rejisörleri bunu tellediler, pulladılar, maruf muharrirler tarafından azıcık şekle sokarak tanınmış artistlere temsil ettirdiler. Okuduğum tenkitlere göre seyirciler, dedeleri gibi gözyaşı dökmüyorlarmış, fakat heyecan içinde kalmaktan da kendilerini alıkoyamıyorlarmış.

Bu yıl, bizde de *O Kadın* melodramı emsalsiz bir rağbete mazhar olmadı mı? Gelecek kış Şehir Tiyatrosu *Ekmekçi Kadın* veya *İki Öksüz Kız*'ı oynasa aynı rağbeti görmeyecek mi? *(Bir yanlışlık yaptım, tiyatro ve sinemaya taalluk edince adetlerden sonra gelen isimleri cem edatıyla kullanmak lazımdı: Üç*

Ahbap Çavuşlar, İki Bedbaht Lostracılar, Üç Silahşorlar... gibi. Zannederim, buna cevaz vermek lazım geliyor. Mesela Göksu deresinin sonundaki gezme yerinin adı bir kökten çıkan dört bedenli ağaca işareten Dört Kardeşler'dir. Geçen yaz ziyaretlerine gittim, üç kardeş kalmışlar ve bütün güzelliklerini kaybederek sünepe bir hal almışlar.)

... Karşımdaki madam da uyandı, dışarıyı, Dijon garını seyrediyor ve düşünceli görünüyor. Acaba o da benim romanımı mı hatırladı, aynı vakaları mı zihninden geçiriyor? Birbirimize bakmıyoruz; fakat deminden beri battaniyeler altında iyi komşuluk münasebetine dalmış bulunan ayaklarımızı çekmiyoruz. Bütün hassasiyetim, diplomatlığım, zekâm ayaklarımda toplanmış; sanki ayakkabılarım birer kafatası ve içlerinde ayak değil, birer dimağ saklı... Mütemadiyen hesap, kitap halindeler; milimetre ile kımıldanıyorlar, hareketlerinin hepsi ölçülü ve ihtiyatlı; patlayıp bütün vagonu berhava etmesi ihtimali olan bir dinamit paketine de ancak bu derece teenni[1] ve heyecanla yaklaşılır; bir bombayı kurcalamaya ancak böyle başlanılır.

İşte, cesaretleniyorum: Bir tanesine hafif iki darbe ve müphem bir sürünüş...

Bekliyorum: Geri mi çekilecek, yoksa yerinde mi kalacak? Hatta bir ümit bile beslemekteyim: Ya mukabele görürsem, ya o da benimkine doğru birkaç milimetre daha yaklaşırsa!

Cevap yok...

Tren gene yoldadır, gene gözlerimizi kapadık, gene sarsılmaktayız. Mademki sarsılıyoruz ve uyur görünüyoruz, bu

1 teenni: ilerisini düşünerek acelesiz iş görme, ağır davranma

bir fırsattır; ayaklarım, irademe taalluk etmeden, kendiliklerinden uzanıverirler, çarparlar, hatta basarlar ya? Bu muhakemeden cesaret alarak ayaklarımı daha ileriye uzatıyorum, bulduğum bir tek ufacık ayağı, ikisinin arasına pek hafifçe, incitmemeye gayret ede ede, belli belirsiz alıyorum. Ses yok, şikâyet ve kaçış yok... Fakat mukabele de yok; iskarpinli ayakta sadece teslimiyet, kadere hoş bir boyun eğiş!

Bunu temin ettikten sonra istiyorum ki onda da biraz canlılık, bir kımıldanış sezeyim. Hayır, bilakis, ben ileri vardıkça, o kayar gibi usulcacık geri çekiliyor, ısrar etsem kanepenin altına kaçacak. Lisan-ı haliyle, fazlasına rıza göstermem diyor. Ben de içimden, diyorum ki: Peki, bu kadarına teşekkür ederim, aynı vaziyette kalalım!

Ve kalıyoruz.

Yani kadının bir ayağı benim iki ayağımın arasında, hırpalanmadan, kımıldamadan, munis ve masum, geceyi geçiriyor. Basit görünen bu iş epeyce zahmetlidir: Dalar gibi olurken toparlanıyorum, kaçmış mı diye yokluyorum, buluyorum, gene tutuyorum, gene hafiften sıkıyorum. İki vücudun, intiha[1] noktası da olsa bir taraftan temas halinde bulunması hoş bir elektrik cereyanı hâsıl ediyor; adeta hararetlerimizi duyuyoruz, glase deriler buna mani olamıyor. "Hay Fransız kadını, hay!" diyorum. "Hiç olmazsa bu kadarcık bir günah işlemeden, bir koketri göstermeden duramıyor!" Talihimi de beğeniyorum: Fransız toprağına ayağımı atar atmaz, ayaktan başlayan, fakat nereye varacağı belli olmayan bir avantürle karşılaşmıştım.

---

1 intiha: son, uç

Gayet memnunum ve sabah olunca, ilk fırsatta bu muvaffakıyetimi Monsieur Birtch'e tefahürle[1] ve bir miktar da mübalağa ile anlatmaya hazırlanıyorum. Paul Bourget'nin o günlerde yeni okuduğum bir romanında böyle bir ayak sahnesi tasvir edilmişti; büyük bir ziyafette, bir arşidüşes, yanında oturan gencin ayağı üzerine ayağını bırakıyor, fakat bu ayak suare iskarpininden sıyrılıp çıkmış, incecik ipek çoraplı bir ılık, yumuk ayaktır ve ayrıca cesurdur, hareketlidir, mütecessistir.[2] Kararlaştırıyorum: Ben de hikâyeme bu kısmı ekleyeceğim!

Derken vagonun camları bal renginde bir tatlı seherle aydınlanıyor. Tek tük uyananlar, battaniyesini ve yastığını toplayanlar, koridora çıkıp açık pencere önünde temiz, serin havaya başlarını uzatanlar var... Paris'e yaklaşıyoruz. Kadın da uyandı; onu tahminimden daha güzel, daha genç bulduğum için büsbütün sevinçliyim; lakin aramızdaki sırrı açığa vurmamak centilmenliğinde bulunuyorum, kayıtsız, tabii duruyorum. O da öyle, yüzüme bile bakmıyor, tamamıyla bitaraf... Bravo!

Battaniyesini toplamaya başladı.

Birden gözlerim, üstünden örtüsü kalkan yere, sonra da yerde duran bir iskarpin tekine ilişiyor ve bir kaynar sudur başımdan aşağı dökülüyor. Bütün gece uyuyup uyanıp, içinde ayağı da var zannıyla ileri geri diplomatik temaslara geçip hulul çareleri aradığım ve nihayet muvaffak oldum ümidiyle sarıp sıkıştırdığım iskarpinin meğerse vücutla hiçbir alakası yokmuş. Kadın, dar gelen bu tek ayakkabıyı, anlaşılan

1 tefahür: övünme
2 mütecessis: gizliyi arayan, gizliyi gözetleyen, meraklı

dizlerine battaniyeyi örter örtmez çıkarmış, her şey, bilhassa iki vücut arasındaki o elektrik cereyanı tamamıyla hayalimin icadı, tatlı bir vehimmiş!

Adam sen de, ne çıkar! İşte, Paris!

Hem şimdi, kadın bana, ayağa kalktığı için –daha doğrusu aldanmış olduğumdan dolayı– vücutça hayli tenasüpsüz görünüyor. Ne kadar kısa boyluymuş ve beli kalın, omuzları çökükmüş... Bir şarap tüccarının karısı mıdır, bir Protestan mektebi hocası mıdır, yüzünde hülyaya yer vermeyen bir diklik, kuruluk var! Başıyla kısa bir selam verdi, gidiyor: Monsieur Birtch eğiliyor, ben de onu taklit ediyorum ve o sırada uzaklaşan iskarpinlere gözüm iliştiği için ne olsa, gene bir hiddet duyuyor, reveransın boyunu uzun tutan kadın putperesti arkadaşıma da ayrıca kızıyorum.

Paris!

Gardan bindiğimiz bir taksi otomobili –daha o zaman İstanbul'da hususi otomobil bile ancak tek tük– tenha birtakım caddelerden geçiyor; birtakım caddeler ki hayalimdekilerin yanında ufak, heybetsiz, Napoli ve Marsilya'dakilerden farksız, hatta denize civar olmadığından zevksiz duruyor; hiçbir fevkaladelik, şahsiyet, hususiyet göstermiyor. Bu mu Paris? Bu yayvan, yassı, dağsız, yamaçsız, eski suratlı, bomboş şehir?

Mahzun gibiyim.

Hatta Monsieur Birtch ile kendisini karşılamaya gelen ve kâtibi diye takdim edilen ihtiyar Fransız beni Louvre Oteli'ne gazeteci sıfatıyla tanıtıp ufak bir ücret tenziliyle yerleştirdikten sonra -ayrıldıkları zaman- derin bir yalnızlık, bir fütur duyuyorum. İstanbul'da bıraktığım Fecr-i Ati arka-

daşlarını, bilhassa Yakup Kadri'yi ve Müfit Ratib'i, sınıfta dönüp de yabancı talebe arasında kalmış bir tembel mektepli hüznüyle, nedametiyle arıyorum.

İlkokul Çocuklarına

Yavrularım!

Bu kutlu bayram sabahı, bir hoşça vakit geçirmek için size, kırk beş, elli sene evvelki bizim çocukluğumuzu hikâye edeceğim. Hem eğlenirsiniz, hem de eğleniyoruz derken faydalı şeyler öğrenmiş olursunuz. Asıl istediğim şudur: Canınızı sıkmadan, iki çocukluk arasındaki büyük farkı meydana çıkarmak, bizden daha keyifli, daha şerefli yaşadığınızı size anlatmaktır. İsterlerse büyükler de konuşmamızı dinleyebilirler ve belki onlar, eski günleri hatırlayarak sizden fazla eğlenebilirler.

Benim de bir zamanlar size benzediğimi küçük aklınızla elbette bilirsiniz. Yani ben de ufacıktım, ana baba kuzusuydum. Bir güler, bir ağlardım; şeker, çikolata sever, diş değiştirir; oyuna bayılır, erken uyur, gördüğüm rüyaları unutmuş olarak serçe kadar neşeli uyanırdım. Benim de fotinlerimin uçları iki günde sıyrılır, ökçelerim çabucak aşınırdı. Düşüp kalkmaktan diz kapaklarım yara bere içinde ve hoplayıp sıçramaktan yüzüm pençe pençe, koşarken saçlarım rüzgârlarla dağılır, ceketimin etekleri bacaklarıma sarılırdı.

Yalnız sizlerle aramızda şu fark vardı: Bize pike yakalıklı siyah saten önlükler giydirmeyi bilmezlerdi. Çokları alacalı bulacalı, dökük pantolonlu, sarkık paltolu yaşlı adam

küçülmüştü; tuhaflık yapmak için tiyatroya çıkmış cüce kıyafetliydiler; bir kısmı entarili, takkeliydi bile... Takunyalı kızlar başlarına sizin o güzel beyaz fiyongunuz yerine yazma yemeni veya buruşuk namaz bezi sararlar, sakız çiğnerler, içine gıcır ve balmumu koyup ağızlarında tükürüklü balon şişirirlerdi. Hatta hiç de nazar değmeyecek şekilde, sıska, soluk, sünepe olan erkek çocukların feslerine mavi püskül ve katır boncuğu da taktıkları, bazılarının biteviye sümüklerini çektikleri de görülürdü.

Nerede şimdiki öğretmenleriniz gibi güler yüzlü, sevimli ve bilgili genç bayanlar? Kocaman sarıklı ve dört karış sakallı, yaşamaktan bezmiş, kanı donmuş, öksürüklü hocanın karşısına diz çöker, hep bir ağızdan ördekler gibi haykırışa bağırışa ve denize düşmüş boş şişeler gibi sallana sarsıla, sarı kâğıtlı, incecik, dağınık kitaplardan, manasını anlamadığımız bir şeyler okurduk. Ara sıra hocanın elindeki kızılcık değneği "çat!" der, ya Ali'nin ense köküne, ya Fatma'nın kulaktozuna inerdi. O zamanda ne Erol, ne Ural, ne Güney vardı; ne de Suna, Sumru, Ayla... Hasan gelir, Hüseyin gider, Ayşe ağlar, Zehra çığlığı basardı.

Sınıflarda *Yedi Cüce* masalındakileri hatırlatan o cici masacıklarla şirin sandalyecikler nerede? Nerede tatlı hikâyeler söyleyen, meraklı oyunlar çıkaran, resimler yaptırıp sizinle beraber koşan, gülen, şen öğretmenler? Gülümseyen azar işitir, gülen ceza görürdü; neşe ayıp, eğlence yasaktı. Cahil babalar, çocuklarını mektebe koydukları vakit hocaya: "Eti senin, kemiği benim!" derlerdi, sanki kasaba sucukluk dana satarlardı. Mektep binaları, çoğu defa mezarlığa bitişik, kapanık, loş yerlerdi; dar pencerelerden bakınca kavuklu

mezar taşları korku verir, siyah cüppeli selviler içimizi karartırdı. Sıkıntıdan esner, hareketsizlikten gevşer, arpacı kumrusu gibi düşünür, pelteye dönerdik.

Asıl zorluk eski harflerdeydi. Hepsi de kulaklı, karınlı, külahlı, kulplu, başlı gözlü, acayip şeylerdi. Başlangıçta ayrı, ortada ayrı, sonda ayrı, bir harf kaç çeşit yazılırdı ki?... Yazarken, kör makasla mukavva keser gibi dilimizi çıkarmaya mecbur olurduk. Kâğıtlarımıza konan sinekler bile, kamış kalemlerin cızırtısına aldanarak kendilerine benzeyen bu sesli, boynuzlu, kanatlı siyah şekilleri durup uzun uzun seyrederler, hortumlarıyla yoklarlar, şaşarlar ve mürekkeplerimiz bezir yağı isinden yapıldığı için fırsatı kaçırmayarak biraz da ziftlenirlerdi!

Sporculuğun ise s'sini bilmezdik. Dedelerimizin yaptıklarını da bırakmış, ne cirit oynuyorduk, ne ok atıyorduk, ne balçık yumrukluyorduk, ne kulaç, ne kolan vuruyorduk, ne koç dövüştürüyor, ne kürek çekiyorduk. Mangal başında küllü ateşe cezve sürüyorduk, fincan tokuşturup tavanda tütün dumanı yarışı seyrediyor, suyu bardakta, gemiyi duvarda görüyorduk! Köşede oturanı adam sayıyor, hızlı yürüyene şaşıyor, konuşandan ürküyor, idman yapana deli damgasını vuruyorduk. Nerede ortaokulların o voleybolları, liselerdeki futbollar, spor şenlikleri, kır gezintileri, askerlik dersleri ve kamplar? Dört kat iç fanilası giydiriyorlar, başımıza şal, sırtımıza atkı sarıyorlar, ufacık sıska ayaklarımızın üstünde tıklım tıklım kocaman vücutlarımızla bizi karikatürlere benzetiyorlardı.

Mektepler böyleydi; size biraz da mektep dışından bahsedeyim: Elinize ne alırsanız, ne görürseniz, ne giyerseniz,

kurşun kalemler, kâğıtlar, lastikler, kumaşlar, hatta çikolatalar, kibritten keresteye, iplikten halata, undan değirmen taşına, en ufacığından en irisine kadar çoğu eşya, hep dünyanın öbür ucundan gelirdi. Fabrika bacası, kitaplarda resimlerini gördüğünüz uzun bacaklı, uzun boyunlu zürafa gibi yurdumuzda dikiş tutturamamıştı. İstanbul'un ve bütün memleketin gece gündüz sönmez en işlek ve bir tek bacası Yıldız'daydı. Beşiktaş'ta oturan padişah kölelerine tabla tabla yemek yetiştiren mutfağın bacası!

Nerede vızır vızır işleyen trenlerimiz, bizim bayrağımızla bizim iskelelerimize işleyen vapurlarımız? Bunların hepsi de yabancıların elindeydi; dilimizi bilmez ve milletimize saygı beslemez memurlardan, hatta kondüktörler ve kamarotlardan azar işitir, sırtımıza binip kanımızı emenlerin alayına uğrardık. Sirkeci-Küçükçekmece arasında çetrefil Türkçeli biletçiler, tren kalkarken bilmediğimiz bir dilden "Fertig!"[1] diye cıyak cıyak bağırırlar, kulak zarımızı patlatırlardı.

Onlar bu münasebetsizliği yaparken biz de öbür taraftan öz Türkçe kelimeleri bile Araplaştırır, mesela hiç olmazsa *ücra*'yı, başına çifte gözlü bir *h* koyarak *hücra* yapardık. Ekmeğin adı *nan-ı aziz*, etin *lâhm-ı ganem*, yağın *rügan-ı sade* idi. Ben birincisini adam ismi, ikincisini musiki faslı, üçüncüsünü de parlak kundura derisi sanırdım. Ya, pırasanın *pürhassa*, karnabaharın *karinibahar*, peynirin *penayir* yazılışına ne dersiniz? Nedense lahanaya *lâhniane*, patlıcana *bahtıcan*, semizotuna *sem'i u* demezlerdi veyahut bu sonuncusunu yanlış tercüme edip *hadarsemin* şeklinde kullanmazlardı!

Ne haddinize, ananızla, babanızla beraber, yan yana, kol

1 fertig: tamam, hazır (Alm.)

kola, güle oynaya gezmelere gitmek, lokantalara, seyir yerlerine gitmek? Yolda, erkek önde, kadın arkada, zomzom, birbirlerine yabancı gibi yürürlerdi; vapurda biri bir tarafa, öteki başka tarafa ayrılır, trende vagonlar seçilir, tramvayda anneniz çarşaf ve peçe yetmiyormuş gibi ayrıca perde arkasına gizlenirdi.

Bankalar ecnebi elindeydi, ticaret ve servet yine onların... Halk onların elinde oyuncaktı, hükümet gene onların kuklası! Sanılırdı ki, Türk manivela bile çeviremez, bir tekerleği döndüremez, eli ince işe yaramaz, aklı makineye yatmaz.

Bunun içindir ki bizim zamanımızın çocukları için, büyüdükleri vakit yapacakları iş yalnız bir taneydi; ne mühendislik, ne mimarlık, ne makinistlik, ne bankacılık, sadece devlet kapısında kâtiplik!

Fakat sakın devlet dairesi denince gözünüzün önüne bugünküler gibi temiz binalar, ferah odalar, kıvrak giyinmiş kadın, erkek memurlar, intizamlı çalışma, aybaşında maaş falan, filan gelmesin! Çoğu yerde fena kokan bir loş koridordan geçer, gıcırtılı kapı sesleri arasında murdar bir perdeyi kaldırır, kırık dökük yazıhanelerle, yayları fırlamış koltukların yığıldığı tütün dumanlı bir odaya girerdiniz. Bakardınız ki, kâtiplerin kimisi mindere kıvrılmış horul horul uyuyor; kimisi bağdaş kurmuş, tespih çekiyor; kimisi diz çökmüş Kuran okuyor; kimisi ayaklarını altına toplamış ciğer piyazı yiyor. Bunlar yetmiyormuş gibi içeriye, ara vermeden bardakları birbirine vuran şerbetçiler, ellerinde tepsi kurabiyeciler, koltuklarında testi sucular, hatta değneğini vura vura kör dilenciler giriyor... İşlerini gördürmek için gelen-

ler ise günlerce beklemekten yoruldukları için duvarlara dayanmışlar, yerlere çökmüşler, kendilerinden geçmişler, *lahavle* çekiyorlar.

***

İşte bizim zamanımızda çocukları bekleyen ileri hayat buydu.

Şimdi, sizlere düşen vazife, kendi yurdunda, kendi dilediği gibi yaşamak, vatanın tek sahibi olmak manasına gelen istiklalimizin sapasağlam kalmasını ve memleketimizin her yıl bir kat daha iyileşmesini temiz yüreklerinizin bütün kuvvetiyle dilemektir.

Haydi, artık gidin, koşun, gezin, eğlenin, güle güle yavrularım... Başınızda cumhuriyet gibi gözcünüz, hudutlarda aslan yürekli bekçiniz var!

Çocukluğumun Denizleri

İlk deniz manzarası –üç yaşında olduğumu sonradan öğrendim– gayet süslü, yarı rüya, yarı hülya, fazla köpüklü ve çok ışıklı, hatırımda şöyle kalmış:

Kâfuriden dökülmüş gibi dışından bakılınca sanki içi de yarı sezilen şeffaf, beyaz, narin bir cami; iki yanında mumdan sandığım iki ince minare... Bir apaydınlık mermer avlu, bu avluya mürekkep gibi akıp sıvanmış bir koyu ağaç gölgesi. Önümüzdeki oymalı demir parmaklıklar arkasından yosunlu bir rıhtım görünüyor. Bu rıhtımın yenik ve çentik kovuklarında köpüklerin ateşten çekilmiş bir cezve gibi gittikçe kesilerek hışıldadığını bugün bile görüyor ve işitiyorum. Aklımda en fazla kalan, tenteleri sallana çırpına geçen çerden çöpten, dümen tekerleği arkada, yandan çarklı vapurlardır. Bu çarklar o kadar köpük döküyordu ki, asıl işleri yolcu taşımak değil, denizi mütemadiyen dövmek ve köpürtmektir sanıyordum.

Benim, işte, ilk denizim bu Boğaziçi deniziydi; Beylerbeyi Camii'nin avlusundan baktığım çok renkli, etrafı hep ev, bark, saray ve bahçe, pek süslü, oyuncak denizdi. Denizin camiye, caminin de denize ne kadar yaraştığını, bu cami dekorunun Boğaziçi manzarasını nasıl açtığını, ilk görgü ve bilgi, ilk zevk ve sanat hissi olarak en ufak yaşımda öğren-

miş ve duymuştum. Şimdi ben ve devir bir cami yaptıracak vaziyette olsaydık ona muhakkak Anadolu kıyısında bir yer seçerdim ve kendisi kadar sularda gölgesini de seyrederek keyiflenirdim. Suya vuran akislerle mehtap ışığı gibi kusurları örten ve çiğ hakikati ince pençesine sarıp füsunlaştıran bir hassa vardır; Boğaziçi'ndeki ihtiyar güzelliğin de başka yerlerdekinden fazla hoşa gitmesi, manalı ve cazibeli oluşu da bundadır; manzaranın suya vurmasındandır. Eski devirlerde bir Denizbank Müdürü mevcut olsaydı, hiç olmazsa deniz kıyısında bir cami, bir mescit, bir çeşme yahut bir türbe kurardı. Kübik villa değil!

Dört yaşına bastığım zaman bu Boğaziçi manzarası yerine karşıma Erenköy'den Adalar'a bakan, eskisinden büyük ve geniş, fakat gene süslü, gene korku vermeyen bir deniz gelmiştir.

Bir ırmak kıyısından bir göl kenarına varmış gibiydim. İstanbul'da deniz, zaten bir süs vasıtasıdır; ciddi bir şeye benzemez. Tabiatın eli, kumda oynayan ocuğunki gibi sanki şöyle, küreğinin ucuyla Karadeniz'i Boğaz'dan çarpık çurpuk geçirmiş, Marmara'ya akıtmış, oradan gene bir oluk açarak Akdeniz'e aşırmıştır; sonra küreğiyle şuraya, buraya koylar, körfezler, dereler ve haliçler çizmiş; öteye beriye adalar koymuş; burunlar, kayalıklar işlemiştir; epeyce eğlenmiş, plajda hoşça bir gün geçirmiştir.

Bana çocukluğumun bu denizleri, biraz da davullu tavşanım, kurşundan askerlerim, teneke lokomotifim, kuzulu çobanım ve çukur yanaklı bebeğim kadar oyuncak sepetimin içindekilerden bir şey gibi gelirdi; bir eğlenceydi.

Şimdi yalnız o oyuncak sepetimi bile teferruatıyla hatır-

layarak zevk aldığım için küçük yaşımda ölmediğime ve aklı başında yaşlanabildiğime memnunum, diyeceğim geliyor. Gençken içimizde açılan tahassüs çiçekleri, tohumlarını benliğimizin kuytu bir yerine döküyorlar; bunlar ancak neden sonra, ihtiyarlığa yakın tekrar yaşarıyorlar ve yeni filizleriyle hatıra bahçemizi şenlendiriyorlar. Gencin gönlünde nihayet sekiz, on saksılı ve güneşli bir balkon vardır; yaşlınınkinde ise bir gölgeli park saklıdır. O hatıralarına bakarken ıslık çalar; biz ağır ağır içinde dolaşır ve düşünürüz.

Denizle vücudumun ilk teması Bostancı sahilinde oldu; kadınlara mahsus salaş deniz hamamında... Hatıram yine aydınlıktır; yarı sıcak bir mürdüm eriği peltesi üzerindeki zar nasıl üfleyince kırışırsa, öyle hafif bir meltem rüzgârı da koyu yeşil denizin tatlı derisini ürpertiyordu; bu deri altında su, güneşin ışığıyla ballanmış, bana, girince tenime yapışacak kadar koyu, ağır, ağdalı göründü. Daldırdılar; ilk boğuluş korkusu, ilk nefes alamamak ıstırabı...

Yün fanilalar, pamuklu hırkalar, hatta bazen aba mestler içinde büyüyen o zamanki soluk İstanbul çocuğuna deniz, şimdikinden soğuk gelirdi; dişlerimiz birbirine vurarak sudan çıkar, hemen kukuletalı sileceklere sarılır, çarçabuk giyinirdik. Denize ilaç yutar gibi girerdik; kuma uzanmak, güneşe serilmek, saatlerce çırçıplak gezinmek, ancak uyanınca hayra yorulması lazım gelen bir rüya olabilirdi; rendesiz çam tahtalarının budak deliklerinden, belki içerisi görünür diye hanımlar localarında bile rahat soyunamazlardı. Ah, o zamanki kadın mayoları!... Bunlar üstü ufak ufak çiçekli, muşambamsı bir bezden yapılmış, katmer katmer farbalı, diz kapaklarından çok aşağıya düşük, gayet bol, vü-

cudun şeklini tamamen kaybettirip hantallaştıran bir nevi soytarı elbisesiydi. Ya başlıkları? Frenk resimlerindeki kocakarı hotozundan daha komikti.

Yüzme bilmeyenler için, ortasından iple bağlanmış iki su kabağı bugünkü lastik simitlerin yerine kullanırlardı. Hoş, yukarıda bahsettiğim mayolara az rast gelirdik; çokları peştamalla girerdi ve ekseriya hava dolarak bunlar kabarır, yayılır, vücutların etrafına renkli ve şişkin bir çember çevirirdi. Güzellere o da yakışırdı; birer iri ipek yapraklı ıslak ve azman çiçeğe dönerlerdi. Dört tarafından tahta kepenklerle örtülü, dar, yarısı güneşli, yarısı gölge ve suları durgun, kadınlara mahsus deniz hamamı o renk renk peştamallar belden aşağı uzanmış gür saçlar, tene yapışıp benek benek su kabarcıkları dolan sert mayolarla saçaklı japonbalıklarının doldurulduğu modern akvaryumlar gibi, çocuğu da eğlendirecek bir seyir yeri olurdu.

Sonra uzun, tenteli, tek atlı muhacir arabalarına binilir, yeldirmeli ve yaşmaklı bir küme kadın, tramvaysız, otomobilsiz, şosesiz ve asfaltsız tozlu, tenha köy yollarından köşklerine dönerdi:

Yirmi bir banyo tam tedaviydi. Yalnız *eyyamıbahur* denilen sayılı sıcak günlerde güneş vurur ve çil basar diye denize giren olmazdı. Deniz, adeta hesapla, damla ile alınan bir zehirli ilaçtı; doktor muayene edip izin vermeden tene sürülmezdi.

Görüyorsunuz ki bizim yaştaki İstanbul çocukları *ortaçağ* devrini de yaşayabilmiş yirminci asır adamlarıdır; birer *harika*dır ve onların hatıraları siyasi ve içtimai bir yarı dünya tarihidir; buna ermek bir bahtiyarlıktır.

Yenicami Saati

Geldiğimden beri, her önünden geçişte, eski alışkanlıkla, elimi saatime götürüyorum. Fakat bakınca, ufak bir kederle duraksıyor, yoluma devam ediyorum.

Yenicami saatleri işlemiyor.

Bu çifte saat, o zamanki tabirlerle biri alaturka, öbürü alafranga, istibdat ve meşrutiyet İstanbul'unun en doğru ayarını gösterirdi.

Dedem, babam ve ben, belki de yedi göbek İstanbul'da gömülü ecdadım, asırlarca ona bakarak saatlerimizi ayar etmiştik.

Asırlarca İstanbul halkı, onun önünden geçerken, bir nevi selam ve tazime, hatta ibadete benzeyen merasime tabi olmuştu: Gözler yelkovanlara çevrilir, eller saatlere götürülürdü.

Yenicami muvakkithanesi, sanki Kore'de, Tibet'te, Annam'da bir ilah mabedi, saati ise acayip dinlerin revaçta olduğu böyle, uzak şark memleketinde bir ilah heykeliydi; kendine mahsus işaretlerle selamlanması, önünde bir çeşit istavroz çıkarılması adetti.

Her gün bir milyonun yarısına yakın kalabalık, çeşitli, renkli, tıpış tıpış yürüyen bir halk bu ayini yapardı. Sabah akşam, iki kere, işine giderken ve dönerken yapanlar da çoktu.

O, şimdiki saatler gibi aceleci değildi; durup durup hoppaca atlamaz, saniyeden saniyeye çocukça sıçramazdı. Bana bu zamanın saatlerinden daha ağır, daha vakarlı, başka bir küreye, başka bir güneş manzumesine mahsus ölçü ile işler gibi görünürdü. Atlı arabalara, atlı tramvaylara, fotin kunduralı efendi yürüyüşüne yakışan bir temkinli, ihtiyatlı ilerleyişi vardı. Gölgesine basmaktan, karıncayı ezmekten ürken bir yürüyüş!

"Saatiniz kaç?" diye soruldu mu, gurura benzeyen bir tavırla, mesela:

"Beşi sekiz geçiyor," derdik ve ilave ederdik. "Yenicami ayarı..."

Yenicami ayarı, karşımızdakine emniyet verirdi ve İstanbul'un yerinde sayan aheste nakil vasıtalarını o saat idare eder, harekete o geçirirdi.

Şebi yeldayı muvakkitle müneccim ne bilir?
Müptelayi gama sor kim geceler kaç saat?

beytini mektepte ilk öğrendiğim gün, gözümün önüne hemen Yenicami saati gelmişti ve bu saatin altındaki pencereleri sık demir parmaklıklı taş kovukta, minderli sedirine bağdaş kurarak hatim süren muvakkit...

O zamanki çocuklar için saat yalnız Yenicami saati ve muvakkit de bu saati kuran adamdı.

Gençliğimde ben bu muvakkit efendiye gıpta ederdim: Bütün bir payitaht onun ayarladığı saatle oturup kalkardı; zamanımızın, hayatımızın nazımı o idi ve bu hükümdarlığına ehemmiyet vermeyerek ne kadar alçak gönüllülükle,

köşeye çekilmiş yaşardı! Eseri âlemin önünde durur, kendisi göze görünmezdi. Kayıptan bir kudret, bir Tanrı ilhamıydı.

Gizlendiği taş yuva, bana acayip, efsunlu, perilerle meskûn bir türbe gibi gelirdi. Öyle bir türbe ki içinde kafatası zaman ölçüsüne yarayan karışık aletlerle dolu bir yarı ölü barınırdı. El ayak çekildikten, önündeki o mahşer ve insan seli dağılıp durulduktan sonra sanduka usulcacık kımıldar, sessizce açılır, içinden ufak tefek, gözlüklü, kafası kocaman, vücudu sıska bir hayalet sıyrılır, bastığı duyulmadan yürür, gelir, ahiretten aldığı bir emirle yelkovanı düzeltir; saati, tüyler ürpertici bir zincir sesiyle kurar, yine süzülerek sandukaya girer, kaybolurdu. Fakat loş, izbe, taş duvarlı muvakkithanede "Tık! Tık!" yüreğinin intizamla attığı daima duyulurdu!

Ve İstanbul'da sabah ezanları bu saatle okunur, horozlar onu bilerek öter, güneş onunla doğar, vapurlar ilk düdüklerini ona uydurarak çalar, şehir böyle uyanır, böyle harekete gelir, yine böyle, onun işlettiği saatle, gevşer, susar, uyurdu.

Yenicami saati, fermanına boyun eğilen tam bir *şehinşah* idi.

Padişah yasağı üç gün sürer, padişahlar ve fermanları devrilir, fakat onun sultanlığı, saniye şaşmadan, hükmünü yürütürdü.

***

Yine, dün önünden geçerken, eski alışkanlıkla elimi saatime götürdüm, gözümü yelkovanına çevirdim.

İkisi de durmuştu.

Tam o sırada şehrin üzerinde, insanı yerinden sıçratan bir canavar haykırışı işittim.

Gürültülü asra yakışan tiz, sert, haşin öğle düdüğü…

Zannettim ki Yenicami muvakkithanesine bakarak asırlarca saatlerini ayar etmiş cetlerim ve cetlerim zamanındaki ölüler, şimdi, mezarlarında ürkmüş, acayip bir titreyişle silkiniyorlar:

"Acaba *Sûr-i İsrafil* mi çalındı? Kıyamet günü mü?' diye kadit kemiklerini derleyip yerlerinden kalkmaya yelteniyorlar.

Unkapanı Köprüsü'nden Gazi Köprüsü'ne Geçerken

Tak! Tak! Tak!

Eski Unkapanı Köprüsü'nün –araları bir parmak açık, araba sarsıntılarından çivileri fırlamış, basılan yerleri ayak tazyikinden takunya ökçeleri gibi yamrulaşıp liflenmiş– tahtaları üzerinden, işte on beş, on altı yaşımda, ben geçiyorum. Otuz beş sene evvel…

Çoğu insan taze çağında zihnine nakşolan manzaralarla ruhunda iz bırakan hadiseleri hatırlarken bir köşeye çömelip geviş getirerek oyalanan dalgın develere benzer; çehresinde o geviş halindeki hörgüçlü mahlukun kendinden geçmiş, adeta ağzı köpüklü, çenesi oynak, sırıtkan ve değişmez kaba zevk maskesi vardır; tamamen hazmedemediklerini yeniden çiğniyor sanırsınız. Fakat ince duygulu bir zevk ehli, hatıralarını bu şekilde yâd etmez; geçmişi düşünüş, böyleleri için bir çiğneyiş değildir; daha ziyade bir koklayıştır. Zira maziden kendisinde posa kalmamıştır; kalan bir esanstır.

Gazi Köprüsü açıldı dedikleri zaman selefinin en eskisini, yani, şimdi Kâğıthane deresi ağzında yatan enkazdan evvelkini düşünerek elemsiz bir sürü hatıraların huzur verici derinliğine kaydım; beynim teskin edici terkiplerle ha-

zırlanmış bir ılık su banyosuna daldırılmış kadar rahatlık ve yumuşama, ağrıdan ve yorgunluktan kurtuluş duyuyordu. Yüreğim, loş bir odada, perde aralığından nasılsa yol bulup uzanmış bir güneş parçasına rast gelen avize çıngılı gibi, sanki alaimisemalı[1] renklerle pırıl pırıl yanıyor, bağrımda bir donanma gecesi yaşıyordu.

Bazı çocukluk ve gençlik hatıralarımı zihnimden geçirirken kesme billurdan bir ışıklı mahfazayı, üzerine eğilmiş açıyorum sanırım ve açarken yüzümde, modern çelik fabrikası tablolarında gördüğüm amele çehrelerinde olduğu gibi, beyaz hale gelmiş bir demir çubuğun keskin aydınlığını bulur, gözlerimin kamaştığını duyarım. Fikrin bu geri gidişleri, yazın seher vakti, tulua doğru yürüyüşe benzer.

Eski Unkapanı, bugünkü Gazi Köprüsü'nün bulunduğu yer İstanbul'u en iyi gösteren, görülmeye layık bir temaşa kürsüsüdür. Bir taraftan Galata'sı, Beyoğlu'su, Kasımpaşa'sı ve Şişli sırtlarıyla, öbür taraftan Eyüp'ten Sarayburnu'na kadar bütün uzunluğu ile koca İstanbul'u seyretmek için bu köprünün, şimdi sağlam olduğuna şüphe etmediğim parmaklıklarına dayanmak lazımdır. Öyle günler, saatler olur ki, şehir, orada, en ince teferruatıyla suya aksederek ikileşir, hatta bazen üçleşir: Etrafınıza bakarsınız, onu görürsünüz; suya eğilirsiniz, yine karşınızdadır; başınızı havaya kaldırınız, suyun göğe, göğün suya aksetmesinden hâsıl olan acayip bir ziya çarpışması arasında, yarı sis, yarı buhar, bulutlara karışmış havai, hayali, baş aşağı bir İstanbul'u sezmek mümkündür.

Bu köprünün kendine mahsus bir tanini de vardır. *Acous-*

1 alaimisema: gökkuşağı

tique denilen ve sesin intişarını temin eden mimari hassa... Ta uzakta kalafatlanan bir geminin çekiç sesleri, hoş bir ahenkle yumuşayarak kulağınıza gelir; göremediğiniz bir noktadan, Kumkapı ile Samatya arasından geçen bir trenin düdüğünü ve Kız Kulesi açıklarında bir vapurun demir atarken çıkardığı zincir gürültüsünü pek yakından işittiğiniz de olur. Eyüp sokaklarında havlayan köpekleri ve Cibali Caddesi'ne boşaltılan kiremit ve tuğla seslerini yanımdaymış gibi duyduğumu da hatırlamaktayım.

Unkapanı Köprüsü'nün marifeti, sade bu sesi nakledış değildir; renkler itibarıyla da bir hususiyet gösterir. Bilmem dikkat ettiniz mi İstanbul'un her ayrı büyük semti başka bir nevi boya, fırça ve kalem kullanılarak, başka sanat ve maharetle yapılmışa benzer. Mesela Boğaziçi yağlıboya bir levhadır; oradaki renklerin kabarıklığı, el ile dokunulmadan, göz ile fark edilecek kadar barizdir; bakarken yer yer cila parlaklıkları görür, adeta vernik kokusu alırım. Moda'dan tutunuz Pendik'e kadar Anadolu sahilleri renkli tebeşirle, pastel ile yapılmıştır; tozlu, uçuk, parmak sürseniz bozulacak, yakından bakınca pürüzlü, baygın ve hafiftir. Yedikule ile Yenikapı arası kurşun kalemi bir *dessin* gibi tek renkli, karışık çizgilerle gölgelenmiş bir etütten ibarettir. Bozburun ile İzmit kıyıları, karlı Katırlı Dağları, durgun koyları, yeşil yamaçlarıyla sanki renkli kâğıt üzerine *gouache* dedikleri zamklı beyaz boya ile kabartılarak yapılmıştır.

Fakat Unkapanı'nın olduğu yerden bakınca göreceğiniz manzara tek bir tablo değildir, bir sergidir. Bu manzara; havasına göre, bir gün yalnız suluboya ile renkleştirilmiştir; bir gün pastel ile... Bir başka gün yağlıboyalıdır, bir başka

saatte karakalem... Bazı defa ise mesela Eyüp tepeleri karakalem, Sütlüce kıyısı yağlıboya, Beyoğlu semti pastel, İstanbul tarafı suluboyadır. Kimi parça, loş, kimisi pırıl pırıl cilalı, şurası soluk ve uçucu, burası zamklı ve fazla çiğdir. Değişen yalnız boyanın ve kalemin cinsi de değildir; artist kaprisinin, mektep farkını da sezebilirsiniz. Galata, kapanık bir havada, taştan kaba gövdesi ve ahşap köşklü kulesiyle, koyu renkte bir ortaçağ resmini andırır; Sarayburnu, yüzlerce bodur bacaları, selvileri, yeşillikleriyle oldukça ışıklı bir Rönesans'tır; Kâğıthane sırtları gurup zamanı empresyonist, hatta çoğu kere sürrealist tablolardır. Haliç'teki köhne vapurlar ise bazen sis ve dumanla kırılıp bölünerek, adeta kübik şekillere bile girerler.

Hatta gün olur, bütün manzara tamamıyla köksüz, temelsiz, boşlukta, yer ve gök birbirine karışmış, eski Japon paravanalarındaki basma resimli kâğıtlarla döner. Şurada bir koca leylek, ötede çerden çöpten bir bina, burada yeni çiçek açmış, kalın dallı yapraksız bir ağaç, ileride bir beyaz bulut ve sonra masmavi bir genişlik... Üstünde cebir işaretine benzeyen çizgiler, martılar ve hendese[1] şekillerini hatıra getiren kavisler, dalgalar!

Çok şaşaalı, serapa som altın kesilmiş günlerini de bilirim. O zaman köprüyü çeviren manzara kalem ve boya ile değil, Bizans'ın en şefkatli, sanatlı devrinde misilsiz ustalar tarafından mozaik ile yapılmıştır. Bu sıcak sarı rengin nereden aksettiğine, etrafınızın nasıl, böyle duru altın suyuna battığına şaşarsınız.

Bir taraf ulu camiler, gösterişli minareler ülkesidir; o

1 hendese: geometri

tarafta sapasağlam, beyaz, dik, dinç duran yalnız Allah'ın binalarıdır; insanlar için yapılmış olanlar hep çürük, çökük, yamru yumru, ahşaptır. Onun için de İstanbul yangınlarının azameti, fecaati en fazla Unkapanı Köprüsü üzerinden seyredilirdi: Köhne enkazı silip süpüren alevler arasında bu camilerin kızıla boyandıkları, beyaz mermerlerinin oynak dalgalı bir pembe somakiyi andırdıkları vakit... Suya akseden bu yangın, manzaraların en süslüsü, fakat en korkuncudur. Birbirinin zıddı olan alev ile su kucak kucağa geldikleri zaman aşkın en vahşisi, en coşkun ve hırslısıyla soluyup homurdanarak, bel büküşleriyle kalça sallayışların en oynağını ve maharetlisini yaparak ölesiye ve öldüresiye çiftleşirler. Sönmeye yüz tutan bir yangın kızıllığının can çekişmesini de, pafta pafta gölgeler ve yaldızlarla su üzerinde seyretmelidir; daha doğrusu Unkapanı Köprüsü'nde...

Unkapanı Köprüsü, on beş, on altı yaşlarımda benim, haftada bir mektep yolumdu; daha sonraları da Beyoğlu gezintilerimin yolu... Bozdoğan Kemeri'nden sapar Vefa yokuşunu iner, gece gündüz biteviye işleyip etrafa uskur gürültüsüyle sıcak kepek kokusu yayan askeri değirmeni geçip kendimi köprünün üstünde bulur, adımlarımı ağırlaştırır, durur, parmaklığa dayanır, İstanbul'u seyre koyulurdum. Bu köprüden pek az adam, pek az araba geçerdi; yolculardan çoğu da benim gibi yapar, kenara yaklaşır, manzaranın cazibesine kapılır, temaşaya dalardı. Hacılar, hocalar uğrağı babayani bir geçitti; kâğıttan çiçek, *Kulhüvallahi* yazılı tabak, hacıyatmaz satan abani sarıklı esnafa, kollarının altına şemsiyelerini sıkıştırmış, ellerinde bir yazma mendil dolusu erzak, nöbetini bitirip evlerine dönen tıraşları uzun, yaşlı bahriye

zabitlerine rast gelirdim. Köprü daima bir tamir halindeydi; çürüyen tahtalarını teker teker değiştirirler, oynayan çivilerini yer yer sıkıştırırlar, bir türlü eksiğini bitiremezlerdi.

Azapkapısı tarafında henüz ikmal edilip de açık denize çıkmamış *Abdülkadir* vapuru hümayunu dururdu; içinde çekiç sesi eksilmezdi. Beş sene kadar bu sesi ben dinlemiştim; fakat büyük kardeşlerim de senelerce dinlediklerini, hatta babamın da aynı sesi dinleye dinleye yaşlandığını söylerlerdi. Bu itibarla Unkapanı Köprüsü devlet ve rejim manzarasını seyir noktasından da istifadeliydi. Toplarının kamaları alınmış, boyaları solmuş, tenteneleri çürük birkaç harp gemisi, şamandıraya vurulmuş, melül melül, miskin ve şerefsiz bekler dururlardı. Bu köprüde bütün memleketin her türlü hareket ve faaliyet kabiliyetinden mahrumiyetini gösteren uyuşuk, yorgun, bezgin bir durgunluk göze çarpardı. Şehir uyurdu, deniz uyurdu, fabrikaların bacaları tütmez, vapurların uskurları işlemez, insanlar acele yürümez, tek tek kopan sesler boşlukta büyür, köprünün tahtaları her ayak sesini kubbe altında gibi gümletir, aks-i sedalarını etraftan duyururdu. İçinde bir buçuk milyon nüfusun yaşadığına imkân veremeyeceğiniz boş bir şehri seyrederdiniz; intikamcı bir perinin hışmına uğramış ve tılsımı bozulamamış bir masal şehri... Ve ben bu uyuşuk masal şehrinin kat kat fanilalar üzerine kocaman palto giymiş, eli şemsiyeli, başı fesli, yüzü soluk, ayaklarında lastikler, kendisini yokuşa verince kan ter içinde kalan ve biraz hızlı yürüse nefes nefese soluyan bir mekteplisiydim; kalem efendiliğine namzet[1] mekteplisi...

1 namzet: aday

Ateşi gözlerinin bebeklerinde ve heyecanı yüreğinde toplanıp kalmış istibdat devri çocuğu!

Tak! Tak! Tak!

Otuz beş sene evvel, üzerinde gidip geldiğim ve parmaklıklarına dayanıp baygın güzelliklerini seyrettiğim, seyrine doyamadığım köprünün yerinde bugün, neden sonra, işte bir yenisi kurulmuştur. Oğullarımın, baş açık, sırtlarında nihayet bir pulovör, canlı canlı, fakat etrafa bakıp dalmadan, dalgınlaşmadan geçecekleri köprü...

İlk işim yarın, tekrar buradan geçmektir, geçerken yine kenarına dayanıp hasretini çekmekten usanmadığım sevgili İstanbul'umu içime sindirmektir.

Bana öyle geliyor ki, Unkapanı Köprüsü'nü ziyaret etmedikçe İstanbul *hac*cının bütün şartlarını yerine getirmiş olamayacağım; kendimi İstanbul'a kavuşmuş sayamayacağım.

Bir Ses, Bir Rayiha ve Bir Hatıra

Çingene sesi kadar insanı yaş hakkında aldatan bir ses yoktur.

Bu sabah, oldukça erken, odamda çalışırken uyanmış olan büyük şehrin çok canlı, çok zevkli hareketi içinde, çeşit çeşit, uzaklı yakınlı, tiz veya boğuk satıcı seslerine karışmış taze, şen, şakrak, billur akisli bir kadın nağmesi duyuldu:

"Lavantaçiçeği! Kantaronçiçeği!"

Ses o kadar berrak, şeffaf, pürüzsüz, körpe, hatta musikiliydi ki, gözümün önüne, on altısına basmış bir Deanna Durbin geliverdi. İncecik beli, gevrek endamı, içi gülen gözleri ile tam kadınlaşmamış olan vücudunda henüz kendi kokusunu taşıyan o tertemiz, kıvrak sinema yıldızı!

Şüphesiz, balkondan eğilince onunla karşılaşmayacaktım. Fakat hiç olmazsa pembe başörtüsünün kenarına bir katırtırnağı çiçeği iliştirmiş, sapsarı entarili, bembeyaz dişli ve masmavi gözlü genç bir çingene kızına rastlayacaktım. Göz göze gelince kıvrılıp bükülecekti, süzülüp salınacaktı; lakırdısına da cilve katacaktı; kelimeleri uzatıp bükecek, yayvanlaştırıp peltekleştirecek, hülasa bir sürü çingenelikler edecekti. Bu, bir sevimli maymun seyri gibi hoş olacaktı. Zaten bende daima böyle olmuştu: Nedense bu cemaat

çocuklarına içimden bir fındık, fıstık atmak arzusu gelirdi; öyle farz ederdim ki, verdiklerimi avurtlarına dolduracaklar, dişlerini açıp sırıtacaklar ve tüylü elleriyle pantolonumun paçasına yapışacaklar!

Yerimden kalktım. Caddeye baktım:

Kart bir çingene karısı, kolunda yüzü kadar kırışık ve çürük bir sepet, bu sıcak mevsimde tozlu ve yün terliklerini sürüyerek gidiyor ve ara sıra haykırıyor:

"Lavantaçiçeği! Kantarončiçeği!"

Ne çirkin, ne hantal, ne *acuze* bir şekil; bir yuvarlanan paçavra yığını... Fakat ne fağfur, ne gümüş çınlayışlı bir ses; elmastıraş bir yaydan kopup gelen bir ahenk oku! Bu sesin pembe, ferah, aydınlık bir ağızdan çıktığına yemin edeceğim geliyor... Öyle bir ağız ki, demin ya çilek şerbeti içmiş, ya kırağısı üstünde gül yaprağı çiğnemiştir. En aşağı sakız ve filiz kokuyor. Halbuki...

Şüphesiz çoğu ses aldatıcıdır: Çingeneninki hepsinden fazla! Şüphesiz seslerin de rayihası, rengi, hatta endamı, teni vardır ve bunlar sahibininkilere her zaman uymaz. Lakin Çingene kirliliği ile sesinin temizliği arasındaki fark bildiklerimizin en tezatlısıdır. Bilhassa "Lavantaçiçeği!" diyen bir ses sade güzel olmakla kalmamalıdır, sahibi de çiçek gibi bir şey olmalıdır.

Çingenelere dair fıkralardan –misilsiz bir nikbinliği, teselli yolu bulma sırrını göstermek itibarıyla– hoşuma gideni şudur:

Karlı ve fırtınalı bir günde Çingene, lime lime, adeta balık ağına dönmüş çadırının bir deliğinden parmağını dışarı uzatmış "Allah açıkta kalanların yardımcısı olsun!" demiş.

Kışın, tren Kumkapı, Yenikapı taraflarından geçerken viran yurtlara baktıkça daima bu fıkrayı hatırlarım. Onunla da kalmam; bazen kendi başımın üstündeki manevi damı ve tavanı da böyle görürüm, üzüleyim derim; fakat bakarım ki, bunda da gıpta eden var. Bana öyle gelir ki dışarıdakilerden biri, daha iyi vaziyette olmasına rağmen ara sıra, hasetle soğumuş, kanı çekilmiş parmağını içeriye uzatıyor, "Hele şunun keyfine bak!" diyor.

Lavantaçiçeği temizlik çiçeğidir; temize yaraşır; ütülü bembeyaz, serin çarşafların, geceliklerin, çamaşırların arasında yatar. Ev hanımı çiçeğidir; sabun kokusuyla en güzel imtizaç[1] eden bir çiçektir. O, temizliğin koku haline gelmişi, çiçek açmışıdır.

Onun içindir ki, bu sabah, sokaktaki ses ve sepetteki demetler bana çocukluğumu, aynalı dolaplardan evvelki sandık devrini hatırlattı. Sandıklardaki çamaşır ve yatak takımı istiflerini –Edirne sabunu, Halep kili ve lavantaçiçeği keseleri arasında– gördüm ve kokladım. Sonra, güve girmesin diye selvi ağcından yapılmış, biraz da türbe ve ahiret kokan bu sandığın kenarında anamın eğilen başını seyrettim; yanında kendimi, yere oturmuş, bir *Lubin* şişesiyle oynuyor buldum.

Benim, dediğim zamanlarda, hali vakti yerinde İstanbullu bir ev hanımının kullandığı tek parfüm buydu; biraz kınakınayı andıran, lavantaçiçeği, menekşe ve temizlik kokan sıhhi, sağlam hanım hanımcık bir çamaşır losyonu... Öyle şimdiki lavantalar gibi mahremi hatıra getirtmek, hayale vüsat verdirmek, çıplağı düşündürtmek, kışkırtmak ve

1 imtizaç: uyum sağlama, uygunluk

kamçılamak için kullanılmazdı ve bu işlere katiyen yaramazdı. Onların manası sadece şuydu: Temizliği severim!

Kırk beş sene geçi, selvi sandığın temizlik kokusu hâlâ burnumdadır ve Lubin (Lüben okunacak) şişesinin eski şekli, başındaki bükülüp döndürülerek açılan taç biçimindeki yumuşacık kurşundan kapağıyla hâlâ gözümün önündedir. Ben, bu kurşunu, o zamanki sivri, kurt yavrusu dişlerimle çiğnerdim!

Şimdi böyle bir işe kalkışsam günlerce pepeme kalmaklığım ve dişçiye de oldukça hatırı sayılır bir fatura ödemekliğim icap eder.

Lavanta, Türkçemizde çiçeksiz kullanılınca, *ıtriyat*, *esans* manasına gelir. Son nesil bunu adi buldu. Bazı bayanlar dudaklarına tuhaf bir bükülüş vererek ve yanlış olarak, acemi papağan edasıyla *parfön* diyorlar; beni hafifçe kızarmaya ve ufaktan ürpermeye sevk ediyorlar. *Parfön* diyebilseler hiç olmazsa yalnız ürperme geçirirdim, utanma duymazdım. Zira insan sade kendi hatasından değil, başkasınınkinden de mahcup düşebilir.

Albüm de yanlıştır; Frenkçede o şekilde yazılır ama kaide itibarıyla *albom* okunur ve bu şekil bizimkine daha uygundur. Lüzumsuz incelikleri bırakıp fazla dudak bükmekten kurtulsak ağzımız rahat eder!

Hoş, lavanta da ecnebi bir kelimedir; ama yıkanmak mastarından gelmek itibarıyla temizlik ve çamaşır çiçeğine pek yaraşıklı düşmüştür; sonra ahengi de Türkçeye uyar. *Parfön* ve bilhassa *parfüm*deki özenti, züppelik, sahte kibarlık bunda yoktur. Lavanta yerine sade *koku* kelimesini kulla-

nanlar da var. Şu kadar ki *koku* tek başına iyi kokmayan bir kelimedir; başına nevini bildiren bir isim veya tarifini yapan bir sıfat konmazsa *rayiha* yerini tutmaz. Latif kokmaktan ziyade kokmuş bir şey olur!

Tuhafı, Avrupa, Ehlisalip seferlerinden önce ıtriyat nedir, bilmezdi. Bunu bizim ülkelerimizden öğrendi. Hem nasıl biliyor musunuz? Kokulu eldivenler götürerek...

O devirde şarkta bir nevi hoş kokulu deriler ve bu derilerden eldivenler yapılırdı ve onun içindir ki, Avrupa'da lavantalar eldivenci mağazalarında satılırdı. Fransa'da hükümet ıtriyat satışına resmen bundan yedi buçuk asır evvel izin vermiştir. Şarkta ise kalûbeladan beri ticareti yapılırdı. Frengistan'da kibarlar lavantaya delicesine sarıldı. Neden? Zira hiç yıkanmadıkları için pek fena kokarlardı; kokuyu ıtriyatla bastırmaya çalışırlardı. Mesela o danteller, ipekler, kadifeler, sırmalar içinde duruşuna bakıp mis gibi temiz bir rayihası olduğuna hükmedeceğimiz On Dördüncü Louis'nin, pislikten, bir keçi gibi kızık kızık koktuğunu, yanına yanaşmaktan iğrendiğini kendi metresi söyler.

Avrupa kralları tarihinde maddi manadaki murdarlık tasviri de ciltler tutmaktadır; öğürmekten okuyamazsınız. Lavantanın revacını ve lavantacılığın terakkisini bunda aramalıdır. Bugün ise lavanta çok yıkanmaktan tadı kaçmış vücutlara biraz çeşni vermek için de kullanılıyor.

Ev arayanların ilk işi, artık, girdikleri binada, evvela banyo dairesine başvurmak... Havadan, nezaretten, güneşten çok buna ehemmiyet veriyoruz. Beşeriyet devirleri yalnız taş, demir, tunç vesaire olarak değil, başka türlü de ayrılabilir: Bir zamanlar insanlar, bilhassa garptakiler kendi gübreleri

üzerine yatıp keyifli keyifli geviş getiren boynuzlu hayvanlar kadar kirliymişler, perileri murdarlıktan haz edermiş; bu öküzlük devridir. Şimdi yarı ömrümüz suda geçiyor; ördeklik devrindeyiz. Şayet yarın merak artar da evlerde banyolar yavaş yavaş genişleyip odalar birer havuz halini alırsa, balık devrine girmiş oluruz. Fakat daha önce ufukta bir kısa köstebeklik devri görünüyor!

Nutuk gibi lavantanın da adisine tahammül edilemez.

Birisi kulağa kaçan bir atsineği, öteki buruna girmiş bir yaralı tahtakurusu kadar müziçtir. Ucuz etin yahnisi tatsız olur, derler; ucuz lavantanın rayihası daha tatsızdır. Hem lavantanın fena kokuyu bastırdığına inanmayınız; azdırır. Bu fenalık ve iyilik ilahlarının havada mücadelesi gibi bir şeydir; galebe fenasında kalır. Ayrıca güzeli de arada gâvur olur, gider. Kokuya hassas olmak medeni adamın ihmal edemeyeceği bir *şiar*dır.[1] Hacıyağı kokusunu alıp da başı çatlayacak kadar ağrımayan bir şahsın medeni seviyesinden şüphelenmelidir.

Kokuya âşık olanlara da rast geldim, ama tanıdığım ses âşıklarının adedi daha fazladır.

Bir vakitler, otomatik telefondan evvel, İstanbul'da santral kızlarının bazısı pek cilveli, manalı, telden geçip yüreğe yayılan bir sirayetli sıcaklıkla konuşurdu. Zaten akılları başlarından gitmeye müsait erkekler bunlara kulaktan tutulurdu; arada maceralar geçerdi. Nihayet en tatlı seslisinin en gudubet olduğu anlaşılır, sese de, görünüş gibi aldanmamak lüzumu hayli zorluk ve fedakârlıkla öğrenilmiş olurdu.

Daha sonra Bükreş radyosunun halavetli sesine âşık

1 şiar: duyuş, düşünüş ve inanıştaki ayırıcı özellik, belgi

olduk; bunu sezen gazeteler ses sahibesinin fotoğraflarını koydular; beğendik; fakat radyo, telefon gibi bir muhabere vasıtası olmadığından ve "Alo! Alo!" ile iş bitmeyeceğinden ateşimiz içimizde, aklımız stüdyoda kaldı. Ses, muhakkak, aşk bakımından tesirlidir. Bir istatistiğe göre Frenk illerinde kadınların en çok cazibesine kapıldıkları erkekler *tenor*larmış, hatta tenorların akbabaya dönmüş, kartlaşmışlarına bile terütaze kızlar gönül verirlermiş!

Ben, daha fazla hayvan seslerini severim: Bunların arasında da en çok beğendiğim at kişnemesidir. Kişneme, pek coşkun, pek ahenklidir; bu sese sarılıp öpeceğim gelir.

Lakin anırmayı da candan kopup geliş, azamet, velvele itibarıyla yabana atmamalıdır. İlle sonundaki o iç çekiş hırs ve hasreti pek beliğ ifade eder; kocaman, dayanıklı, cefakeş bir yüreğin tahassürle titreyişinden gelen bir debdebeli iniltidir; havayı kartal kanadı gibi vakarla harekete getirir; heybetlidir.

Hem dikkat ettiniz mi? Eşek bu azim naradan ve sonundaki titrek iç çekişten sonra öyle bir sükûnet kesbeder, bir rahatlık duyar, teselli bulur ki, hemen hemen yarı bir visal geçirmişe döner. Anlıyorum ki, eşekte anırma bir emniyet ve ahlak supabıdır; bu olmasa o hayvanı ehlileştirmek ve dişileri arasından geçirmek imkânı bulunamazdı.

Bazı erkek insanlara anırma idmanı yaptırmak, galiba, bu cihetten faydalı olabilir!

“Konfor Modern”

Hayırlısıyla şu yaz mevsimini de hele bir atlatalım, sonbaharda ufacık, kutu gibi, hatta ziyanı yok, bakla sofa, nohut oda bir eve taşınacağım; erkân minderli köşe penceresine bağdaş kurup oturacağım; çini sobadan çekilmiş kor yığılı bakır mangal önümde, Naima Tarihi elimde, gözlük gözümde, aktarla bakkaldan alışverişe gelenleri seyrede ede tam alaturka, sözüm ona konforlu apartmansız ve kübik mobilyasız bir kış geçireceğim.

Konfor modern adı verdiğimiz iğreti, üstünkörü, yarım yamalak ve gözbağcı yaşama tarzından illallah! Siz bugünkü havaya dalıp dünkünü unutmayınız.

On beş günden beri güya pek mükemmel ısınacakmış gibi duvarları fırdolayı cam ve camekân kaplı buz kesmiş apartmanda, omuzlarım kalkık, sırtımda hırka, rengim uçuk, ellerimi uğuşturup dizlerime vura vura ve kollarımla biteviye balıkçı idmanları yapa yapa, gözlerimde acındırır bir hüzün, aşağı yukarı, kararsız ve çaresiz dolaşmaktan maneviyatım büsbütün kırıldı, büsbütün bedbin ve şom ağızlı oldum.

Sudan’dan alınıp yaka paça karlı Norveç fiyortlarına çıkarılmış bir zenci gibi talihsizliğime şaşıyor, ahmaklığıma kızıyor, onun şeritli elbiselere aldanıp başına aldığı belanın

bir başka nevine benim de kalorifer ve asansör yüzünden, bunların sahteliğine kapılarak düştüğümü düşünerek kendimi kavun kafalı bir Afrika yerlisi kadar idraksiz ve izansız buluyorum.

İlle şu keskin soğuklar tam aybaşına rastladığı için Sibirya havası hüküm süren odamda, ağzımdan vapurların düdük borusu gibi bembeyaz duman helezonları salıvererek kanı çekilmiş ellerimle çekmecemi açıp bir deste para saymak ve beni Kaptan Paşa çıplağı gibi tir tir titreten apartman sahibine bunu takdime hazırlanmak yok mu, işte kendi belahetime[1] atıp tutmak, nefsime levmetmek[2] için bundan münasip ve layık bir vesile olamaz. "Behey adi mukallit!" diyorum. "Sen mi kaldındı güzel görenekleri bırakıp her hıyar gösterene tuzu benden diye koşacak? Babandan, dedenden gördüğün usulde tut bir ahşap ev, kur sobanı, döşe sedirleri, geç köşeye, ne sakala minnet, ne bıyığa, ne mal sahibine müracaat, ne kapıcıya abırû, evinin efendisi ol, ateşi ister yak, ister söndür, keyfine bak!"

Dedelerimiz bizim bu acıklı vaziyetimize düşselerdi, gelecek kışa kalorifersiz binaya taşınmak kararını sağlamlamak, bu karardan dönmemek için, muhakkak nikâhlarına talâkı selâse ile yemin ederlerdi. Ve isabet ederlerdi de... Zira, yarın havalar ısınıp yaza kavuşunca bizlerin çektiğimiz çileyi unutmaklığımız ve yine aynı tuzağa düşmekliğimiz ihtimali çoktur. Aman Allah'ım, konfor modern bu mudur? Bir cam köşk içinde paltolarına sarılıp boyun atkılarına bürünmüş, erkeği çorap üstüne çorap giymiş ve kadını ayaklarına ko-

---

1 belahet: alıklık
2 levm: çekiştirme, paylama

casının veya kardeşinin çoraplarını geçirmiş bir sürü kırmızı burunlu, mor elli, mahzun yüzlü, yaza hasret insanların öksürüp aksırdıkları yer! Bütün kışı arızasız geçiren bizim ev halkı, on beş gündür nezleli... Her odadan bir öksürük ve sümkürme sesi geliyor; kiminin boynu tutulmuş, kiminin kalçasına kulunç girmiş. Kapılardan eğri büğrü adamlar girip çıkıyor ve koridorlarda sakat ve yampiri şekiller dolaşıyor. Hepimiz, Eyüp Camii avlusunda kışı geçirmeye mecbur kalmış, kanadı kırık, tek bacaklı, hasta, garip leyleklere döndük; birbirimize baktıkça yüreğimiz hûn[1] oluyor; nasıl o biçare kuşlara gönül almak için yem atmak ihtiyacı duyarsınız, bana da bir rikkat geliyor, çocuğa çikolata, büyüklere –kazadan kurtulmuşlara yapıldığı gibi– çay ve konyak ikram etmek arzusuna kapılıyorum.

İşte, İstanbul'da bir konfor modern sahnesi!

Parasıyla rezil olmak buna derler. İkide bir, elimi kalorifer borularına, o pırıl pırıl yaldızlı, fakat bar kızları gibi soğuk yürekli haspalara sürüyorum, ümit dünyası bu, belki ev sahibi insafa gelmiştir, cömertliği tutmuştur, centilmenlik gösterecek... İhtimaldir padişahım belki derya tutuşa! Fakat ne gezer, her boru bir engerek yılanı... Dokununca parmaklarımdan başlayan raşe sırtımın ortasında anafor şekline giriyor. Hem, elbette dikkat etmişsinizdir: Yanmayan kalorifer boruları odada mevcut eşyanın en soğuğudur. Sanki sıcak hava yerine içine, aşağıdan yedi cücelere benzeyen konfor modern düşmanı bir sürü ecinni soğuk nefeslerini üflüyorlar veya kazanı habersizce kaldırmışlar, yerine frijider koymuşlar!

1 hûn: kan

Peki, a modern apartman sahibi kurunuvüsta[1] işkencesi! Kalorileri insan gibi, medeni ve asri adam gibi yakamayacaksın bari odalara birer soba deliği açtır, birer baca yap... Hayır, maksat konforu bihakkın temin etmek değildir, gözbağcılığıdır. Vaktiyle kara kışta cenaze arkasından gelenleri kandırıp içeri sokmak için Eyüp kahvecileri, borusu sokağa uzatılmış sac sobaya yaş hasır atarlar, tutuştururlarmış; dışarıdan kalın duman bulutuna bakıp sıcak bir yer bulduğunu sanan içeriye dalar, bir kere girmiş bulunduğu için de çıkamaz, kahveyi içer, meteliği de dayarmış. Yeni apartmanlarda yaz sonu her odada kiracının gözüne çarpan pırıltılı radyatörlerin de böyle kandırıcı bir manzara var. İnsan başına geleceğinden habersiz, şuurunu kaybederek sayıyor paraları, imzalıyor kontratı: Kalorifer teşrin-i sâninin[2] on beşinden nisanın on beşine kadar yanacak... Dikkat buyurunuz, sitteisevir dediğimiz ve işte hâlâ, altı gün değil, bir aydır eziyetini çektiğimiz adlı sanlı öküz soğuğu bu tarihe dahil değildir. O sayılı fırtınanın ismi pek eskiden kalmamış olsaydı, modern konforlu apartman kontratını bu şekilde imzalayanlara izafeten konulduğuna hükmedeceğim gelirdi!

Modern olalı muhtıra defterlerimizden ve cep takvimlerimizden müneccimbaşı meşruhatını[3] attık, fena ettik; o meşruhatta, sitteisevirden sonra bir de çayır soğuğu vardı ki, çoğu defa hükmünü yapmadan havalar iyice ısınmazdı. Değme meteoroloji mütehassıslarından daha doğru malumat sahibi bulunan ecdadımız zamanında şayet evlerin mer-

1 kurunuvüsta: ortaçağ
2 teşrin-i sâni: kasım ayı
3 meşruhat: açıklamalar

kezden ısıtılması adet olsaydı, eminim bunun için takvimlerde birer *evveli ikai kân fil merakizil apartman* ve *aharı devrün nar fiddevairül icar* gibi faydalı kayıtlara tesadüf edeceğimiz muhakkaktı.

Kontratlarda on beş nisan denilen tarih, iklimimize uygun olan Rumi takvime göre henüz mart sonudur ki, *kazma kürek yaktırır* darbımeseline göre o, İstanbul için azılı soğuklar ve tehlikeli günler ayıdır. Babam "Hıdırellezde kar yağdığını gördüm," derdi. Galiba içinde bulunduğumuz mayısın gidişine bakılırsa, bunu biz de göreceğiz; hem de modern apartmanlarda kübik sandalyelere, yorgana sarılmış bir halde tüneyerek, çivi keserek... Öyle sırtta kürk, önde mangal, erkân minderlerine gömülmüş, keyifle, sıcak yuvadan, tandır başından değil!

Geçen akşam soğuk öyle canıma tak dedirtti ki, elektrik sobasına başvurmaya mecbur kaldım; fakat mübareğin kaytanı prize girdi mi, antredeki saatin hani ağır ağır kımıldayan bir çarhı vardır, numaraları işletir, bir dönmedir tutturuyor, bakınca rakamların bir bir arkasına koşuşup yuvarlanmasından insanın gözü kararıyor. Bunu gördükten sonra gel de rahat bir zihinle yazı yaz veya sohbete dal! Kabil mi? Başlıyor adamın zihninde de bir numaratör işlemeye: Tık, tık, işte 90 kilovattayız. 91, 92, 93... Tam rahata imkân yok!

Ama evde sıcak su varmış, isteyince hamama girer, banyo yapar, yıkanırmışsın... Kimin haddine? Termometrenin on dereceyi aşamadığı bir evde, bilhassa soğuk yüzlü beyaz çinilerle kaplı bir yerde yıkanmayı göze alan yiğide maşallah! Hem doğrusunu isterseniz kalorifer yansa da asıl hamam bu değildir; biz hamamı ne tarafına vücudun temas

etse sıcaklığa kavuşan, içinden ısınmış bir yer olarak biliriz. Modern yıkanışlar bir raşe[1] idmanı demektir. Elin tesadüfen banyonun bir kenarına ve duvara dokundu, ille ayağın buz gibi mermere bastı mı insanın haykıracağı geliyor. Tabanına sıcaklığı geçmeyen hamamın keyfi yoktur. Ateşi, alevi görünmeyen sobanın keyfi olmadığı gibi...

Zaten modern hamamlarımızda ağız tadıyla yıkanmak kaçta bir nasip oluyor? Aşağı kattan musluğu açtılar mı, sen tam duş ortasında sipsivri kalıveriyorsun; bekle bakalım titreyerek alt kat müşterinin zevkini tamam etmesini... Hoş o duş musluklarının idaresi için küçük makinist mektebinden icazetli olmak da lazım: Kaç milimetre çevirmeliyiz ki, birdenbire tepemizden kar suyu inmesin veya kaynar kazan devrilmesin? Bir kararda ve istediğim derecede sabit ayarlı su ile yıkanmak henüz bana müyesser olamadı; ya sıcağa, ya soğuğa kaçıyor; soğuktayım derken ensemden aşağı birdenbire Uludağ'ın çığı, ısıtayım derken Etna'nın lavı iniyor.

Diğer taraftan kaloriferlerin yandığı mevsimde de sıcaklık konforumuz tamamıyla temin edilmiş oluyor mu? Ne gezer! Apartman kapıcısının keyfine tabi: Kiracılardan birine, hatta hizmetçisine kızdı mı ceremesini bütün binadakiler çekiyor, derece on sekizde mıhlanıp kalıyor. Ayrıca sabahları odalar geç ısınıyor, akşamları erken soğuyor, geceleri buz kesiyor. Hastanız varsa veriyorsunuz kuvveti elektrik sobasına...

Hayır hayır, ey modern konfordan mahrum eski sistem evlerde barınan dostlarım, ey çocuklar! Sakın ötekilere gıpta etmeyiniz, taklide kalkışmayınız, oturunuz oturduğunuz

1 raşe: titreme, titreiş

yerde... Filvaki onlar iki tarafına cilalı mermerler kaplı, tavanına buzlu elektrik fanusları asılı nikel nakışlarla süslü şahane kapılardan giriyorlar, halı döşenmiş geniş bir merdivenden ve palmiyeler arasından dört, beş ayak çıkıyorlar, akaju bir kutuya binip düğmesine dokununca yukarıya doğru modern bir urûc-i İsa manzarası arz ederek azametle yükseliyorlar, bunların hepsi âlâ... Fakat siz sobanızın başında keyif çatar, mangal başı safası yaparken, onlar lüks salonlarda ateş hasreti, sıcak oda daüssılası çekiyorlar. Evine giren insan soyunur, onlar örtünüyorlar. Evine giren insan ısınır, onlar üşüyorlar. Evine giren insan Allah'ına şükreder, onlar nefislerine levmedip kalorifere lanet okuyorlar.

Konfor modern? Bu öyle bir şeydir ki, ya tam olarak vardır ya yoktur. Aldığımız yeni usullere asıllarındaki haysiyeti burada da vermek lazımdır.

Fakat kime anlatırsın, kim dinler? Şimdi, hararet derecesi on dördü bulmamış soğuk odamda, geniş camlardan sisli, puslu bir İstanbul manzarasına karşı, ağzımdan dumanlar fışkırarak donmuş parmaklarımla şu satırları yazmaya çalışırken kendi kendime, dertli dertli mırıldanıyorum:

"Çelebi böyle olur bizde de konfor dediğin!"

Konfor Çocuğu

Bu yaz mevsimini yıllardan beri imar yüzü görmemiş olan kendi köşkümüzde ve münzevi parkında geçiriyoruz. Elektrik henüz alınmamış; havagazı ve kumpanya suyu da çoktan kesilmiş... Tam bir köy konforsuzluğunda yaşamaktayız: Petrol lambası ve mum yakıyoruz, kömür ateşinde yemek pişiriyoruz, tulumba ile kuyudan su çekiyoruz. Bina ahşaptır: Merdivenler gıcırdıyor; yukarı katta gezinilirken aşağıya zangırtısı vuruyor ve her birine dört katlı birer apartman sığabilecek olan sofalar, salonlar esneyip sallanıyor. Gülüyoruz, eğlenip oyalanıyoruz, "Adam sen de," diyoruz. "Yazdır, ne zararı var? ..."

Çoğumuz için bunlar, çocukluğumuzda ve gençliğimizde alıştığımız şeylerdir; hatta eski hatıraları uyandırması itibarıyla acı ve tatlı, bir hayli düşündürücü, avutucu, hoş vesileler... Fakat yedi yaşındaki oğlumu şaşkına çeviren, heyecandan heyecana düşüren de yine bunlardır. Çocuk, henüz mum ve petrol lambası görmediğinden, ilk akşamı bahar kırlarına ve ağaçlıklı yerlere mahsus külçe ağırlığındaki o koyu karanlık üstümüze, yağmur yemiş bir siyah çuha gibi ıslak ve yapışkan çökünce, gözleri elektrik düğmelerini, fanusları, ampulleri aradı, sonra yüzümüze çevrildi. Hizmetçiye:

"Lambaları, şamdanları getir!" dedik; ortaya kimisi ayaklı, kimisi küp karınlı, kimisi de kulplu birkaç çeşit lamba, bir deste mum ve iki bakır şamdan koydular. Oğlum, dikkat kesildi; bilhassa belli ki lambanın tırtıllı anahtarları ve cam bacaları tuhafına gidiyor. Huni ile gazı doldurduktan sonra, kırmamaya çalışarak lamba şişesinin birini yerinden kaldırdım, itina ile yere yatırdım; sonra fitilini azıcık meydana çıkardım, yaktığım kibriti, sürme çeker gibi, mini mini deliklerle süslü şapkasının altından, şöyle bir gezdirdim. Makine ve sürat asrının yavrusu, sandı ki bir anda lambadan keskin, parlak, elektrikten daha geniş bir ışık demeti yükselecek, bir şimşek çakacak! Ne gezer? Evvela isli, kızıl, şevksiz bir alev titredi; yine titreyerek, ağır ağır, bu alev fitili, zor bela dolaştı, bir yanar halka oldu. O zaman, şişesini nikel parmaklıklı çerçeveye ustalıkla geçirdim, "tık!" yerine oturdu ve camın üzerinden bir buğu dalgası aştı. Bekledim ki, şişe ısınsın... Nihayet anahtarı yavaş yavaş büktüm, alev kararını bulunca, lambayı uzattım:

"Yandı, işte!"

Oğlum, bu derece gayret, dikkat, bir sürü hareket ve faaliyetten sonra, aldığımız neticenin hiçliğine şaşıp kaldı. Sofada gölgelerimiz beşer karış uzamış, çıplak duvarları titrek heyulalar kaplamıştı; henüz göz gözü ancak görüyordu ve çehrelerimizde karaltılar dans ediyordu. Yaptığımdan bir mahcubiyet duydum, çocuğumdan utandım. Derken sıra şamdana gelmişti; kibriti çaktım, başına dolanmış fitili yerinden kaldırdım, dikleştirdim ve tutuşturdum. Yavru, belki de zannetti ki, bu uzun ve beyaz nesne, şenliklerde yaktığımız bazı mehtaplar ve fişekler gibi, göz kamaştırıcı bir nur

püskürecek yahut tutturulduğu zıvanadan bir anda fırlayacak, tavana varacak, çarpacak, sonra kandil kandil, allı yeşilli ışık balonları dökecek! Hiç de öyle olmadı: Mumun ucunda "öh" desen, konuşsan, hızlı nefes alsan lodosa tutulmuş ada vapuru gibi, yalpa vuran paslı bakır renginde bir dil peyda oldu. Ancak bir el ayası kadar yer aydınlatıyordu ve ikide bir, tüter isten başına bir acayip sorguç takıyordu.

Derken erimeye de başladı. Oğlum, damla damla, pıtır pıtır yan taraflarına durmamacasına habbecikler salıvermesini, belki de sıcaktan terlediğine atfetmişti ve bu ışık aletinin kafeste bir kuş gibi, olduğu yeri mütemadiyen, fiske fiske kirletmesine de pek kızmıştı.

O gece çarçabuk uykusu geldi ve zannederim, rüyasında ne yapsan, ne eziyetlere katlansan, bir türlü ışık vermeyen alelacayip, sürü sürü, kargacık burgacık vidalarla, anahtarlarla dolu, biçim biçim aletler gördü; karanlıklarda dolaşıp kâbuslar geçirdi.

Ertesi gün mutfağa inmişti; hizmetçi, mangala kömür koymuş, ateşi yakıyordu. Önce siyah siyah, eğri büğrü, birbirine dokunurken maden sesi çıkaran, sert parçaları tetkik etti; sonra gaza bulanıp tutuşturulan paçavra, bilhassa en üste yerleştirilen ve tepesinden alev, toz, kıvılcım, duman, çeşit çeşit şeyler fırlatan kulplu boruya şaştı. Sac kaptan çıtırdamalar işitiliyordu ve kara parçalar, yavaş yavaş kızıla boyanıyor, keyfe geliyor, sesleniyordu. Kömür ne güç, ne emekler verdikten sonra yanabiliyordu... Halbuki havagazı ocağına uzaktan bir kibrit gösterince "paf!", al sana mavi alevden bir sıra inci gerdanlık!

Ya tulumbadan su çekmekle, Terkos musluğundan su almanın farkı?

Çocuk yaklaştı, çukurun etrafında, çevirince şakır şakır akan bir musluk aradı, bulamadı. O zaman ben, tulumbanın koluna yapıştım; bir aşağı, bir yukarı, bütün kuvvetimle asılarak ve beraberce yükselip alçalarak başladım çekmeye... Biraz sonra, gıcırtılar, hohlamalar, iniltili nefeslerden, hatta horlama ve ahlamalardan sonra, borunun ağzı nemlendi, beklemediğimiz bir zamanda, midesi bozulmuşların iradesizliğini hatırlatan bir yığın su üstümüzü başımızı lüzumsuz damlalarıyla ıslatarak yalağa döküldü. Döküldü değil, bir kasırga şiddetiyle çarptı; değil çocuk, ben bile ürktüm!

Oğlum başka bir sürü eşyaya daha şaştı: Leylek boyunlu bakır ibriklere, kocaman nalınlara, yere gömülü, tahta kapaklı küplere, bahçeye astığımız iri tunç fenere ve Kozyatağı kahvesindeki lüks lambalarının ispirto dökülerek, uzun uzun beklenilerek, iğne vurulup pompalanarak yanmasına ve bu yorucu ameliyat esnasında, gömleklerinin üzerinde evvela kızıl, sonra mavi, daha sonra sarı, nihayet beyaz renklerin uçuşup yalazlanmasına... Bunların makaralı iple ağaca çekilişini ve ikide bir islenip alevlenince, indirilip yeniden uğraşılmasını da meraklı buluyor, muhakkak hepimize acıyordu. Belki de şöyle düşünüyordu: "Bizim devirden evvel hayat ne azaplıymış, insanlar boş yere ne emekler sarf eder, neler çekermiş!"

Doğru... Petrol lambasının, arızaya uğramamak şartıyla her gün şişesini silmek, gazını koymak, fitilini kesmek gibi, yarım saatlik işi vardı. Fakat yarın, daimi ışık, daimi hararet ve hatta daimi hareket keşfedilince, bu asırda oğlumun

havagazına kibrit uzatmak, elektrik düğmesini çevirmek, su musluğunu açmak gibi zahmetlerini düşünerek, onun oğlu da böyle demeyecek mi:

"Babamın zamanında insanlar bir değirmi ışık, bir avuç hararet ve bir damla su için ne çilelere katlanırlarmış!"

Her asır, kendinden evvelki asra acıyor; demek ki beşer, daima acınacak vaziyette!

Karakter Laboratuvarı

Herkes aleyhinde atıp tutadursun; inmesinden, binmesinden; beklemesinden, gecikmesinden; kalabalığından, kargaşalığından; biletçisinden, vatmanından sızlansın, dert yansın, yaka silksin, elaman çeksin, hatta feryat koparsın... Ben memnunum. Bence tramvay arabası insanları dışından ve içinden görmeye en elverişli bir tecrübe odası, seyyar bir karakter laboratuvarıdır.

İman gözüyle bakmayı bilenler için bundan müsait, faydalı, düşündürücü ve güldürücü bir eğlence ve bir ders bulunamaz. Ruhlarla huyların foyalarını meydana vurdukları yer orasıdır; orası şehir tiyatrosunun hem komedi, hem dram kısımlarını bir araya toplamış şaheserler sahnesi, ibret perdesidir. Bir muharrir, bir romancı, bir fikir adamı, hatta basbayağı bir meraklı insan için tramvayda boş durmak, meşguliyetsiz kalmak imkânı olamaz sanıyorum. Evet, sıkışır, ezilir, hor muamele görür, belki işkenceye uğrar; lakin ezaya mukabil bir zevk ve istifade ciheti çıkarabilir. Tramvayda sıkılanlar, kendi cinsinden mahlukları tetkikten haz alamayanlar, bu istidatta olamayanlardır; yani ruh gözleri miyop ve hayal keseleri tırıl, basit ve cevhersiz, sözde adamlardır, canlı mankenlerdir. Onlar bir tramvay arabasının, bir vagonun, bir lokantanın, bir kaldırım köşesinin ne gibi ibret

verici karakter piyeslerine sahne olabileceğini idraklerine sığdıramazlar; kapısında oyunun adı azalmamış yerlerden başkasında tiyatro oynanabileceğine akıl erdiremezler.

Ben tramvaya, kütüphanesinden yeni bir kitap çeken, mikroskobuna gözünü yanaştıran, hastasının çıplak sırtına kulağını dayayan, maden numunesine pertavsızını çeviren bir ilim ve fen adamı heyecanıyla, "Yine neler göreceğim, ne etütler yapacağım!" diye girerim. Çıkarken de şöyle söylenirim: "Yarabbi, ne insan örnekleriyle tanıştım, nelere vukuf kesbettim!"

Mesela bilet alışlar, karakterleri pek belirgin surette gösteren hareketlerdendir. Bakarım biri, evvelceden tam olarak avucunda veya yan cebinde hazırladığı parayı hemen biletçinin eline sıkıştırıyor. İşte o dürüst, intizamlı bir adamdır; ne kendisi zahmet çeksin ister, ne başkası… Umumi nizamı bozmaktan ürker; bir inkılapçı, ihtilalci değildir; her rejime itaatli bir vatandaş numunesidir; apartman komşunuz olmaya tam layıktır. Emin olunuz ki böylesinin evinde saat ondan sonra radyo çalınmaz ve duvara çivi mıhlanıp tablo asılmaz. Bronşit olduğu zaman, ıstırabından fazla, yan odadakinin uykusunu kaçırmaktan çekindiğine eminim. Sonra, hesaplarında da sağlamdır, borçlarını ay sonunda öder; yazıhanesinin çekmeleri istiflidir, evrakı sırasında, elbiseleri düzgündür; tıraş bıçağını, sabun köpüklerine yapışmış iğrenç kıl parçalarıyla yaş bırakıp paslandırmaz. Kızım olsaydı damadımı muhakkak tramvayda, tetkikten geçirmeden izdivacına rıza göstermez ve böylesine rast gelirsem yakasını kolay kolay bırakmazdım. Kullanılmış biletleri durak

yerindeki demirden sepetlere iner inmez atan medeni insan da böylesidir.

Bazısı ise biletçi kulak zarını patlatacak kadar yanında bağırmadıkça, bu bile kâfi gelmeyip omzunu dürtüşlemedikçe kımıldanmaz. Kımıldanınca da yüzünde göreceğiniz ilk değişiklik bir büyük hayrettir. Sanki: "Bilet ha? Tramvayda bilet alınır mı? Tuhaf şey!" diye düşünüyordur; sanki bilet almak değil, almamak tabii bir şeydir de nasılsa, bir tesadüf, bugün tramvaylarda fevkalade vakayiden olarak isteniliyor! O adam için çantasını bulmak bir meseledir; her cebini yoklar, rast getiremez; hatta yanındakilere bile göz atar; sanırsınız ki ceplerinize el atıp kendi kesesini sizin üstünüzde arayacak! Nihayet, en akla gelmez bir yerde, ceketin mendil cebinde bulur; fakat bundan sonra da içinde para aramaya koyulur. Parmakları, acemi dişçi kararsızlığıyla titreyerek, kâh liraya, kâh elli kuruşluğa, kâh çeyreklere yapışır, birini bırakır, ötekini yakalar; biletçi lâhavle çeker. Siz, şayet benim kadar sabırsızlardan iseniz elinizi çantasına uzatıp gözünüze batan on kuruşluğu çekmek ve onun yerine hesabı görmek arzusundan kendinizi güç alıkoyarsınız; sinirli iseniz de baygınlıklar geçirir, dişlerinizi sıkarsınız. Artık bu adamın işleri, evi, aile geçimi, babalık ve hocalık hali nedir, tasavvur ediniz!

Kontrolör gelince her cebinden bir tane eski bilet çıkarıp itiraza uğrayınca da "Bana verdiği buydu, yalan mı söyleyeceğim?" diye böbürlenen çocuk kafalı adamlara da çok rastlarsınız. İş masasındaki evrakının ve çekmecelerinin vaziyetini göz önüne getirip lüzumsuz kâğıtlardan ve karmakarışıklıktan neler çektiğini ve başkalarına da neler çektirdi-

ğini anlamak zor değildir. Binaenaleyh sade iyi damat değil, iyi memur da tramvayda seçilebilir. Benim bir ticarethanem olsaydı, alacağım kâtip veya kasadarı gizlice takip ettirip ahvalini tramvayda inceletir ve kararımı, gelen rapora göre emniyetle verirdim.

Zira tramvayda kötü huylar kendilerini, iyileri gibi pek belli ederler. Mesela bazısı, önceden hazırladığı bozuk çeyreği sürmek azmindedir; kafası sabahtan beri bu ufacık işle –bir petrol tröstü kurmak için çalışan Morgan veya Karneci'nin beyni kadar– meşguldür. Biletçinin en zorlu zamanında, şöyle, kalp beşliği iki çil yirmi paralığın arasında sandviç yaparak uzatır. Muvaffak olursa sevincinden içi hoplar, bir tarafını ezseler değil a, o sırada gözüne parmak sokup nasırına bassalar sesini çıkarmaz. O kadar neşelenmiştir ki, tramvay arabası yerine mahalle kahvesinde bulunsaydı, bütün müşterilere bol keseden kahve ısmarlayabilirdi... Etekleri zil çalarak arabadan bir atlar, evine doğru bir gider ki uzaktan gören tanıdıkları ecnebi dil imtihanında kazanıp Baremde bir derece yükseldiğine hükmedebilirler!...

Bazısı kıta farkını kazanmak maksadıyla biletçinin bir müddet gözüne görünmemek için ne roller oynar... Cüce kadar küçülür, yerle bir olur, ayrıca bir şişmanın arkasına gizlenir, sahte bir dalgınlık hali takınır; sanki daha demin acıklı bir telgraf almıştır, kendinden geçmiştir, dünyanın farkında değildir; zavallı... Lakin kıtayı atlattı mı, yeni istihkâm topları gibi, bir de bakarsınız o yerden yapma, yere gömülü nesne kabarıyor, önündeki şişman zatın, Majino siperinin arkasından uzuyor, havaya doğru baş kaldırıyor, sivrileşip bir tehditkâr vaziyet alıyor... Hele şimdi onu biraz

dürtüşleyiniz bakayım... Sekiz, on metre geride iken halıya mürekkep dökmüş veya babasının mürekkepli kalemini kırmış çocuk gibi boynu bükük, yere bakıp duran o adam, şimdi Karagömlekliler çavuşu, Nazi bayraktarı kadar sert, dik, gösterişçi ve meydan okuyucudur; dokunmak nerede, göz atmaya gelmez. Bazısının ise biletçi kerpetenle ağzından laf alamaz: "Nereye?" diye sordu mu "Sonuna!" manasına bir çene veya el işareti... O kadar! Bunun bir manası vardır: "Biletçilerle sohbete girişecek adam mıyım ben? Benim ağzımdan hikmet ve cevahir çıkar, israf edemem!"

Bir kısmı ise acayip bir *hüsnü kuruntu* içindedir; ister ki her biletçi kendisini tanısın ve ineceği yeri sormadan, zahmete sokmadan bilsin. Biletini aldıktan sonra, ikinci dolaşışta bir daha müracaat etti mi, kızar ve dik dik yüzüne bakar: "Ben unutulacak şahıslardan, çehrelerden miyim ahmak! Bu göz, bu ağız, bu burun, bu tavır, böyle şahsiyet kaç adama müyesser olmuştur?" manasına...

Tramvaya giriş, oturuş, ayakta duruş gibi hareketleri de karakteri gösteren ehemmiyetli işaretler, alametlerden saymalıdır. Bazısı yaylı kapıyı lüzumsuz bir pehlivan kuvveti sarf ederek bir açar, bir kapar, içeridekilere kabahatli arar gibi gazapla bir göz gezdirir, bir surat asar ki, Dördüncü Murat zamanında Asesbaşı tarafından basılmış meyhanede bulunuyorlarmış kadar hazırunu[1] bir dehşettir kaplar. Gözüne görünmemek için, farkında olmayarak büzüldüğünüzü, kafanızı omuzlarınızın arasına sokup kamburlaştığınızı anlarsınız. Tutulmuş yerlere de bakışı müthiştir; sanki gözüne

1 hazırun: bulunanlar, mevcut olanlar

kestirdiği kimseyi yakasından tutup bir tarafa fırlatacak ve boş kalan yerine geçip kurulacak!

Bir kısmı ise derse giren hoca çeşnisi alır; arabadakilerin, hep birden, onu görünce talebesiymiş gibi ayağa kalkmalarını bekleyen bir tavır... Neredeyse, kürsüsüne geçecek ve elinin kısa bir işaretiyle "Oturunuz!" müsaadesini verecek ve siz de bunun üzerine "gür!", hemen yerlerinize çökecek ve ders takririni dinleyeceksiniz!

Tramvay müşterileri arasında bir de keskin, kemik suratlı, omuzları geniş, pantolonları koyu renkli, ceketleri İskoçya kumaşlı veya karyağdılı birtakım Amerikan tipli gençler bulunur; bankacı yahut mefsuh bankaların bol maaşlı ve üç gün süren ikballi eski memurları... Bunların yüzlerinde değişmez ve çözülmez bir buz kesmiş gerginlik, bir dişlerini sıkma hali göze çarpar. Bizim gibi, zamaneye ne derece uymaya çalışsalar yine kıyafetlerinden babayanilik sırıtan yaşını almışları, ille şemsiyeli ve galoşlu olanları yukarıdan bakmaya tenezzül ettiklerine pişman bir süzüşleri vardır, kendinizi zenci veya sarı tenli, onu müstemlekeye[1] gelmiş imparatorluk memuru sanırsınız... "Bunlara sürünmemeli, yüz vermemeli, adamdan sayılmazlar!" manasına gelen bir yüksekten bakış! Yanınızda açık yer bile olsa oturmazlar; "Oturursam onlardan, yerlilerden ve vahşilerden ne farkım kalır!" diye düşündüklerini belli edercesine bir o boş yere, bir size, bir de kendine bakıp kıyas edercesine... Hem bunlarda, dikkat ediniz, iğreti bir duruş, yerlerine bir ısınmayış da sezilir: "Şöyle, biraz ötede ineceğim, zaten sizin aranızda ne kadar durulabilir ki..." diyen hal! Oysaki gidecekleri yer,

1 müstemleke: sömürge

tramvaydan daha ilerisine gidemeyeceği son durak, terminüstür.

Ayakta dururken sünepe görünen, fakat yer açılıp da cam tarafına yerleşti mi beklemediği bir zamanda nezaret koltuğuna geçmiş gibi birdenbire pürazamet kesilenlere de rastlarsınız. Öyle bir kurulur, yerleşir ki yeni bir vükela buhranına kadar mevkisini muhafaza edeceğine emindir, sanırsınız. Yahut da onda mebusluğunun ilk senesi çalımı vardır, güvenlidir; kaçan her sene bu çalımın derecesini biraz indirdiği, yüreğine şüphe düşürdüğü gibi bunda da atlayan her durak, azametinden bir nebzesini siler, götürür. Bazılarında ise cam tarafının ayrı bir haysiyet ve kanunu olduğuna inanış fark edersiniz; muhakkak bir buçuk kişilik yer kaplar; yanına biri oturdu mu ona, adeta "Sen yanaşmasın, sonradan görmesin, iliştiğin yeter, ayakta kalmadığına şükret!" der gibi bir tavır takınmıştır, kımıldanmaya razı olamaz.

Bazı müşteri ise ne kadar naziktir, tevazu sahibidir... Siz kalkarken beraber kalkar, yol açar, yer verir; biri otururken toplanır, paltosunun büklümlerini altına alır, ufalır. Bir nadir kısmı da vardır ki, hikmet-i Hüda, ezelden amme hizmetinde yorulmak için halk edilmiştir: Kapı yanında durur, otel kapıcısı gibi gelene gidene sürmeyi çeker; sıkı sıkıya örter, yine açar, yine kapar; kasketini veya şapkasını çıkarıp selamlaması ve baş eğip yerlere kapanması eksiktir! Siz bu nezakete karşı ne yapacağınızı bilemezsiniz. Bahşiş veremezsiniz, elini sıkamazsınız, sırtını okşayamazsınız, kayıtsız kalamazsınız. Bütün şükranınızı bir tebessümle bildirmeye çalışır ve bunu anlayacağı şekilde, vuzuhla yapabilmek için Ertuğrul Muhsin'den ders almadığınıza üzülürsünüz.

Bazıları da kadına yerini vermek ister. Fakat kılı kırk yarar fıtrattadır, "ya kabul etmezse, ya başkaları zendostluğuna hükmederse, ya gülünç mevkie düşersem..." Başka türlü de düşünür: "Kadın pek genç... Benim yaşımda bir adama bu düşmez." Yahut: "Belki oturmak arzu etmiyor, niçin istemediğini zorla yaptırmış olayım." Bir kısmı yer vermek istemez, ama utanır da... Onun için başını pencereye veya gazetesine, hiç olmazsa duvardaki "Yağı yakmayınız!" levhasına dikip kırmızı alevde kara dumanlar salıveren tavanın seyrine dalmış görünür.

(Türkçe bilmeyen bir ecnebinin ne kadar kafa patlatsa, mana veremeyeceği bir afiş de budur. Tava ilanı olsa tavanın daha güzel, bembeyaz bir madenden gösterilmesi, yağ ilanı ise, daha açık, iştah verici renkte boyanması, kömür ilanı ise, aleve daha başka bir revnak verilmesi lazım... Halbuki, hepsi de çirkin ve ürkütücü. Çık içinden bakayım!)

Kadın düşmanları, yer vermeyişlerinin kasti olduğunu anlatmak isteyen sert veya alaycı bir yüz takınırlar: "Kadın değil midir memuriyetlere göz koyan, erkek işine el atan? Kalsın bakalım şimdi ayakta!" manasına... O, ortada hırpalandıkça, sarsılıp sarsılıp kanepe kulplarını yakaladıkça ve tavandan sarkan kayışlara can havliyle sarıldıkça beriki hain bir zevk içindedir köşesinde intikam alma keyfinin adeta gevişini getirmektedir.

Kayışa herkes aynı biçimde, hatta aynı ruhta tutunmaz. Kimi adam o gülünç vaziyete bile bir asalet ve kibarlık verebilir; kimisi sanki koyun, hindi, tavuk cinsindendir; asılmış oluşunu gayet tabii telakki edersiniz; eski bir göz alışıklığı ile "Tam yerini bulmuş!" dersiniz. Bazısı yüzüne, çarmıha

gerilmiş İsa tevekkülü geçirir, yanından geçerken Hıristiyan kadınlarının istavroz çıkarmamalarına ve günlük kokusu duymadığınıza şaşarsınız. Kimisi bir hevenk ayva ve üvez kadar hissiz, maddidir; sarsıldıkça meyvelerden bir olgunu, mesela gözü, burnu düşecekmiş gibi içinize korku gelir! Güzel bir kadın ise kayışın altında yarı asılmış gergin vücudu ile bana sinemalardaki Afrika vahşilerinin eline düşüp işkenceye çekilmiş bir İngiliz Miss'ini hatırlatır; dört gözle Tarzan'ın filleriyle gelip onu kurtarmasını beklerim; hem bekler, hem de uzamasından zevk alırım.

Zaten benim İstanbul'a iniş, yani ara sıra matbaaya gidiş saatim ikindi üzerine tesadüf eder. Ah o saatlerde Şişli-Tünel hattının zevkini çoğunuz bilemezsiniz! Arabalarda ayakta kalmak ihtimali yoktur; durakta göründünüz mü, mahut pliseli ve armonik körüklü demir sürmeleri koşup biletçi açar veya vatman yardıma can atar. Girerken bir "Buyurun, safa geldiniz!" inerken de çarşı hamamından çıkar gibi bu nazik adamların kolunuza girip "Saatler olsun, güle güle kirleniniz," demelerini hemen hemen beklersiniz. Nerede ise ikisi birleşip ve işi gücü bırakıp sizi karga tulumba, yaya kaldırımının kenarına el üstünde koyacaklar!

Fakat asıl letafet arabaların içindedir.

Kapıyı açtınız mı, Beyoğlu gezintisi için süslenip püslenmiş bayanların sıralandığı bu dar yer, sizi henüz ispirtosu tamamen uçmaya vakit bulmamış bir lavanta ve dumanı üzerinde çığırtkan bir pudra kokusu ile karşılar. Tramvay değil, kadın berberi salonu, tuvalet odası, aktris locası, ıtriyat dükkânı... Orada, uzun müddet erkek olarak tek başına kaldığınız çoktur; hafifçe kızarır, bir utanma duyarsınız. Bütün

bu hanımların, demin, evlerinde acele acele giyinişleri de gözünüzün önüne gelir: Şurada bir eşarp, burada çoraplar, yerde bir teki yan çevrilmiş, öbür teki *ürkek bir tavşan yavrusu gibi* karyolanın altına kaçıp sokulmuş terlikler… Elmastıraş pudra kabının kapağı açık kalmıştır; hup bir toz halesi içinde kenarda perişan yatmaktadır ve şimdi rayiha dolu bu karmakarışık odada hizmetçi kadın, kıskançlığından homur homur söylenerek, iftiralar çiğneyerek, eğile kalka dağınık eşyayı toplamaktadır!

Bence tramvaya en fazla yakışan hanımlar, spor iskarpinli, renk renk muşambalı, başlarında bere veya kukuleta, kürksüz kızlar, yeni nesle mensup olan tazelerdir. Anaları gibi "Otomobilim tamirde de bugün nasılsa tramvaya tenezzül ettim," manasına sahte azamet taslamazlar. Hallerinde "Biz cumhuriyet kızlarıyız," diyen bir sadelik, hoşluk, dirilik, demokratlığa alışkanlık ve halk arasına karışmaktan bir zevk alış sezilir. Hatta bana öyle gelir ki tramvay Taksim Abidesi önünü bulunca bir sıraya dizilip hep birden İstiklal Marşı'nı söylemeye başlayacaklar ve sonunda "Şa! Şa!" diye haykırmaya koyulacaklar…

Hülasa tramvaylardan memnunum.

Verdiğim paralara helal olsun diyorum ve çektiğim çileleri, aldığım zevklere bağışlayarak affediyorum!

Bir Bilet, Bir Ahlak

Yanınızda beş altı yaşlarında bir çocuğunuz varsa tren ve tramvay meselesi, binip inme, yer bulup ayakta kalma, ayağa basıp başkasının üzerine yıkılma gibi malum dertlerden başka ayrıca bir üzüntüye sebep oluyor, rahatınızı büsbütün kaçıran helecanlı ve ehemmiyetli bir şekil alıyor.

Hatta bir ahlak ve terbiye hadisesi mahiyetine giriyor, insanı nefsiyle mücadeleye sürüklüyor.

Küçüğe bilet almalı mı, almamalı mı? Yani yaşını saklamalı mı, saklamamalı mı? Daha doğrusu ve açıkçası yalan söylemeli mi, söylememeli mi?

Tabii bileti almalı, yalandan sakınmalı... Fakat ya çocuğunuz hamdolsun benimki gibi, yaşını fazla gösteren gürbüz, yiğit yapılı, büyüksü yavrulardan ise? Nüfus cüzdanı yanınızda bulunmadığı takdirde yine parayı saymalı, münakaşadan çekinmelidir. Biletçinin gözünde röntgen cihazı ve elinin altında bir laboratuvar dolabı yoktur; biletle beraber bir de bedavasından enstantane yaş raporu veremez.

Fakat herkes böyle düşünmüyor, büyüğü küçültüyor ve maruf tabir hilafına kubbeyi habbe yapıyor. Geçen gün biletçinin "Kaç yaşında?" sualine "Beş buçuk!" diyen bir hanımın hesabına köşemde yerin dibine geçtim. Bu, beş buçuğunda

dediği kızın göğsünde iki âdil şahit, şahadet parmaklarını kaldırmış, "hâşâ!" diye adeta yemin vaziyetindeydiler.

Tramvay vatınanları ile biletçileri dert yanmayı severler. O cevaba uğrayan, lakin şahitlerin belagatli ifadelerini hüküm mevzuu yapmaktan utanan biletçi de gelip beni buldu... Zahir dert dinlemeye müsait, babacan bir halim var. "Şu kız hiç beş buçuğunda olur mu," dedi. "İnsaf!" Teselli ettim: "Anası beş buçuk yaşında dediği zaman beş buçuk kuruş vermekten kaçınmıyor, kendi yaşını küçültmek için böyle yalan söylüyor. Kadındır, bu bahiste alıngandır, kusura bakma!" dedim.

Biletçi gülümsedi. Ben de bir bunalmış işçiye tebessüm bahşedebildiğime memnun oldum.

Lakin bir gün daha tuhafına rast gelmiştim. Kadın, yaşı sorulan çocuğu için:

"Dün beşine bastı!" dedi. Bilet parası vermedikten başka, ayrıca mahdum bey için biletçiden uzun ömürler duası ve ailesi için de tebrik bekliyordu.

Fakat sonra aklıma geldi: Yukarıda anlattığım hanım, kızının yaşını, iki dik başlı şahide rağmen doğru söylediyse... Öyle ya, farz ediniz ki İstanbul'da değiliz de Peru hükümetinin merkezi Lima şehrindeki tramvaydayız. Bir madam, yanında da küçük bir kız oturuyor; kızcağızın kucağında da bir kundak; kundakta bir yeni doğmuş bebek; bu bebek o kızcağızın göğsüne başını dayamış, meme emiyor. Tam o sırada biletçi geliyor. Madam tek bir bilet istiyor. Biletçi hayretle kızı ve kucağındakini gösterip soruyor:

"Kaç yaşında?"

"Beşine yeni bastı!"

Şimdi bu madam yalan mı söylemiştir?

Görüyorsunuz a, bilet ve yaş mevzuu hayli çetin bir meseledir ve ağzı süt kokanların süt vermeye başladıkları bir devirde gittikçe çetinleşmektedir.

İyisi ayakları üzerinde durabilip kendiliklerinden yürüyenlerin hepsini bilete tabi tutmak... Kundaktakiler henüz evlat ve ayal sahibi olmaya başlamadılar; o zaman gelince yenisini düşünürüz.

Trenlerde disiplin daha serttir; biletçi ile münakaşaya imkân bulunamaz. Tramvaydaki gibi yakın durakta inip kurtulamazsınız da... İlk günleri, haklı olarak, trende ben de çocuğuma bilet almıyordum. Yaşı soruluyordu, doğrusunu söylüyordum; fakat anlıyordum ki karşımdakini ikna edememişim, bakışı manalı... Birinci mevkide bulunmama rağmen yalancı mevkiine düştüğümü görüyor, utanıyor, üzülüyordum. Nihayet, "Aman," dedim. "Bundan sonra ona da bilet alayım da haksız ithamdan, azaptan kurtulayım!"

Fakat kurtulamadım.

Zira bu sefer biletçi yumruk kadar çocuğa kocaman bir bilet almak suretiyle gösterdiğim aptallığa veya israfa karşı yine gözlerini manalı manalı yüzümde gezdirmeye başlamıştı. Eskiden, evvela çocuğa bakıyor, sonra beni süzüyordu. Neler düşündüğünü şöylece okuyordum:

"Kadınlar hamamına götürülürse babanı da getir diyecekleri yaşta, yetişmiş bir çocuk. Ne yazık ki yirmi otuz kuruş için yalana tenezzül eden ahlaksız bir babaya düşmüş. Gel de böyle bir baba elinde kalan vatan yavrusundan hayır bekle! Fena dersler ala ala, kötü görenekler içinde onun da terbiyesi bozulacak. Vah zavallı çocuk! Hele şu hasis, yalancı

babaya da bakınız; utanmadan birinci mevkiye de kuruluyor, azamet satıyor. Üçüncüde otur da aradaki farkla oğluna bilet al, fazilet göster, behey sahtekâr!"

Evet, bilet alalı beri bu tarzdaki tenkitten kurtuldum; fakat aldığım için de yeni çeşit bir itap başladı. Bu defa, evvela, beni acayip bir bakışla süzüyor, sonra merhametle çocuğa bakıyor. Anlıyorum, diyor ki:

"Hesabını kitabını bilmeyen bir baba... Böyle adam ıslah olmaz, felah[1] bulmaz. Kumarbaz mıdır, dalavereci mi, birinden mi vurmuş, nedir, paraları serpip geçiyor. İşte ev, bark kuramayacak bir aile reisi... Borç içinde, meteliksiz yuvarlanıp gidecek. Gel de şu yanındaki mini mini, sevimli, zeki sübyana acıma; bu fena göreneklerle mahvoluşuna keder etme!"

Bilet alsam da, almasam da biletçilere kendimi beğendiremedim vesselam!

Kabahat bende: Karşımdakinin aklından geçirdiğini yüzünde, gözünde okumak huyundan vazgeçmeliyim; işi anlamazlığa vurmalıyım. Zekâmı böylece, aleyhime israf edip gidiyorum, rahatımı kaçırıyorum. Yani kısacası zeki görünen budalalardanım. İstifade budala görünen zekilerdedir. Zekâ, meğerse bir kapan, bir tuzakmış, en iyi gizlenebileni en çok işe yararmış. Parıl parıl yananından herkes kaçıyor; kusurlarımın kuyruğu sıkışır diye...

Nasrettin Hoca'nın az bilinen bir hoş fıkrasını hatırlatıyorum:

Hoca değirmene buğday götürmüş; orada dizili duran

1 felah: kurtuluş, selamet

çuvallardan avuç avuç alır, kendi çuvalına doldururmuş. Değirmenci: "Ne yapıyorsun?" deyince:

"Ben budala bir adamım, aklıma geleni işlerim!" demiş. Değirmenci:

"Budala isen neye kendi çuvalındaki buğdayları halkın çuvalına doldurmuyorsun?" diye itiraz edince hoşa şu cevabı vermiş:

"Yo... Ben o kadar da budala değilim!"

Ben, başkasının çuvalından kendi çuvalımı doldurmak istemiyorum; lakin kendi buğdayımı da başkasının çuvalına dolduracak derecede ahmak olmak istemem!... Daha yaşına girmemiş olan çocuğuma bilet almakla, yazık ki, başım hakkında istemediğime uğramış oluyorum.

Çocuğa bilet alıp almamak meselesinin kitaptaki yerine gelelim:

Geçende bir ecnebi mecmuası "Namuslu musunuz?" başlığı altında, bunu bilmiyorsak anlamamız için birtakım sualler tertip etmişti ve on altı sualin ikisi bilet işiyle ilgiliydi:

1- Biletçi vakit bulup size yetişmeden tramvaydan iner misiniz?

2- Çocuğunuzun yaşını biletçiden saklar mısınız?

Bir tane de ben ilave edeceğim:

3- Bir kıta evvel binip de biletçinin geç gelmesinden istifade ederek tek kıta bileti alır mısınız?

Tramvay, görüyorsunuz a, ecel arabası, işkence makinesi, filan derken ayrıca bir de ahlak terazisi şeklini alıyor. Hem de en ufak bir kâr gözetmek için yapılan münasebetsizlikleri, şerefsizlikleri meydana çıkaran bir ölçü, bir miyar, bir mihenk taşı!

Yukarıdaki iki sualden istifademiz azami yedişer buçuktur, üçüncüsünden ise ancak iki kuruş!

Namus ve şeref bu kadar hiçten şeylerle ölçülür mü? Ölçülür. Hatta Frenk mecmuası bizden şunu bile soruyor: Birinin kibrit kutusunu ve gazetesini bilerek saklar, kullanır mısınız?

Zira namusun tarifine miktar girmez; o bir *kemiyet* değildir, keyfiyettir. Bizi kendi gözümüzden ve başkalarının gözünden düşürmeye sevk eden yüksek his! İnsan yalnız başkasına zarar vermeyen işler için açıkgöz olabilir. Biletçiyi aldatmak ne bir tuhaflıktır, ne de marifet... Sadece şerefsizliktir.

Gişede kendinden evvel gelmiş olanın önüne yılan gibi kayarak sinsi veya nobran çehre takınarak aksi, yahut da omuz kabartarak afili, herhangi bir şekilde geçmek de bahsettiğim mecmuanın sualleri arasında yer almıştır. Geçen gün tünelde biri öyle yaptı, suratına bir aznavurluk taktı, göğsünü kabarttı, koltuklarını şişirdi, hülasa bir sürü sahte eda ve tavırlarla kendisine hayli zahmet verdi, nihayet bizi arkada bıraktı... Aklınca o bu gösterişle, "İtiraz ederseniz şakam yoktur; görüyorsunuz, sert, kuvvetli, nalet bir herifim, hır çıkarırım!" diyordu. Bileti alıp geçtikten sonra yüzünü yumuşattı, omuzları indirdi, size, bana, hepimize benzedi. Dört adım önce vapura veya vagona girmek, bu sahte Chicago haydudu rolünü takınmaya değer miydi? Boksör olamadığıma acıdığım kısa dakikalar, işte böyle açıkgözlerin çenesine yumruğumu indirip gözlerini kapayamadığım demlerdir. Fakat boksör olmakla da iş bitmez ki... Meşhur cürümler mahkemesine düştün mü o hoyrat ve düzenbaz

adam –gazeteler lisanıyla– kendi halinde, karıncaya basmaz, sineğe ilişmez, hak, hukuk tanır bir vatandaş olurdu; ben ise alikıran, baş kesen! Ayrıca, gişe önünde haklarını müdafaa ettiğim şahitler, hep birden ve bir dilden, ellerini gözüme dikerek "Vuran bu idi!" derlerdi; adalet yerini bulurdu; fakat ben de!

Hayat dahi bir bilet gişesine benziyor: Bazısı sıradakileri atlatıp öne geçmek sanatını iyi biliyor. Benim senelerce evvel ikbal ve refah gişesi önünde bıraktığım sayılı tanıdıklarımdan bir kısmını, hâlâ biletlerini alamamış vaziyette buldum. Bir kısmı ise o zaman meydanda yoktu; şimdi, içeriye kurulmuş, bekleyenlere gülümsüyor.

Burada bir lisan inceliği vardır: Oğluma *açıkgöz* değil, *gözü açık* olmasını tavsiye ederim. Açıkgöz, fırsattan başkasının zararına herhangi şekilde olursa olsun behemehal istifade edici manasına gelir. Gözü açık ise hakkı olandan usul ve kaide dahilinde menfaatini koruyan demektir. Açıkgözden korkmalıdır. Fakat işin acayibi, açıkgözlerin gözleri çoğu defa kapalı değilse bile yarı örtülüdür, yere bakar. Dikkat ettim: Hile göz göz gelerek yapılan bir marifet değil. Bir kıta eksik bilet alan veya çocuğunun yaşını küçülten tramvay yolcusu biletçinin yüzüne bakarak konuşamıyor. Baksa bile o gözlerde örtücü bir buğulanma seziliyor.

Tevekkeli, yalan söyleyen çocuğa, analar, "Bakalım gözünde ne yazıyor?" demezler. Biletçi de müşterilere bu suali sorabilseydi, hayli açıkgözlerin foyası meydana çıkardı.

İşte, bütün bu ahlak meselelerine, şeref ve haysiyet düşüncelerine, hatta gönül ve vicdan azaplarına hafifinden temas ettiği içindir ki, nakil vasıtalarında biletin ehemmiyeti

vardır. Bereket ki mecmuanın kaydettiği ve benim bahsini yaptığım münasebetsizliklere pek az rast geliniyor.

Alelade dilencilik bilet kaçakçılığından ve sıra atlamacılığından şer itibarıyla, zannederim ehvendir.[1] Zira dilenci sanatını, mahiyetini, içtimai mevkiini açıkça meydana koymuş bir adamdır; ona inanmakla mükellef değiliz; aramızda daima bir mesafe bırakır, haddini bilir. Kendine göre bir dilenci terbiyesi bile mevcuttur.

Dilenci, işini açık gören bir sanat ehlidir; inanıp aldanmamak elinizdedir; aza da kanaat eder. Bu itibarla fena sanatların en az zararlısıdır.

Mademki söz gelişi dilenciden bahsettik, bilet meselesinin aldığı ciddi, ahlaki, ağır şekli giderip sizi de, kendimi de moral dersinden kurtarmak için musahabemi[2] bir dilenci fıkrası ile bitireyim:

Adamın birisi bakmış ki dilencilik kârlı bir iş, dilencilerin üstadına başvurarak kendisine ders vermesini rica etmiş. Hoca demiş ki:

"Oğlum, dilencilikte üç şart vardır: Kim olursa olsun; nerede olursa olsun; ne olursa olsun!

Aradan birkaç gün geçmiş, dilenciler üstadı bir hamam halvetinde yıkanırken içeriye yeni talebesi girmiş, avuç açmış. Adamcağız hayretle demiş ki:

"Yahu, ben senin hocanım... Benden de mi sadaka istiyorsun?"

"Kim olursan ol!"

"Peki ama hamamdayım."

1 ehven: zararı az, az zararlı
2 musahabe: konuşma, söyleşi

"Nerede olursan ol!"

"Üzerimde bir şey yok, ne vereyim?"

"Ne olursa olsun!"

Hoca bu parlak istidada hayran olarak talebesinin alnından öpmüş. Aynı dilenciler hocası, içtimai mevki sahibi ne dilenciler vardır ki, onların sade alnından değil, aczini teslim ederek muhakkak, dayanamaz, ellerinden de öperdi!

Lostracı Dükkânında Düşünceler

Benim ayakkabılarımı ya evde boyarlar yahut da eve gelen bir boyacıya verirler.

Biliyorum, yazıya ayakkabıdan başlamak ve musahabeye damdan düşer gibi kundura bahsiyle girişmek hoş kaçmadı. Bu, bizim neslimizden beklenilemeyecek bir saygısızlıktır. Yeni şairlerden olsaydım, hiç ziyanı yoktu; ziyanı yok da ne demekmiş; pek münasip, hatta şiir mefhumuna pek uygun düşerdi. Mesela o ilk cümleyi şu şekilde bir manzumeye bile kalp edebilirdim:[1]

TUVALET
Evde boyarlar ayakkabım bazı bazı...
Bazı da boyacı gelip boyar kapıda...
Ayağıma taktığım o sokak süpürgelerinin
Yaşlı kokot suratlarını...

İşte yedi düvelin şiirine meydan okuyan özlü bir eser! Fakat görüyor musunuz, ne derece gayret etsem, yine benim manzumelerim oldukça manalı, biraz da ahenkli, hülasa şiirle münasebetli zuhur ediyor; mantığımın tamamıyla

1 kalp etmek: bir durumdan başka bir duruma çevirme, dönüştürme

bozulmasına ve zevkimin kırılmasına imkân yok. Bundan dolayıdır ki muvazenesi irsi ve arızi, herhangi bir sebeple esasından sarsılmamış bir adamın, kendisini ne kadar zorlasa deli taklidinde muvaffak olmasını şüpheli bulmaktayım. Nerede yukarıki şiir, nerede, geçen gün gazetelerde parçasına rastladığım şu:

Niya grad hâ
Koskoca bir ağaç görüyorum...
Ufacık bir tohumda.
O ne ağaç, ne tohum,
Om mani padma hum.

manzumesi... Sonra mısra, yanındaki mühim ihtara nazaran okunurken üç defa tekrar edilecekmiş. İki veya dört değil ha! Tam üç kere; yoksa anlaşılan –üfürükçü dualarındaki gibi– efsun bozuluyor! Ne lüzumsuz zahmet Yarabbi! Yarabbi, bu ne divaneliktir?

Yarab ne eksilirdi deryayı hikmetinden
Ya dehre gelmeseydim, ya aklım olmasaydı!

Bizim çocukluğumuzda, başlarına tavşan kuyruklarından süsler takmış, kıvırcık beyaz saçlı yaşlı zenciler sokak sokak gezer, kabak çalar, soytarılık ederlerdi ve şöyle bir türkü de söylerlerdi:

Kabak da taktım boynuma
Dıngala, dıngala, dıngala!

Dikkat ediniz, bu türkünün de –tıpkı deminki şiirde olduğu gibi– ilk mısrası Türkçe, ikincisi Latince veya Hintçe yerine, vahşice! Zuhuri kolları ve tuluat kumpanyaları da içinde:

Ham, hum, hom, şaralop!

Yahut da:

Ehtepetâ, yestepetâ, çüş katapinâ!

nevinden hiçbir dile ait olmayan acayip sözlü oyunlar oynarlardı. Yeni şairin manzumesi bana ancak bunları ve üstat Hüseyin Rahmi'nin *Efsuncu Baba*'sını hatırlatabiliyor.

İyisi, biz yine, tercihen kundura bahsine gelelim: Evet, benim en az uğradığım yerlerden biri lostra salonlarıdır. Elalemin gözü önünde, yüksek bir iskemleye çıkarak ayaklarımı, ne olsa bir insan olan boyacının burnuna küstahçasına uzatmak; kire, çamura, toza bulanmış, yerlerde sürünen, sürtünen bir süfli uzvumu, nadide bir taam, derisinin kırmızı, sarı veya siyah rengine göre, mesela ıstakoz haşlaması veya balık ve patlıcan dolmasıymış gibi adamcağızın tam ağzının hizasına koymak şiddetle hicabıma dokunur.

Halbuki bazılarına bakarım, öyle hissiz, kayıtsız dururlar, öyle bir alışkın tavır alırlar ki, zannedersiniz esas işleri ve sanatları, bir dükkândan öbürüne girerek ayakkabılarını boyatmaktır. İskemledeki benimsemiş hallerini lokomotife geçmiş bir makinist, direksiyona yaslanmış bir şoför, yazı makinesinin önüne oturmuş bir daktiloya benzetirim,

yaraştırırım. Bir kısmı ise: "İşte ben de koltuğuma geçtim, ayağımı birine uzattım, ayağıma kapanan var, oh, adeta ikbal mevkiindeyim!" manasına yüzünde acayip bir azametle oturur; etrafa yüksekten bakar ve sokaktan geçenleri, hususi otomobilinin camından bakıyormuş gibi dudaklarında "Hayat mücadelesinde muvaffak olmuşlardanım," diyen bir eda ile tepelerinden seyreder.

Bereket ki herkes böyle değildir; mahcuplar, vicdanlılar da vardır. Bunlar, vaziyetin faciasını hissederler, gözlerini önlerine indirirler, yerlerinde ufalırlar yahut gazetelerine dalmış görünürler. Bazısı da lostracının marifetini temaşa ile meşgul olur: Sanki boyacı bir hokkabazdır. Bir hüner yapacak, mesela ayaklarını farkında olmadan uçurup yerlerine birer kanat takacak! Gözlerinden böyle bir heyecanlı merak, bir fevkaladeliğe intizar hazırlığı sezilir.

Bence lostracıyı seyretmek için sinirlerin hayli sağlam ve insanın tamamıyla sabırlı ve tahammüllü olması lazımdır; ille cila sürmek için bol lekeli bezde münhal[1] temiz yer ararken... Bu bezi, evvela dizlerinin üzerine yayar, haritaya eğilip hayat sahası arayan bir diktatör ciddiyetiyle tetkike koyulur; nihayet aradığını bulur, bulduğunu hesaplayıp, ortası tam parmağına gelmek şartıyla eline dolar, kutuya banar, başlar sürmeye... Fakat biraz sonra ameliyeyi yeniden tekrarlamak, yani yine münhal yer aramak icap eder. O ararken, istemeyerek, ben de uzaktan, kuşbakışı aramaya koyulurum ve "Nah, şurası boş!" diye işe karışmaktan kendimi güç alıkoyarım.

Başka bir üzüntüm daha vardır: Hep ben mi rast geli-

1 münhal: boş olan, açık bulunan

rim, yoksa sıkıntıdan mütemadiyen onlar mı çay ısmarlarlar; ne vakit ayağımı mahut demire uzatsam, kapı gıcırdayarak açılır ve içeriye kahveci çırağı girip boyacıma bir kadeh çay sunar. *(Lostra salonlarında kapısı gıcırdamayanı pek azdır; halbuki balmumlu ciladan ara sıra bir parmak çalsalar, bu sinir bozucu sesten ne kolay kurtulabilirler!)* Boyacı, çay fincanını sağ tarafına koyar, bakar ki hareketini güçleştiriyor, sola götürür; yine olmaz, iskemlemin altına sokar. Bu sefer, onu devirmemeye çalışmak zahmeti bana düşmüştür, yerime mıhlanır kalırım. Ayrıca düşünürüm, çay soğuyacak, ılıklaşmış çay kadar bunaltı veren ne vardır? Hem, neden zavallı adam, benim yüzümden, hatta daha doğrusu kunduralarımın yüzü yüzünden rahatça çayını içmesin? "Sen iç, beklerim!" demek isterim ama ya tutar da –başkasında hiç sevmediğim, fakat kendimin ekseriya yaptığım şekilde– içine çeke çeke, süze süze, höpürdeterek, sesli, şamatalı içerse?

Ayağımı demire her veçhile münasebetli, yani ne sert, ne hafif basmak da meseledir. Hafif basarım, fırça darbeleriyle ileriye geriye biteviye kayar, boyacının içinden "Amma da bacağı kuvvetsiz, hovarda herifmiş be!" dediğini duyarım. Sıkı bassam korkarım: Ya hızla fırlayıp bin şefkat ve muhabbetle, okşaya koklaya tuvaletini yaptığı nankör ayağım çenesi budur diye Dampsey'in yumruğundan sert, suratına inerse?

Sonunda parlak deriyi kuru keten bezle gıcır gıcır, yağı tükenmiş araba dingili gibi öttürüşüne ne buyurulur? "İstemez, sessiz filmi tercih ederim!" demek arzusuna kapılırım ama işini muvaffakıyetle bitirdiğini gösteren külhanbeyi cakasından adamı mahrum etmek doğru mudur? Bana öyle gelir ki, boyacılar sırf bu sesi çıkarmak için ayakkabılarımızı

itina ile cilalarlar ve parlatırlar. Belediyenin lostra salonlarında o cakalı besteyi yasak ettiği gün müterakki, mütekâmil boyacılık sanatımız Avrupa'daki derekeye[1] düşer, yani ince sanattan artistlikten badanacılığa iner.

Bir kısım müşteri, denebilir ki, kendi ayakkabılarına âşıktır; yerine oturdu mu gözlerini bir türlü ayaklarından ayıramaz; o ne baygın, hayran, mahmur, iltifatlı bakışlardır... Bir onları seyreder, bir boyacının yüzüne bakar. Derileri mukayese için mi? Bittabi değil! Ondan metih beklemektedir; ister ki "Ne vidala bu efendim, ne güzel biçim, ne sağlam mal, ne ustalık!" desin. Hep bu intizardadır; hatta ara sıra yanındaki müşterileri de süzer, "Tebrik ederim, ayakkabılarınız şaheser!" demediğiniz için adeta sizlere bile somurtkan durur. Çıkıp giderken yüzünde şu mana okunur: "Bu memlekette takdir yok, mükemmel eserler karşısında heyecan duyulmuyor, ne bedbahtlık!"

Bununla beraber, doğrusunu isterseniz, büyük caddelerde, bilhassa Beyoğlu caddesindeki dükkânlarda beş kuruş mukabili, hem kundura boyatmak, hem on dakika dinlenip etrafı seyretmek, İstanbul'un en kârlı bir işi, en ucuz ve faydalı bir eğlencesidir. İlle müşteriler arasında kadın da olursa...

Ben lostra salonuna girip iskemleye bilâperva oturan kadının içtimai cesaretine her zaman hayretten kendimi alamamışımdır. Bravo, işte asıl erkek ruhlu kadın odur, bir ordunun içine korkma, bırak! Tıraşı uzun, dişleri çürük, bir yabancı ayaklarını yakalamış, eviriyor, çeviriyor; başı ta diz kapağı hizasında, bir doktor hazakatiyle çalışıyor; o bunla-

1 dereke: aşağı derece

ra tamamıyla kayıtsızdır, mert ve kaygısızdır. Aslan yürekli Richard ta kendisidir. Hem onların işi bizimki gibi kısa da sürmez, ekseriya vakit kaybettirici oyuncaklı şeydir de. Uçlarına kırmızı boya sürecek, yanlarına mavi, topuklarına da vişneçürüğü. Bu, ayakkabı boyacılığından fazla bir makyaj sayılabilir. Hem de bütün gözlerin üzerine çevrilip her safhasını ayrı ayrı, hakem heyeti azası dikkatiyle inceledikleri bir açık salon makyajı! Sonunda, korkarım ki lostracı şöyle deyivermesin:

"Eh, iskarpinlerinin boya işi bitti; şimdi ayağının demin durduğu yere başını koy, çehre boyanı da yoluna koyalım, tuvaletin iki başlı tamamlansın!"

Lostra salonları bana, yüksek ve ihtiramlı yerlere çeşit çeşit şekilde ve kıyafette sekiz, on Buda heykelinin dizildiği acayip bir Hint, Çin mabedini de hatırlatır. Sanki boyacılar, birer örnek elbise giymiş rahipler, putperestlerdir. İlahların önüne çömelmişler, ayaklarına sarılmışlar, bir nevi ibadet, tapınma halindedirler. Ara sıra cırlak bir keman gıcırtısı da duyulur: Mabedin sazı!

Köşebaşlarında, sokak ortası, seyyar lostracıya ise ayakkabılarımı hiç boyatmam. Durup dururken elimi şakağıma dayayıp ve arkamı çıkarıp Rodin'in meşhur *Le Penseur*[1] heykelinin bir cılız taklidine benzemekte ne mana var? Geçen gün Şişli semtinde bir ufak lostracı dükkânının önünden geçerken gözüm ilişti: Mevcut dört iskemleye de dört kadın oturmuş, ayaklarını boyatıyor:

"Hah," dedim. "Amerika'da Afrodit isminde kurulan yeni din için münasip bir ibadethane projesi... Kiliselerine

1 le penseur: düşünen adam (Fr.)

böyle bir sıraya yüksek kürsüler dizerler, demir basamaklar koyarlar, her birine bir kadın oturtur ve ibadete gelenler önlerine diz çökerler, bir yandan org çalar, bir yandan da bunlar, yüzlerini gözlerini ayaklara sürtüp sürtüştürerek ilahi ve mezamir okurlar!"

Gördünüz a, ne yaptım, ne ettim, yine yazıma Afrodit'i sıkıştırdım. Aktüaliteye hiç olmazsa bir tarafından olsun temas etmeyen musahabenin içinde bir eksiklik duyarsınız. Bu gibi dal budak salmış meseleler patlıcan mevsimine benzerler; her sofrada en aşağı bir çeşidine olsun rastlarsınız ve asıl tuhafı, rastlamazsanız da noksanını hisseder, muhakkak ararsınız.

Bir Sohbet: Kürk

Yaz gelince gözüm gönlüm ferahladı.

Fakat bildiğiniz malum sebeplerden, sade güneşe, kıra, açık havaya, tenezzühe[1] ve plaja kavuştuğumdan dolayı değil... Kadınların boyunları tilkiden ve sırtları astragandan kurtuldu diye!

Kışın İstanbul kadar gümüşi tilkisi ve kıvırcık kuzusu bol memlekete az rast gelinir. Sanki birisi bedavaya; öteki mezat mallarında sudan ucuza satılıyor. Tramvaya göz atınız: Sekiz hanımdan altısı tilkili ve kuzuludur; geri kalan ikisi de hiç olmazsa cep kapaklarına şerit kalınlığında bir astragan çevirmiş, yahut elbisesinin yakasına el ayası kadar bir tilki eklemiştir. Üzerinde bir nebze tilki tüyü veya astragan postu kırpıntısı taşımayan kadın, eski zamanda başı açık sokağa çıkanlar kadar mahcup ve ürkek!

Bir yabancı kendi kendine diyebilir ki: "Zahir bu memlekette tilki ve astragan bir nevi uğur ve kısmet açıklığı muskası, bir *fetiş!* Nitekim geçenlerde bir ecnebi bana şöyle demişti: "Kadınlarınızın tırnakları dikkatimi çekiyor, cilalı ve boyalı olmayanına rast gelmiyorum; galiba eski kına yerine buna bir dini kıymet izafe ediyorlar. Zira bizim ülkelerimizde el, ev işleriyle uğraşmaya mecbur oldukları hallerinden, kı-

1 tenezzüh: gezinti

yafetlerinden anlaşılan kadınlar tırnaklarını böyle boyamazlar, buna lüzum görmezler ve zaman bulmazlar. Cila ancak elini soğuk sudan sıcağına sokmayan bir refahlı zümrenin veya sanatı icabı boyanmaya mecbur olanların ziynetidir."

Öyle sanıyorum ki kürk de birtakım şartlara tabi olan elbiselerdendir. Ama bana bakmayınız, gönlüm cömerttir; her kadın tırnağını boyayabilse ve vücudunu kürklere bürüyebilse memnun olurum. Hem diyemem ki tilki ona yakışmaz, astragan bedenine zarafetle yapışmaz ve göz, soğuk, serin havalarda bu manzaradan hoşlanmaz. Hayır, kışın kürksüz kadın, yazın kürk giymiş bir kadın kadar dikkati çeker; birinin bir eksikliği, ötekinin fazlalığı aynı kuvvetle nazara çarpar. İtirazım şu noktada: Gümüşi tilki ve astragandan bıktık; biraz da başka cins, başka renk kürklere rağbet edilse... Hem artık bu ikisinin fiyatlarını bilmeyen kalmadı: Bilinende cazibe azalır.

Yolda rast geldikçe, bilmem neden, bazısı fazla bir caka ile yürüdüğünden veya benim fena zehabımdan mı nedir, içimden şöyle söyleniyorum: "Bu, yedi yüz elli liralık! Şu, dokuz yüz! İlerideki bin!"

Hem kürke ücret tahmin ediyorum, hem de azamete...

Sırası gelmişken söyleyeceğim: Omuz tilkilerini, bilhassa çiftlerini zarafetle kullanan pek az... Buna çok dikkat etmeli, omuzda halı ve Siirt işi keçi tüyünden battaniye taşıyan satıcıların, bunalmış, yüklü vaziyetine düşmemelidir. Bazı insana: "Hanım, çiftine ne vereyim?" dedirtecek bir ayak satıcısı tavrıyla, göze sokarak, kabartarak, şişirerek fazla tüccarca gezdiriyor; kuyruklarından tutup muayene edeceğim ve burunlarına fiske atacağım geliyor. (*Tabii, tilkilerin...*)

Azamet, her ne bedel ve paha için olsa yersizdir; fakat mostrası biraz ötedeki camekânda *300* etiketiyle teşhir edilen bir mal için hem yersiz, hem gülünçtür. Nasrettin Hoca'nın meşhur "Ye kürküm, ye!" hikâyesi zamanında kürkler samurdandı ve tavşan tüyleriyle koyun postları boyanıp kıvrılarak on iki ay taksitle gümüşi tilki ve astragan yerine veresiye satılmazdı.

Mamafih insafla söylemeli. Kürk bizatihi gösterişli, kabarık, kibirli, kendini beğenmiş bir kurumlu nesnedir ve onun içindir ki bunu sırtına alanlar bir ikinci kurum ve kibirle şişerek ve azameti katmerleştirerek sırtına Galata Kulesi'ni almış bir Beyazıt Kulesi acayipliği takınmamalıdırlar. *(Kürk, mübalağalı teşbihe çok müsait bir bahistir ama ben kuleleri, öyle olmaktan ziyade ara sıra düşündüğüm bir manzarayı hatırlayarak yazdım: Kışın karayel altında sipsivri duran ve mermer vücudu ile tir tir titrediği hissini veren çıplak endamlı Beyazıt Kulesi'ne ne zaman baksam onu bir örtmek arzusu duyarım ve Galata Kulesi'ni kalın, sıcak bir gocuk yerine sırtına koymak imkânını ararım!)*

Yaz zamanı kürk lakırdısı, eskiden pek de mevsimsiz sayılmazdı; zira yazlık erkek kürkleri vardı; pek hafif, nazlı, temasları serinletici, hoş şeylerdi. Bunlara açık renk ince geziden kap geçirilir, sabahları yalı pencereleri önünde otururlurken veya köşk bahçelerinde gezinilirken giyinilirdi; geceleri de ayazda, sandalda veya kameriyede sırta alınırdı.

Tabiidir ki, Deli İbrahim'in siyah samur devrine yetişmedim; fakat evlerde, gecelik entarileri üstüne kürk giyildiği zamanı bilirim; bilirim değil, ben de giyerdim. Sarı samur bir kürküm vardı; sonradan pijama ve ropdöşambr modası

başlayınca akraba kızları, aralarında iyi parçalarını taksim ettiler, bua ve manşon yaptılardı. Ahşap ve yirmi beş odalı konaklar, ne kadar gayret sarf edilse tamamıyla ısınamadığı için evde bunlara keyifle bürünürdük. Hem yarı resmi bir kıyafet de sayılırdı, onunla misafir kabul edilirdi, şu şartla ki başta fes de bulunsun!

Oldukça komik bir manzara teşkil ve operet sahnesindeki tipleri temsil ettiğimizi şimdi ben de anlıyorum. Hatta şunu düşünüyorum: O kıyafetler içinde nasıl ciddi tavırlar alabilir, hatta nasıl sevişirdik? Daha doğrusu bizi o fes, o kürk ve o entarilerle adam yerine koyup nasıl severlerdi?

Bu kürklerin kıl tarafı içerideydi; ayrıca pahalı kumaşlardan dış taraflarına yüz kaplatırdık; hanımlar da öyle giyerlerdi. Kürkün cinsi ancak kol ağızlarından ve ön kısmından belli olurdu. Samurdan başka elma, vaşak, sansar, servi; herkesin birkaç cins ve renk kürkü bulunduğu bu devrin ben son neslindenim. Hatta anamın yeşil ördekbaşından bir yazlık kürküne ancak rastlayabilmiştim; sandıkta parçaları kalmıştı, şanjanlı latif rengine ve kuştüyü temasına bayılır, yüzüme, gözüme sürerdim.

İşte bütün bu elvan elvan, şekil şekil, cins cins kürklere gözüm alıştığı içindir ki zamane modası monoton gümüşi tilki ve astragan boyun atkıları ve mantolar bana bıktırıcı ve yorucu geliyor ve işte yine bunun içindir ki yaz geldi, kürk gitti diye sevinç duymaktayım.

Oh! Şimdi tramvaylar artık seyyar kürkçü vitrini halinden çıktı; biraz renk, ten, kumaş görüyorum. Vücutlara hava giriyor, güneş dokunuyor, bir nebze de yabancı göz ilişiyor, o başka... Ben bu cihetten dolayı değil, rengi ve hürriyete

kavuşuldu diye memnunum. Ne olsa, ne kadar pahalısı, yine kürk giymiş bir insanda yarı vahşi bir hal, bir iptidai mağara adamı sureti vardır; belki sirete[1] de tesir eder. Bilmem size de öyle gelir mi, ben kürklü kadından birazcık yılarım; kumaş mantoludan daha çabuk kızacak, birdenbire dişlerini gösterip pençesini atacakmış gibi... Hem bu kan renkli, sipsivri, keskin ve cilalı tırnak arasında o pençe, pelenk pençesiyle boy ölçüşebilir.

Kürk sırtta, bir kaplan vücudunda gibi ahenkli eğilip bükülmeler, gerginlikler ve yumuşaklıklar, bir tenasüp, bir imtizaç göstermelidir; kemikler görülmemeli, fakat sezilmeli; adaleler şişmemeli, fakat esnemelidir. Binaenaleyh, fikrimce, balıketini mek miktarı geçen hanımlar ona rağbet etmemelidir. Postları makbul olan hayvanlar endamca da hep güzel, çevik, çelik, atletik ve estetik vücutlu mahluklardır. Böyle olmayanlarınki daha ziyade yere serilir veya çadıra gerilir.

Mareşal Göring'in Polonya'da ayı avına gittiği o kürklü, heybetli ve hantal şeklini ve kıyafetini hatıra getiren bir manzara arz etmek zevke uymuyor. Böylelerine bakarken göz, bir av levhasında gibi, elde bir tüfek ve yerde bir yaban domuzu eksikliği duyuyor, yahut Jules Verne'in Şimal Kutbu'nda geçen fenni romanlarından bir resim seyrettiğini sanıyor, dekor içinde bir buz dağı eksikliği buluyor!

Kürklü kadın sade endamlı değil, bir yürüyüş ustası da olmalıdır; ne fazla yalpa, ne diklik... Bunun için de jaguar ve kaplan gibi yürüyüşleri ahenkli hayvanları taklit ederek kürke uyan bir tabiilik dersi almalıdır. Bizde henüz hayvanat

1 siret: bir kimsenin hali, tavrı, ahlakı

bahçeleri açılmadığı için kedilere müracaatı tavsiye ederim.

Görüyorsunuz a, kürkün epeyce teşrifat ve şartlara uyması lazım.

Ben, kürk severlerdenim; bilirim ki kürk güzel vücuda en çok yaraşan bir elbisedir. Şöyle kanepe kenarına bırakılıvermiş bir kürkün o yumuşak, ılık, dalgalı kıvrımları ile boş ve ihmalkâr duruşu bile cazibeli, adeta başlı başına düşündürücü bir manzaradır. Sonra kürk kadar üstüne çiçek, bilhassa menekşe demeti yaraşan ve sürtündüğü parfümü kendine has bir hararet ve mahremiyetle daha güzelleştirerek ve manalaştırarak saklayan bir libas yoktur. Cilde sürünürken adeta mırıldanmasını işiteceğinizi sanırsınız, öyle canlı ve keyiflenmeye müsaittir.

Zaten insan vücudunun örtünmesinden hoşlandığı, tenine sürünmesinden zevk aldığı, tek yakınlık duyduğu iki kıymetli şey, kürk ve ipek, nebati değil, uzvidir, hayvanidir.

Şimdi, bilmiyorum, kıymetli kürkleri güveden muhafaza için naftalin ekerek azaba sokanlar hâlâ mevcut mudur? Kürk, asrımızda buzdolaplarında saklanır. Eskiden ne naftalin, ne depo vardı; kalın torbalara sokulur, servi sandıklarda muhafaza olunurdu. Sonra kasım geldi mi, eve de kürkçüler gelir, bunları açarlar, temizlerler, tartarlar, tamir ederlerdi. Hatta bu ameliyat esnasında odada muhakkak bir gözcü bırakılırdı: İyi parçaları aşırıp yerlerine fenalarını dikmesinler diye... Âlâ cinsten bir yeni beş liralık boynunda siyah samur beş, on altın değerdi! Çok satılan bir Fransız mecmuasında *zibeline*, yani samur bir kürkün fotoğrafını belki siz de görmüşsünüzdür. Altında kıymeti de yazılı; bir milyon üç yüz bin frank!

Hanımlar, bence, ne renkte ve ne cinste olursa olsun, gümüşlü veya mavi, Alaska veya Kamçatka hangi tilkiyi veya hangi samuru, hatta bütün kürkleri giydikleri zaman tavşan neslinin bereketine duayı unutmamalıdırlar. Bir ecnebi gazetesinde okumuştum: Kibar lokantalardan birinde yemek yiyip çıkmaya hazırlanan bir madam, fazla azametle garsona emretmiş:

"Benim samurumu veriniz!"

Bunu işiten ve kürklerin cinsinden, bilhassa sahtesinden pek iyi anlayan metrdotel, emri şu şekilde tashih ederek tekrarlamış:

"Madamın tavşanını veriniz!"

Kürke ait fıkraların en meşhuru Hoca'nınki olmakla beraber, ikbal ve içki sarhoşluğunun yaptırdığı lütuf ve ihsan vaatlerinin hiçliğini göstermek itibarıyla şu fıkra da hoştur:

Eski vezirlerden birisi işret sofrasında iken huzuruna bir iş için mahalle imamı girmiş. İçki tesiriyle cömertlik damarları kabaran paşa, kâhyasına demiş ki:

"Yarın hatırıma getir, imam efendiye bir samur kürk hediye edelim!"

İmam, ertesi sabah kâhyayı bulmuş, zorlamış, efendisinin yanına sokmuş; kendisi de perde arkasından dinlemiş. Kâhya:

"Efendimiz," demiş. "İmam efendiye bir kürk vaat buyurmuştunuz."

"Aldırma; gece sarhoşlukla öyle bir halt etmişim!"

Bunu işiten ve kürk hülyaları ile sabahı eden imam, dayanamamış, başını perdeden içeriye uzatmış, demiş ki:

"Haltı siz gece değil, asıl şimdi ettiniz!"

Bir Kış Felsefesi

İstanbul'da eskiden kışlar daha şiddetli mi olurdu?

Buna d'Annunzio'nun meşhur romanını hatırlatan bir İtalyan tabiriyle, marifet taslayarak:

Yani, "Belki evet, belki hayır!" cevabını vereceğim. *(Büyük ve delifişek edip sağ olsa ve yaşı da müsaade etseydi belki de bir tayyare filosunun başında Finlerin imdadına giderdi. Şimdi, böyle kabına sığmayan ateşli muharrirler ve şairler, Zola'lar, Déroulède, Byron'lar, hülasa milli veya insani bir dava peşinde rahatını feda eden mütefekkirler kalmadı!)* Vaktiyle İstanbul kışı denince gözümün önüne gelen akçıl manzara şöyle bir şeydi: Bozdoğan Kemerleri'nden, yosunlu su terazilerinden, evlerin yamru yumru saçaklarından ve yaldızları solmuş *ya hafız* levhalarından sarkan ve kopup düşüverse tam *baştan inme* tabirine yaraşacak olan buzlar... Tahta kepenkleri yarı örtük sefil dükkânlar ve önlerinde tutuşması beklenen sac mangallar... Caddelerde arabalar ve tramvaylar işlemektedir. Tek tük gelip geçenler ise fesli ve sarıklı başlarına şal sarmış veya atkı geçirmiş oldukları için ne *brakisefal*, ne *dolikosefal*, hatta ne *megalosefal* insan tiplerindendir; dört köşe kafalıdırlar ki, bunlara ben de modern bir ad takabilirim: *Kübikosefal*... Derin bir boşluk, sessizlik, uyuşukluk, donukluk içinde ara sıra gülmeyen ve bronşite tutulmuş beygirlerinkini hatırlatan hırıltılı, uzun öksürükler!

O zamanlarda kış umumi hayatı durdururdu. Hükümet daireleri bile boşalır, alışveriş kesilir, işler yüzüstü bırakılır, sokağa çıkmaktan üşenilir ve korkulurdu. Kışı daha soğuk, şiddetli gösteren keyfiyet, işte bu hareketsizlikte, uyuşuklukta, spor bilmezlik ve çalışmak mefhumunu kavramayışta, aza kanaatte, ucuzlukta ve maişet kolaylığında, ihtiyaç azlığında, hülasa hayat basitliğinde, daha doğrusu şarklılıkta idi.

Okka ile satılan ve Selanik şehrine izafeten anılan örme kalın fanilalarla boy hırkalarının revaçta olduğu tandır altı, mangal başı, tarhana çorbası, pekmezli tahin, leblebili boza asrı... İne çekilme devri!

İçimize, evvela ten fanilası diye, güya bir incesini, sonra da kalınını, bazen daha üstüne zamklı pamuk ile pekleştirilmiş ev işi ve zıbın biçimi iç hırkasını giydirirlerdi. Artık pek kullanılmayan bir tabirle *dombalisa* bir şey olurduk, yine eski bir eşya ve ev levazımı ismiyle *harar*a dönerdik. Hani meç oynayanların idman sırasında vücutlarına geçirdikleri minder kalınlığında göğüslükler vardır; vücudumuzu böyle bir pufla zırh tamamen kaplardı. Soğuğa karşı sefere çıkmaya hazırlanmış bir nevi ortaçağ cengâverleri, şövalyeleriydik; fakat ömrümüz yine dam altında geçerdi.

Fanilaların kolları ve donların paçaları upuzundu; büzmeli yerlerini birbirlerinin üzerine çevirir, kıvırır, bükerdik; bu suretle kol ağızları katmer katmer, büklüm büklüm, Frenk gömleklerinin kolalı katı koltuklarına kadar dayanırdı. Çoraplar ise, içlerindeki kat kat kıvrılmış yünlü don paçalarından dolayı tıklım tıklım, sarkık ve şişkin dururdu. Kuşak saranlar da çoktu. O halde ki böyle bir insana bakınca artık teneşir tahtasına kadar hiç soyunmaya niyeti olmadığına hükmetmek lazım gelirdi.

Soyunmak... Aman Allah'ım! Çıkar bre çıkar; bir, iki, üç, sekiz, on, mütemadiyen üzerimizden şekil şekil, renk renk, kollu, kolsuz, önden, arkadan, omuzdan düğmeli, uçkurlu, kaytanlı, ince, kalın, İngiliz matahı ve yerli malı bir sürü eşya, çamaşır, elbise sıyrılırdı. Bir de bakardık ki soyunanın yanında, kendisi kadar bir yığın da kumaş ve bez birikmiş! Bu soyunan, basbayağı, herkes gibi bir adam değil de, sanki köy kahvesi önünde, müşterilere göstermek için eşeğinin yükünü boşaltmış bir çerçici! Giyimli iken kellifelli, heybetli, şişman ve okkalı görünen o adam, soğan gibi zarlarından ayrılınca göğüs kemikleri çökmüş, omuz kemikleri fırlak, pazusuz, adalesiz, sıska, cılız, kansız, idmansız bir canlı cenaze olarak çıkardı.

Şimdi size bu geçmiş zamana ait basit, fakat belki de düşündürücü bir hikâye anlatayım:

Yedi sekiz yaşındaydım; o yıl yine İstanbul'da sayılı bir kış olmuş, kar diz boyu yığılmıştı. Atlı tramvaylarla arabalar işleyemediği ve yollardan yayan bile geçilmediği için, iş güç durmuş, halk evlerine kapanmıştı. Karanlık yerine karanlık kadar kof, kaba, örtücü ve eşyanın şeklini değiştirici bir beyazlığın sindiği bu gündüzler, geceler gibi sessiz, hareketsizdi. Gecelerden de korkunçtu; zira aydınlık içindeki durgunluk ancak bir felaketi gösterebilirdi; bu, bir uyanamazlık, kendine gelemezlik, bir kadere rıza mahiyeti alıyor, ameliyat masasında bekleyişi andırıyordu.

Aksi gibi, göğsünü Okmeydanı'ndan kopup gelen karayele açmış, kocaman bir ahşap konakta oturuyorduk; odalarından dışarıya sürü sürü soba boruları fırlamasına ve her borudan havaya buram buram duman yayılmasına rağmen,

içinde ısınmak zevkini bir türlü bulamıyorduk. Bana bu tahta konak, o sağdan soldan duman salıveren borularıyla, bir an gelecek, palamarlarını söküp denize açılacak olan, bacaları yandan, köhne, fakat heybetli, acayip bir vapur tesirini yapıyordu; gıcırdıyor, sallanıyor, zaman zaman sarsılıyor, insana düdüğünü öttürüp makinelerini çevirmesini bekletiyordu.

Ya pencere kenarlarından üfüren rüzgârlar... Boyun, ense, kulak, neresi rast gelirse oraya, sanki görünmez bir el, dişçilerin ve doktorların kullandıkları bir klordetil vaporizatörüyle dondurup hissi iptal ameliyesi yapıyordu; kanımızın çekildiğini ve derimizin buzlu kırağı damlacıklarıyla beyazlandığını duyuyorduk; ateş başına kaçıyorduk. Yatak odalarında sürahilerin yarıya kadar donduğu, su küplerine, çatlamasın diye değnek uzatılıp ceviz atıldığı eski konaklar, eski konforsuz kışlar!

Bir sabah, avludan akseden kürek ve ayak sesleri, telaşlı gidip gelmelerle uyandım. Haber verdiler: Uşaklar alt kat taşlığa kardan bir aslan yapmaya başlamışlar... Dar giyindim, kendimi aşağıya dar attım. Arabacı, zahir at ile aslan arasındaki oldukça yakın benzeyişlerden dolayı heykeltıraşlığı üstüne almıştı. Seyis ile aşçıbaşı ve uşak, etrafında –aylık verdiğimiz işler için göstermedikleri bir istekle– candan baştan çalışıyorlar, kar taşıyıp kunduralarıyla bunu pataklıyorlar, pekleştiriyorlardı. Fakat meydanda daha aslanın ancak bir kabataslağı vardı. Bir iskemle verdiler, dizlerime battaniye örttüler, seyrine daldım: İşte küreğin keskin kenarlarıyla yonta yonta kalçalar sezilmeye, pençeler sertleşmeye başladı... İşte kuyruk, şöyle kıvrılıp sırta doğru uzanıyor, işte bu

da ucu ve püskülü... İşte göğüs, yele, boyun... Beden meydana çıkmıştı, sıra başa geliyordu.

Arabacı asıl maharetini başta gösterdi: O ne kuvvetli bir çene, o ne geniş bir alın, ne haşmetli kafa idi... İlle sakal yerine bir çalı süpürgesi yerleştirip göz oyuklarına birer maden kömürü parçası, ağzına da bir Yafa portakalı soktuğu zaman kardan aslan, kandan ve etten vücuda gelmiş sahici aslandan daha korkunç bir hale girmişti. Kaba Hint, Çin, Polonezya putları ve bütün dini heykeller gibi, vücuttan ziyade ruhları kapması vehmini verdiği için daha çok ürkütücü, düşündürücü ve azap vericiydi. Karşısında sade soğuktan değil, korkudan ve biraz da sanat eseri temaşası heyecanından titriyordum.

Bu, öyle mektebe giderken sokak başlarında gördüğüm acemi ve ihmalci çocuk ellerinden çıkma tenasüpsüz, sünepe, yumuşak aslanlara ve adam taklitlerine benzemiyordu. Sanki, o kardan kurulmuş ölü cisme bir dua veya efsunla, birdenbire sıcaklık, hareket, hayat gelecek, yavaş yavaş kımıldayacak, derin derin nefes alacak, gerinecek, etrafına bakınacak ve beni gözüne kestirip yerinden pertav[1] eder etmez ufacık başım, fesli ve püsküllü bön başım ağzında kalacak!

İnsan korktuğuna düşkün olur, o gün yirmi defa, üst kattan aşağıya, aslanı seyre koştum. Çoğu şeyin taklidi sahicisinden itibarlıdır, avluya canlı bir aslan oturtsalardı bu derece hayretimi, merakımı celp edemezdi. O ne celadetli bir duruştu... Hakiki aslanları ürkütecek bir bakışı, bir yatışı, bir kendini satışı vardı ki karşısında hayran kalıyor, silkiniverse evi, kibrit kutusundan yapılmış gibi çatır çatır ayırarak başımıza çökerteceğini sanıyordum.

1 pertav: atılma, sıçrama

Böyle, aynı heybetle aslan dört gün durdu.

Beşinci sabahtı, ziyaretine indiğim zaman o katı, keskin, tunç cüsse bana yumuşak, silik, süzgün göründü.

İçinde saklı bir illetle, bir gecede pörsümüş, yenmiş, koflaşmış gibiydi. Öğleyin daha perişan buldum. Sanki haberim olmadan, meçhul bir kuvvetle, bir ejderle, bir devle boğuşmuş, yenilmiş, çehresindeki haşmet yerine derin bir düşkünlük, maddi ve manevi bir bezginlik çökmüştü.

İkindi üzeri büsbütün başkalaştı.

Tepe camından giren bir güneş parçası altında kara gözlerinden sapır sapır yaşlar döküldüğünü gördüm; aslan ağlıyordu, aslan bütün mesamatından terliyordu... Hayır, kardan aslan eriyordu; mütemadiyen süzülüyor, koflaşıyor, ufalıyor, bitiyordu. Onu bu tükenişten, bu hiçe gidişten kurtarmak için elimde bir vasıta, kudret, imkân yoktu. Zira o tunçtan, granitten, abanozdan işlenmiş bir eser değildi; tabiatın en yumuşak, en devamsız unsuru ile yoğrulmuş olan bedeni, ancak soğuk, puslu, güneşsiz ve hararetsiz kısa bir zaman yaşayabilirdi. Bu, üç günlük bir aslanlık, bir mehabet, bir saltanattı.

İşte bu geçici varlık gözümün önünde her uzvu çözülüp sarkarak, küçüle küçüle ve küçüldükçe tenasüpsüz, sıska, miskin bir hale gele gele eridi, eridi; nihayet ortada mehabetli, haşmetli bedeninden gülünç bir çalı süpürgesinin kakılı durduğu kirli bir yığın kaldı. Bu yığın da sonunda bir çamurlu su olup dışarıya aktı, gitti, bitti.

Ve o günden beri hiçbir sahte heybet beni artık, ürkütmedi.

Çiçek Lehinde ve Aleyhinde

Görmeyeli beri memlekette çiçekçilik epeyce ilerlemiş.

Bana, hemen başınızı aksi aksi sallayarak:

"Tabii, efendim, cenazeye çelenk göndermek âdeti bize de geçti ya!" demeyiniz. Bir meseleyi yalnız kederli cihetinden görüp, hep kara çerçeve içinde izah huyunu bırakmalıdır. Hoş bir yolu, bir zevkli noktası varsa ondan bahsediniz; nemize lazım. Tasa verici tefsirler! Mesela, gülümseyerek, "Düğünlerde buket yollamak âdetini biz de aldık ya!" tarzında ve pek nezaketli şekilde maksadınızı anlatabilirdiniz; velev ki çiçeğe yahut çiçek masrafına düşman bile olsanız! O zaman gözümüzün önüne gamlı renkler, kasvetli beneklerle örülüp işlenmiş bir şal ve bu şal altında gıcırtılı bir tabut geleceğine, karşımızda taze, diri, mütebessim bir çift canlanırdı; tatlı şeyler düşünürdük, içimiz açılırdı gönlümüz kararacağına! Zira aradaki fark büyüktür; filvaki iki şekil cümle dahi girilecek bir yeri akla getirirdi ama gerdeğe girmek nerede, mezara girmek nerede! Yer intihabı elde olursa *hacle* ile *makber* arasındaki farkı sezmeyen yoktur... Tabii Abdülhak Hâmid'in eserlerinden bahsetmiyorum.

Hayatın neşeli tarafından yakalamak mümkün olunca onu bırakıp zorla tasa verici cihetini aramak ve bunu ısrarla

ortaya atmak bir nevi kabalıktır. Muaşeret adabı kitaplarında yeri olsa da olmasa da!

Amma biz bedbinler, ruh kabızlığı çeken hastalar, dudaklarında acı bir büklüm, "Düğün de bir nevi cenazedir, hem çifte cenazedir!" fikrinde bulunabilirler.

Ben böyle kara hülyalardan anlamam. Evlenmek ölüm olsaydı senede iki koca ve iki karı değiştiren sinema yıldızlarının çoktan kemikleri çürümüş olurdu. Maşallah her yeni evlenişte onları biraz daha gelişmiş, hayattan ümitli görüyorum. Bundan anlıyorum ki, izdivaç acı neticeler de verse, yeni tecrübelere girişmek azmini, iradesini kırmıyor. İradenin bulunduğu yerde hayat var demektir; evleniş yaşamadır.

Mamafih çiçek ölüye de, diriye de yakışır. Birinin gamını azaltır, öbürünün neşesini çoğaltır; birini örter, diğerini süsler; gerdeğe tebessüm serper, tabuta melalini ekler. Beyaz mermerde bir başka manası, beyaz elbisede diğer bir ifadesi vardır. Zira çiçek hem inci dişli bir tebessümdür, hem parlak damlalı gözyaşı. Bilirsiniz ki tebessüm de güzeldir, nazik şeydir, gözyaşı da! Hem üçü de –çiçek, tebessüm ve gözyaşı– nazik oldukları için az ömürlüdürler; bereket ki az ömürlüdürler; yoksa solmayan çiçek, dinmeyen gözyaşı ve uçmayan tebessüm, nihayet yorucu olur, bezginlik verirdi. Bunların hoşluğu sebatsızlıklarındandır. Onun içindir ki matem çelengi şu teselliyi ifade eder:

"Güzel, taze çiçekler de fanidirler; Hüvelbaki!"

Genç yeni evlilere takdim edilen buketin bir manası da bu olabilir:

“Çiçekleriniz solmadan, renkleriniz uçmadan, dipdiri, terütaze sevişiniz; fırsat bu fırsattır!”

Abidelere konan demetler başka bir şey söyler:

“Sen bizler gibi çabuk mahvolma; taş ve tunç bedeninle çok yaşa!”

Kendi kendime düşünüyorum: Acaba insanlardan kadın mı ilk defa çiçek koparıp saçına iliştirdi veya erkek mi bunu düşünüp kadına takdim etti? Havva ile Âdem memnu meyve olan elma atıştırmaktan, zannederim çiçeği görmeye vakitleri kalmadan cennetten kovuldular. Benim manav sergisinde elma görüp de bu sürgünlüğü icap ettiren aç gözlülüğü ve cinsiyet iştihasını hatırlamamaklığım mümkün değildir. Yılana da yalnız o cihetten bir sempatim vardır: Bakmış bir levent kadın ile bir acar delikanlı cennet bahçelerinde, bütün güzelliklere, mebzuliyete, konfora rağmen aptal aptal, gamlı gamlı, ruh bezginliği ve zevk eksikliği içinde esneye esneye dönüp dolaşıyorlar; dayanamamış, kadının kulağına fısıldamış:

“Allah’ın hikmetinden sual edilmez, akıl ermez işler çoktur, size bu yasağı da bir azizliktir. Halinize baktıkça yüreğim parçalanıyor, kaçırdığınız fırsata yanıyorum. Can sıkıntısından kurtulmak, hakiki zevke varmak, asıl cenneti boylamak istersen başka yemişleri at, insan ağacının meyvesinden tat!”

Âdem’e de kuvvet ve teselli vermiştir:

“Adam sen de, kovulsanız bile ne gam! İki gönül bir olunca samanlık seyran olur. Nereye atılsanız, velev ki dünya denen vahşi ülkeye, size orası cennetten güzel görünecektir. Bırak şu elindeki armudu, ayvayı, muz ile ananası… Aklın varsa elma dalına koş!”

Yılan ve şeytan olmamakla beraber benim de onlara vereceğim nasihat buydu.

Türkçemizde *ç*'ye dikkat ettiniz mi, ne güzel isimlerin baş harfini teşkil eder! Evvela: Çiçek... Sonra çiçeklerin en nazik ve nazenin olanı: Çiğdem. Çayır, çimen, çim, hatta kırağı manasına çiyin de çiçekle yakınlığı vardır. Ya çam? Ya çınar? Bu iki heybetli, saltanatlı, gösterişli ağaç? Ağaç kelimesinde *ç* nasılsa sona düşmüş! Suyun en coşkununu da yine o harf başta olarak seyrederiz: Çağlayan.

Yemişlerden yalnız çilek ve biraz zorlayınca çağla bademi aklıma geliyor. Çağla bademini ben sevmemekle beraber hanımların çoğu, buna nedense düşkündür. Gençliğimin hâlâ gözümden silinmeyen hoş manzaraları içinde, bir de, yeldirmeli, maşlahlı, başörtülü hanımların, bahar zamanı, bağlar, bahçeler arasında dolaşarak çağla yemek için badem ağaçlarına uzanmaları vardır. Bu şarkta bahar tablosunu tamamlayan çok zarif bir dekordu.

İspanya'ya top, Çin'e mitralyöz satabilmiş bir sulh devrinin silah zengini olabilseydim, köşkümün duvarlarına yaptıracağım resimlerden birkaçını, böyle, çağla bademi toplayan ipek maşlahlı hanımların süslediği bahara hasrederdim. Bu hanımların en çapkıncası bile erkeği görünce çarpıntıya tutulur, dili çetrefilleşirdi. *(Ben de çeçelemeye başladım, galiba... Kekeleyenler, pepeleyenler olduğu gibi...)*

O çağ, asrilik çığı altında çöktü, gitti; çöreotu yakıp çocuklarımızı çeyreklediğimiz çengi ve çengüçegâne asrıydı; yavrularımıza belden tasma takıp sokaklarda sürüklediğimiz çarliston asrı değil! Bu yavrulara bakarken havlayıverecek-

ler yahut tramvay direğine siyecekler diye içime bir korku geliyor.

Yine bu harfle başlayan kelimelerden çelik, demirin en zarif ve metin şeklidir; çilek, yemişlerin en hoş renkli, kokulu ve lezzetlisidir. Çevik olmak da makine asrında çiğnenip hiçe gitmemek için pek lüzumludur. Eski Türkler, Allah'a bile *ç* harfini yaraştırmışlardı: Çalap!

Bu bahsi daha uzatabilirim, amma maksat ağır makalelerden kurtulup dereden tepeden konuşmak da olsa, yine kararında bırakılmalıdır. Bir muharririn başlıca vazifesi, meziyeti odur: Uzun, tatsız, soğuk kaçmamak… Hoş, mesela çaydan tutturup size semaver ve demleme hakkında sıcak ve çörekten başlayarak da tatlı mevzu bulabilirdim; çalgı, çengi gibi eğlencelileri de vardı.

Ama diyeceksiniz ki; hep güzel kelimeler mi *ç* harfiyle başlar? Hayır. *Çirkin*in başına göz atmak aksini ispata kâfidir.

Ciddi olalım. "Bu muharririn kafasından da sade kelime oyunu çıkıyor!" diyen ve üç cümle tertip edinceye kadar on tırnağını yiyip parmaklarını cilt hastalığı kitabından bir iğrenç mostraya benzeten ağır başlı meslektaşlar kızıyorlar. Bereket ki ayakları ağızlarına yanaşmıyor; fikir işletmek uğrunda onları da didiklemeleri pek mümkündü…

Luinguistique bahse girelim:

Fakat kelimedeki acayip şekle bakıp telaşa düşmeyiniz; o, sadece dil bilgisi demektir. Ulema mahsus böyle yazarlar ve yine mahsus manasını müphem geçerler ki karşısındakiler, ilk hamlede cehil şapına oturup afallasınlar. Bizde bazı ilim gösterişçileri, adeta karileriyle boksa çıkarlar. Ev-

vela şu Luinguistique'i bir kere suratına yapıştırırlar; arkasından bir morphologique iner. Şaşırttı mı, gelsin bir de Synthétique, bir analytique... Nihayet çene kemiğinize bir Ouralo-altaique darbesi vurur; bununla nakavt olmazsanız daha müthişi hazırdır: Chamito-sémitique! Muhakkak yere serilir, bir daha toparlanamazsınız.

Geçmiş olsun... "İk!" demeye bile vakit bulamadınız!

Benim anlatmak istediğim şudur: Çiçek adını cildi harap eden bir hastalığa vermekle dedelerimiz hayli münasebetsizlik etmişler.

Teşbihte hata olmaz sözünün hatalı olduğuna bir ispattır. Filvaki o hastalığa tutulmuş bir şahsa, sadece çiçek ve çiçekli denmez; çiçek bozuğu şekli münasip görülmüştür. Çiçek kokla, tak, ver, yetiştir, sula, sev, fakat çıkarma!

Halk dilinde çiçek, başka tabirlerde de hoş olmayan manalara delalet eder. Mesela:

"O ne çiçektir! Ne çiçektir biliriz!" denilir.

Bir yabancı bunu tercüme etse zanneder ki bir methiyedir. "Çiçek gibi latif, taravetli, rayihalı, hülasa vazoya konacak, yakaya iliştirilecek, çokça bulunursa demet yapılacak, sevgiliye sunulacak, üretilip iftihar edilecek bir kıymetli nesnedir; insan numunesidir..." Bilakis zemdir:

"O ne maldır! (yani ne beladır)" manasına kullanılır.

Niçin böyledir? Görünüşe aldanmamak lazım geldiğine işarettir; zarif görünüp içi zehirli olanlardan şikâyettir. Sonra, halk, zannederim çiçeğin göz kamaştırıcı bir şekilde, elvan elvan, şımarık şımarık açmasındaki adiliğe, züppeliğe dikkat etmiştir; aradığı mahviyeti, kibarlığı, ağırbaşlılığı onda bulamamıştır. Çiçek, hakikaten, fazla gösteriş merak-

lısıdır; insana çalım satar, caka yapar gibi gelir. Görünmediği zaman bile, çoğu defa, kokusuyla kendinden haber verir, dikkati üzerine çeker; halk da buna kızar. Hanımlara, sanatkârlara, muharrirlere, politikacılara, kendinden çok bahsettirmeyi seven herkese bunda alınacak bir ders vardır.

Mekteplerde daha ilk gününden haşarılığa, yüzsüzlüğe başlayan yeni talebe için de, "Kabak çiçeği gibi açıldı!" denir. Filvaki kabak çiçeğinin, birdenbire, çiğ bir renkle ve fazla bir şımarıklıkla, daha gonca olmaya vakit bulmadan bir açılışı vardır, cidden küstahçadır. Açılıp da bir şeye benzese! Hem yalın kattır, hem rayihasızdır, hem de soluverir. Bazı kendini beğenmiş, istikbalsiz, zavallı, fakat herkese dil uzatan dâhi edalı muharrirler gibi!

"Çiçeği burnunda!" tabiri de nazik lisanla salatalık ismi verilen meyvenin körpesi hakkında kullanılır; taze şairler hakkında da kullanılabileceği gibi... Zaten o meyve –meyve midir, sebze midir, onu da bilmiyorum ya!– Yine halk dilinde *kaba adamı* ifade eder ki yerinde müstameldir.[1] Yine boyaya fazla dükün, rüzgârsız havada bile sallanan, elinizi uzatmadan kopup yakanıza takılan sokak yosmalarına da *kaldırım çiçeği* diyenler vardır. Bu tabir Arnavut kaldırımları atılıp yerlerine zift döşenince, yakında *asfalt çiçeği* şekline girecektir. Terakki kelimelerde bile değişikliğe sebep olabilir.

Görüyorsunuz a, meğerse çiçek her zaman güzellik, temizlik, taravet ifade etmezmiş; hem bir korkunç hastalık ismiymiş, hem hastalık bulaştıran nesnelere denirmiş... Ayrıca bir intihar vasıtası da olur: Zaten Kleopatra yılanı fuzuli

1 müstamel: kullanılmış olan

yanına almıştır; odasını ve yatağını dolduran çiçekler onu ölüme götürmeye kifayet edebilirdi. Hâlâ, "Çiçekler içinde ölüm, ne güzel şey!" diyen romantik ruhlu insanlar var mıdır, bilmem. Benim realistçe bildiğim çiçekler içinde ölümden dikenler içinde yaşayış daha hoştur.

İki Teselli, İki Huzur

"Oh, hamdolsun, bütün o korkular geçti!" diyorum ve bastığı taştan ürkmeyen vicdanından emin adımlara mahsus sağlam, kaygısız adımlarla, pervasız sağa sapıyor, sola dönüyor, istediğim yere uğruyor, arkama bakmadan, önümü kollamadan meydanlarda dolaşıyor, karakolların kapısından gizlenmeden geçiyor, akşam evime heyecansız girerek yine çarpıntısız uykuya varıyorum. Ne saadet Yarabbi, ne güzel hayat!

Şu dünya karışıklığı içinde bu coşkun hamdüsenanın, bu memnuniyet ve şükranın sebebini belki de birdenbire keşfedemediniz. Anlatayım: Bir zamanlar, önüne gelen, bir meslek, bir sanat, devamlı, feyizli, ciddi bir iş sahibi olacağına politikacılık, fırkacılık, komitecilik, hatta çetecilik ederdi. Açık ve gizli bir sürü cemiyet, kâh hükümetçi, kâh muhalifi olarak faaliyetteydi; beni takip, tevkif ve tecziye sırası bir size gelirdi, bir bana düşerdi. Binaenaleyh vatandaşların bir kısmı için daima yollar arızalı, meskenler endişeli, istikbal karanlık, ömür bir azap, bir ıstıraptı. Öyle yazlar geçerdi ki şu misilsiz İstanbul'un ne kırlarından zevk almak, ne denizlerinden faydalanmak mümkün olurdu. Kışın ise camları buğulanmış, gravyer peyniri, kırmızı turp ve karides lezzetine karışmış ıslak palto ve yaş şemsiye ipeği kokan ılık

birahanelerde rahatça yerleşip tatlı sohbetlere dalmak çoğumuzun haddine düşmezdi. Gözlerimiz kapıda, her giren meymenetsiz adamdan şüphelenerek, ha şimdi geldiler, ha şimdi yakalayacaklar, heyecanıyla –içtiğimiz zehir, yediğimiz zakkum– boşalttığımız bira kadehleri adedince çile doldururduk.

Gündüzlerimiz korkulu bir rüyaya, gecelerimiz hazımsızlığa uğramışların kâbuslu uykularına benzerdi. Evde her kapı çalınışı yüreğimizi oynatırdı, sokakta her omuza dokunan el aklımızı başımızdan alırdı. Kendimiz de rahat etmezdik, bizi sevenleri de rahat bırakmazdık... Ne boş ümitler, kuru hülyalar, manasız kuruntularla ve ne boş kafalı, kuru irfanlı, manasız adamlarla aziz ömrümüzü yontar, törpüler, rendeler, kepek, talaş, kıymık, yonga gibi israf eder, tüketirdik. Bütün bu zahmetlere, dertlere, kellemizi koltuğa, ölümü göze alıp canımızı dişimize takmamıza rağmen bari memleketi bir şekle sokabilsek, bir marifet gösterseydik... Ne gezer! Kaş yaparken göz çıkarırdık; işlediğimiz hayır ürküttüğümüz kurbağaya değmezdi; arpa eker darı biçerdik, denizi geçer derede boğulurduk; kalburla su taşır, taşıma su ile değirmen çevirmeye kalkışır, imam evinde aş, ölü gözünde yaş arar; kelden köseye yardım bekler, Ali'nin külâhını Veli'ye giydirmeyi hüner sayardık.

Memlekette bu devir, görüyorum ki artık tarihe karışmış... Nasılsa kurtulup aşabildiğimiz tehlikeli bir boğaz, bir berzah gibi, artık arkamızda, uzakta, sislere gömülü ufacık, siyah bir çizgi, bir nokta...

"Hâzâ min fadlı Rabbî..."

Arapça dualar, Türkçe küfürler gibi, yeri gelince pek be-

lagatli, kuvvetli ve lüzumludur; her lisandakinden tesirlidir; manasını iyice bilmezseniz de ağzınızdan yüksek sesle çıktı mı sinirleri derhal yatıştırır, içe ferahlık, rahatlık verir; safra atmış, hafiflemiş olursunuz. Bana bu eski günleri, eski bir yara sızısı gibi duyuran vesile, yaz münasebetiyle şehrin her tarafını dolaştıkça rastladığım yerler ve bu yerlerin uyandırdığı hatıralardır:

"Şu binada saklanmıştım, bu köşede yakalanmıştım; şu sokaktan sıvışmış, şu yokuştan koşmuş, şu duvardan atlamıştım. Hah, işte, memur arkamda, sevk edildiğim tevkifhane! Hah, bir gece, arka penceresinden içeri girdiğim ahbap evi!"

Tablolar canlanıyor, tazeleniyor; o demleri bütün üzüntüsü, korkusu, ümitleri ve ümitsizlikleriyle düşünüyor, duyuyor, azabını çekiyorum. Sonra denize, kuyuya, uçuruma düşüp de kurtarılmışların sevinciyle ferahlıyor, geniş nefes alıyor, oh çekiyor, Allah'a şükrediyordum. Hatta anlattığım kargaşalık hengâmesinde yaşayıp da bu huzur, durgunluk, rahatlık devrine kavuşmadan öbür dünyaya göçmüş her partiden tanıdıkların talihsizliğine acıyorum:

"Keşke," diyorum. "Ömürleri vefa etseydi, benim gibi şifa bulsalardı, kemale ve bu devre erselerdi. Beraberce şu plajda veya şu gazinoda, Marmara'ya karşı otursaydık. Ne yanımıza yaklaşanlardan ürkseydik, ne kapıda beliren yabancı tiplerden korkuya düşseydik. Güneş saçlarımızın aklarında neşeli neşeli parlasa, deniz gözlerimizin bebeklerine yeşil sularının huzur veren akislerini yaysaydı. El sıkarak ve kin duymayarak birbirimizden sapasağlam ayrılsak, yine de öyle buluşsaydık!

Gözümün önünden o zamanın eciş bücüş taharri memurları, palabıyık zindancıları, pantolonlarının arka cepleri kabarık fedailer, göğüsleri nişanla, kordonla döşeli yaverler geçiyor; kulağıma şivesi bozuk Türkçeler vuruyor. İdare kandilleriyle aydınlanmış loş koridorlarda çizme ve kamçı sesleri, hatta feryatlar duyuyorum, titriyorum.

"Meğerse politikacı adedinin azalması bir memleket için ne mazhariyetmiş!" diyerek yüreğimizde sönen siyaset külhanının yerinde, sadece, küllenmiş bir mangal ateşinin sabaha karşı verdiği tatlı ve yarı sönük ılıklığı duyarak memnun, şöyle mırıldanıyorum:

"Memenin başına kırmızıbiber sürülerek emzikten kesilmiş çocuğa döndük. Ağzımızın yandığı yere gözümüz iliştikçe 'Acı! Tü, kaka!' deyip başımızı başka tarafa çeviriyor, yaşımıza uygun gıdaların lezzetini çıkarıyoruz!"

İkinci Teselli

"Oh, hamdolsun bütün o çılgınlık geçti!" diyorum ve her yaştan çeşit çeşit kadınlar, kızlarla dolu caddelerde, gazinolarda, plajlarda, dudaklarımda belli belirsiz bir istiğna[1] kıvrımı, yüreğimde huzurlu, muntazam, yatışmış darbeler, gözü tok ve gönlü ferah, köpürmeden, taşmadan, çarpıntıya tutulmadan, gezip dolaşıyor, akşam evime sükûnetle varıyor ve yine huzurla yatağıma giriyorum. Ne saadet Yarabbi, ne güzel hayat!

Bu ikinci sevincimin sebebini olabilir ki keşfettiniz: Bir zamanlar gençtim, toydum, yoluma düşen herhangi kadın,

1 istiğna: doygunluk, gönül tokluğu

bilhassa peçelisi bana çok cazibeli, birbirlerinden tamamıyla başka mahiyette, ayrı bir muamma gibi gelirdi. Hepsinin de nihayet on paralıkla on iki buçuk kuruşluk arasında harcıâlem posta pulları serisi gibi küçük bir kıymet ve renk farkı gösterdiğini bilmezdim. Başım bir buna çevrilir, gözüm bir ona takılır, gönlüm bir şuna bağlanır, yüreğim bir öteki için atardı. Peçe kalkacak da bir lahza yüzü görünecek, çarşafının eteği havalanacak da iskarpininin burnu meydana çıkacak diye sürt bre sürt, etrafımı görmeden, hakiki güzellikleri seçmeden ne mahalleler dolanır –yokuş, iniş; köprü, tünel– nerelerden geçer, ne tabanlar teperdim... O zaman bizim kadınımız, sokakta giderken, başı bile örtülü bir nevi ipek kabuklu kaplumbağadan başka neydi? Biraz fazla baktın mı seyyar mahfazasının içine gömülür, büsbütün görünmez olurdu.

Bari bütün o takipler, helecanlar, yorgunluklar, hatta azarlanma, şemsiye yeme gibi belalar ve azılı bir belalıya rastlamalar gibi tehlikeler bir fayda temin eder miydi? Ne gezer! Ekseriya emeklerimiz boşa gider, ümitler kurur, hülyalar söner, ömrümüz akıntıya kürek çekmekle ve korkulu rüyalar görmekle geçerdi. Örtülü kadın bir cins karpuz ve kavundu; içini görerek değil, dışından tahmin ederek müşteri çıkardık ve çoğu defa da kabak çıktığını anlar, başımızdan atmak için ne zahmetler çekerdik! Polis arkamızdaydı; sarıklının gözü, hacının sözü, mahallelinin dili, ailenin suratı da bizi çepeçevrim çevirirdi.

Yaz münasebetiyle şehrin her bucağını dolaşırken rastladığım yerlere bakarak düşünüyorum:

"Şu sokakta karşılaşmıştık, o dükkânda işaret etmişti, bu

yolda mektup atmıştım. İşte buluştuğumuz köhne ev, işte atladığım duvar! Yakayı şu bahçede ele vermiştik; az daha o bostan kuyusuna düşecek ve bu karakola götürülecektim!"

Artık onlar inanılmaz, akıl almaz, zihin kavramaz birer hatıradır; tuhaf, acı, çirkin, utandırıcı hatıralar ve ne kadar uzakta, tarihin adeta mezarında... Şimdi plajdayım, on kişilik kadınlı erkekli bir grubun arasındayım; hepimiz mayoluyuz, kumlara uzanmışız; ne hayrete, ne hayranlığa düşmeden havadan sudan, dereden tepeden konuşuyoruz. Ne kadar tabii haldeyiz ve yeni vaziyetimizi –külhaniler!– nasıl da benimsemişiz. Hoşlanıyorum, gülümsüyorum ve o tazyik, cebir, cendere, yasak hengâmesinde ömür tüketip de bu tabiata dönüş devrine kavuşamadan peçeli kadın karşısında ve kafesli ev içinde ahirete göçmüş olan tanıdıklarımı hatırlıyor, talihsizliklerine acıyorum:

"Keşke yaşasalardı," diyorum. "Bizim gibi gözleri doysaydı da arzuları içlerinde kalmasaydı!"

Ve zihnimden izbe sokaklar, sopalı bekçiler, yanı kılıçlı komiserler, müzevir mahalle imamları geçiyor; köpek havlamaları, korkutucu öksürükler, hatta silah sesleri işitiyorum; kendimi Bozdoğan Kemeri'nden kaçarken açık bostan kuyusuna düşmüş, boğulur halde görüyor, sonra aklımı başıma toplayıp plajda olduğumu anlıyor ve şöyle mırıldanıyorum:

"Ne huzur, ne bolluk, ne tokluk bu... Bir gonca koparmak için elimize bin diken batardı, bugün bir gül istesek bin gülizar kucağımıza demetlerini döküyor!"

Ama diyeceksiniz ki: "Zemmettiğin o politikacılığın ve kaçgöçün tehlikeleri, güçlükleri içinde başka bir zevki vardı..."

Olabilir.

Fakat ikisinden de payımı fazlasıyla almış, gına getirmiş olduğum için benim onlarda gözüm, arzum kalmadı; olandan memnunum. Olmuştan soğumak, olana sevinmek ve olacağa rıza göstermek... İşte rahatlık felsefesi, benim felsefem!

Vecizeli Sohbet

Bizde edebiyat ve hitabet, bir *vecize* merakına kapıldı; vecizeli yazıyor, vecizeli söylüyoruz. Adi lakırdılar bile vecize şeklini ve azametini takındı. Hemen herkes sözünü sert, keskin, kati, muhakkak, şaşmaz, şek ve şüpheye gelmez bir mana ve üsluba sokmak illetine müptela. Sohbet yavaş yavaş kalkıyor, yerine emir, kumanda, nasihat, hikmet, cevher, ukalalık kaim oluyor.

Mesela birine plajda rast gelip "Merhaba! Nasılsınız?" dediniz mi yüzüne diklik, bakışına sertlik verdiğini görüyor, şöyle bir cevap alıyorsunuz:

"Denize giren dinç olur!"

Lokantada selamlaştınız mı, yine o maske:

"Arkadaş meyve ye, meyve yoksa sebze ye, sebze yoksa herze ye, et yeme!"

Bir kır gezintisinde karşılaştınız mı, aynı eda:

"Açık hava, uzun ömür!"

Bilmiyorum, âşıklar ve nişanlılar da aralarında bu tarzda mı konuşuyorlar, hikmet saçıp irfan mı satıyorlar? Faraza kadın:

"İzdivaç bir aşıdır, her zaman tutmaz!" diyor, buna erkek şu cevabı veriyor:

"Aşk kaymak kadar tatlıdır ama yine kaymak gibi çabuk bozulur!"

Ve öpüşüyorlar; hem sevişmenin, hem bu atalar sözü kılıklı konuşmanın tesiriyle kendilerinden geçiyorlar. Benim bildiğim vecize denilen edebi marifet, evvelce peygamberlerin, Pascal, Labruyère, Şinasi, Kemal, Hâmit gibi bazı seçme adamların, büyük devlet ricalinin kârı idi. Şimdi belediye kâtiplerinin işi... Hepimiz, artık Mecelle belagati, Kısas-ı Enbiya selaseti ve İncil tercümesi üslubunda başka çeşit, tok sözlü, ders şekilli konuşmaya yelteniyoruz.

Zaten başımı nereye çevirsem şehir vecize yaftalarıyla dolu... Bunlara bayramların ve sayılı günlerin allı yeşilli, çarşaf kadar, cemiyet, kurum, dernek vecizelerini de ilave ettiniz mi yeni üsluba çarçabuk alışmamak mümkün değil. Hoş, gazetelerdeki ilaç, radyo, banka, kahve, kumaş, piyango, kumbara ilanları da hep vecize lisanıyla yazılmıştır. Mesela, bakıyorum, bir marifetli söz: "Kendine acımazsan ailene acı!" Ben hem kendime, hem de aileme acıdığım için dikkatle okuyorum... Meğerse buzdolabı ilanıymış! Yine mesela, "Başın ağrıyorsa aklını başına devşir!" Görüyorsunuz ya, herif adeta çıkışıyor; pek kızdırırsan dövecek bile... Ürkerek bakıyorum: Bilmem ne kaşesini hatırlamalıymışım!

Bu tarz sohbet, makale ve ilana gözüm o kadar alıştı ki, artık sinema ve mağaza önlerinde de yazıları vecize edasıyla okumaya başladım; telaffuzuma öyle bir keskinlik, bir şiddet veriyorum:

"Bugün iki film birden" hemen, kendiliğimden ilave ediyorum: "Kaçırma fırsatı elden!"

"Dondurma ayakta beş kuruş" ekliyorum: "Oturmaya bakma, dik durmaya alış!"

"Burada pazarlıksız satış yapılır" başına bir cümle koyuyorum: "Medeniyet pazarlığa gelmez!"

Fakat bunlarla bitmiyor; vecize üslubu kâbuslarıma da girdi; kâbuslarımdaki acayip eşhas da o üslupla konuşuyor. Mesela, hazımsızlık bu ya, birisiyle alt alta, üst üste boğuşuyorum, nihayet baş aşağı bir uçuruma yuvarlanıyorum. Beni fırlatan ızbandut adam, yukarıdan bağırıyor:

"Ayağını sıkı basamayanın başı sigorta edilemez!"

Bir minareye çıkıyorum, gözlerim kararıyor, şerefeden fırlıyorum; müezzin hain bir tebessümle arkamdan sesleniyor:

"Başı dönenin yüksekte yeri olamaz!"

Hülasa evde, yolda, rüyada, her yerde ve her zaman nasihat, irşat, ihtar dinlemekten, hatta azar işitmekten bana yeni kapılanmış, saçı ustura ile tıraş edilip başına sımsıkı yemeni bağlanmış bir bön ahretlik ve evlatlık şaşkınlığı geldi.

Meğerse bir kısmımız ne kadar çok şey biliyormuşuz ve bir kısmımız da ne kadar az şey! Bu çok bilenler yalnız bilmekle kalmıyorlar, bildiklerini de derleyip toparlayıp öyle zemberekli bir söz mekanizması şekline sokuyorlar ki, cümle ve lakırdı dediğimiz yumuşak, tatlı, nazik nesne, kapağını açınca içinden, yüzünüze soytarı kafası fırlayan münasebetsiz oyuncak kutularına dönüyor. Konuşurken ve okurken sakın boş bulunmayınız, birdenbire, bir yaylı vecize boşanıverdi mi ürkersiniz!

Suratıma vecize ve kumanda çarpacak diye kimseye bir şey soramaz hale geldim.

Söze dinamizmi fazla verelim derken onu dinamit yapıp çıktık. Bana öyle geliyor ki, "sanırım, zannıma göre, olabi-

lir ki, belki, muhtemeldir..." gibi lisanımızda şartlar, edatlar, mahviyet ve nezaket tabirleri vardı; bunları kullanırdık; sohbetin bunlar bir hoş çeşnisi, süsü idi; ağırlığını, kabalığını örterdi; hazmı kolaylaştırırdı. Hepsini atmaya başladık; cümleler, evvelce bir buket gibi sunulurdu; şimdi kocan gibi kafamıza atılıyor.

Bildiğimizi iyi bildiğimize delalet etsin diye sözümüze bu keskinliği verdik ama dünya yüzünde henüz öğrenemediğimiz bazı ufak tefek şeyler kalmış olsa gerektir. Ara sıra, değişiklik yapalım, biraz şart ve şüphe edatları kullanalım.

İngiliz parlamentosunda, bakınız, herkes iddiasız, yumuşak, serin konuşuyor. Bir mebus, hem muhalif mebus soruyor: "Şu mesele hakkında Başvekil bize malumat verilecek zamanın geldiğine kani midir?" Cevabı: "Bu hususta henüz vazıh bir şey söyleyecek vaziyette bulunmadığımı zannediyorum." Kimse o sırada kalkıp da vecize sarfına yeltenmiyor; faraza:

"Vatandaş, açık konuş, sözü ağzında geveleme!" demiyor ve ilave etmiyor:

"İngilizin bilmediği yoktur, bileni bilmeyenden çoktur!"

Eskiden ders kitaplarında, mektep sıralarında, aile meclislerinde ve aramızda yapılması ve yazılması adet olan terbiye, muaşeret nasihatleri nedense sokaklara döküldü, caddelerden taşıyor, duvarları kapladı. Sağa sapıyorum, biri kalın, kaba sesiyle haykırıyor:

"Çabuk ve toplu yürü!"

Hemen ayaklarımı sıklaştırıyorum ve yanımdakilere sokuluyorum. Sola dönüyorum, bir başka nida:

"Yere tükürme!"

Zaten bu niyette olmamakla beraber hatırıma getirdiği için hemen yutkunuyorum, yutuyorum. Başımı kaldırıyorum, yine seslenen var:

"Reçel yap, tatlı ye!"

Hemen bakkala ve manava giriyorum; paketler kolumda tramvaya atlayınca, başka bir ihtar:

"Ocağını söndürme!"

Alev alev, pek hararetli yanmadığı için içime bir korku giriyor, tekrar iniyor, gidip bir kumbara tedarik ediyorum. Sesler, yine her taraftan, daima çınlıyor: Şunu al! Bunu at! Ötekini tut! Berikini bırak! Kapıyı ört! Camı açma! Sigarayı söndür! Pencereden sarkma! Etten sakın! Domatese yanaş!

Daha müthişi de var: Frengiye tutulma!

Daha iğrenci de şu: Bitlenme!

Bunları okur okumaz, bilhassa yaralı sırt ve benekli göğüs manzarasıyla pavurya iriliğindeki çirkin böceğin resmine bakar bakmaz ensemde bir kaşıntı duymamak ve göğsümde ıvıl ıvıl bir şeyin kımıldadığını hissedip boş yere meraka ve üzüntüye düşmemek kabil olamıyor. İhtar ve irşat ile oturup kalkmaya, gezip dolaşmaya, yiyip içmeye öyle alıştım, azar işitmeye öyle idman ettim ki, titiz bir kalfanın yanına verilmiş öksüz çırağa döndüm. Yaşım, başım, benliğim, bilgim arada kaynadı, gitti!

Her okuduğum levhaya cevaben, ürkek ve itaatli, "Başüstüne usta!" demediğime ve hatta acemi nefer gibi selam vaziyeti almadığıma şükür!

Bu ihtar, vecize, nasihat, kumanda merakına bir had çekmezsek işi haddinden öteye götürüp daha mahrem yaf-

talara rast geleceğimizden ciddi surette korkuyorum. Şehrin dört bir tarafına duvarlardan, camekânlardan, gazetelerden, sütunlardan ve damlardan yeni yeni vecizeler ve emirler yağacak.

Mesela *Temizlik Kurumu*'nun bir ihtarı: "Ayağını yıkamayanın başı dinç olmaz!" *Terbiye Esirgeme Derneği*'nin nasihati: "Burnunu çekeceğine içini çek!" *Moral Düşkünleri Cemiyeti*'nin irşadı: "Gözün kimsenin eşinde, aşında, işinde olmasın!" *Giyim Kuşam Kongresi*'nin lüzumlu tembihi: "Vatandaş düğmelerini yokla, sonra utanırsın!" *Çocuk Yetiştirme Kulübü*'nün emri: "Sallama göbeğini, düşürürsün bebeğini!"

Bence belediyeler ihtarlarını, ticarethaneler ilanlarını, hayır cemiyetleri nasihatlerini, muharrirler makalelerini evvela şu vecize şeklinden ve senli benlilikten kurtarmalıdırlar. Vecize o kadar kolay bir marifet değildir. Napolyon, Pasteur, Hugo, Lindenberg, ne bileyim ben, yeni ve eski nice büyükler, o kadar şeyler yaptılar da yine bizim dükkâncılarla muharrirler kadar vecize yapamadılar; yapmak merakına düşmediler.

Geçen gün sahanlığı kapalı bir tramvayda elimi tütün paketine götürüyordum, vatman başını çevirdi:

"Yakma sigaranı, hem yasaktır, hem zararlı!" deyiverdi.

İhtarına sözüm yok, fakat ukalalığını da affettim. Her gün üç yüzer defa geçtiği yollarda vecize okumaktan adamcağızın dili ve dimağı vecizeleşmiş!

Vecize merakı yalnız lisanın güzelliğini bozmak değil, birkaç büyük adamın veya halk şuurunun dilimize kazandırdığı vecizelerin kadir ve kıymetini düşürmek itibarıyla da

muzır oluyor. Zannediyorum ki yalnız vecize söyleyen bir millet, yalnız vecize ile konuşulan bir dil yoktur.

Her söz pırlanta gibi parlak, hap gibi yuvarlak, tornadan çıkmış kadar ölçülü ve yuvaya uygun olamaz, her cümle kravata takılmak veya levha yapılıp duvara asılmak için de söylenmez; zihinde yer etmesi, dimağa hâk olması da lazım değildir.

Günlük makale yazanların üslubunda öyle bir vecize edası hâsıl oldu ki halkın bu tok, sert, komprime cümleleri kesip kesip muska gibi saklayacağını, hükümetin de büyültüp köşe başlarına asacağını bekledikleri zannını veriyor. Siyasi ve edebi yazılara göz gezdirdikten sonra, meşhur patlıcan fıkrasında olduğu gibi, "Aman, bir vecizesiz makale veriniz!" diye yalvaracağım geliyor.

İlle nasihatten, irşat ve ihtardan kafam şişti. Sert ve keskin konuşulmaz demiyorum; yeri var, mesela itfaiye kumandanı iseniz yangın yerinde... Fakat rahat rahat, hasır sandalyelere uzanmış, denize nazır, bir mehtaplı gecede sohbet edilirken çene kemiklerinizi kısıp heykel sertliğinde bir yüzle kumanda sesi ve vecize üslubu kullanmaya lüzum olmasa gerektir.

Zannederim meydanlara, caddelere, nakil vasıtalarına asılacak bir levha da şudur:

"Vatandaş, Türkçe konuş, hem de vecizesiz konuş!"

Dalkavuk Kelimesi Hakkında

Evde, konuşma arası "dalkavuğun biri" sözü geçti. Bu kelimeyi daha hiç işitmemiş ve canlısını da hiç görmemiş olan küçük oğlum, merakla sordu: "Dalkavuk ne demek?"

Nereden bilecek ve görecek? Benim içtimai vaziyetimin maddi kısmı, etrafımda o mahlukları dönüp dolaştıracak, pervane gibi çırpındıracak kıratta, parıltılı değil. Dalkavuğun bal alacağı çiçeklerden sayılamam. Şayet çiçek veriyorsam bunlar harcıâlemdir; çeyreği bastın mı, arasında benim bahçemin de mahsulü olan renk renk bir demeti alıp gidersin. Zaten gazeteler nedir? Çarçabuk solan bir ömürsüz fikir buketinden başka!

Şimdi, dalkavuğu çocuğa nasıl tarif etmeli? Hatta büyüklere bile anlatmakta güçlük var. Bu kelime, evvela, isimdir: "Dalkavuk içeri girdi," misalinde olduğu gibi... Hem de sıfattır. Öyle ya, "Eşek ahıra girdi," cümlesinde o hayvan isim olarak zikredilmiştir, fakat kabalık gösterip bir adamdan bahsederek "eşeğin biri" dersek burada bir sıfatla karşılaşmıyor muyuz? "Dalkavuğun biri!" diye şahıs tasvirine, tavsifine kalkıştık mı aynı isim dalkavuk huylu manasına sıfat yerine geçer.

* * *

Dil cihetinden inceleyelim: *Dal*, bu bahsettiğimiz tabirin başında, şüphesiz ağaç kolu manasına kullanılmamıştır. Asıl Türkçede *dal, çıplak* demektir *(Dala = çöl, dalas = derya demesine geldiğine göre de, galiba düzlük, genişlik, biteviyelik de ifade ediyor)*. Dalkılıç = kılıcını kınından sıyırmış ve daltaban = tabanı çıplak manasına kullanılmıştır. Dalkavuk mu olmalı, daltaban mı? Bu, ayrı bir meseledir, kimi birincisini tercih eder, kimi ikincisine katlanır. Dalkavuğu, kavuğu çıplak manasına mı alacağız? Acele etmeyelim; önce *kavuk* kelimesini iyi bilmemiz lazımdır. Zira kavuk, öz Türkçede sadece serpuş manasında kullanılmaz. Kelimenin bir aslı vardır: Oyuk, içi boş, yani Arapçası mücevvef... Hatta kav = kabuk, kışır demektir ki çakmak taşıyla yakılan kof ve kuru ağaç kabuğu; kavak = malum dayanıksız ağaç; kaval = içi boş kalem; kavlağan = gene içi boşalan çınar ağacı; kavşak = çürük, harap bina; kavşalama = zayıflama; kavşama = ihtiyarlık gibi... Bu kelimede hep kofluk, boşluk, çürüklük ve ayrıca içine almak manası saklıdır. Gene aynı asıldan *kavramak* mastarında bile, bir içe sindirme, çevirip kuşatma, idrak, ihata ve kapatma manası yok mu? *Kavuk*taki serpuşluk da, işte bu münasebetlerden geliyor.

Fakat kavuğun bir manası daha vardır ki onun, başa giyilen ve temiz, güzel, hoş bir şey olması iktiza eden medlulüyle, bilhassa estetik bakımından hiçbir münasebeti yoktur: Mesane. Bunu öğrendikten sonra kavuk devrinde yaşamadığımıza ve ayrıca kavuk mehabetini bile haiz olmayan komik festen kurtulduğumuza sevinmemiz icap ediyor. Mesane ile

aynı adı taşıyan bir nesneyi baş üstünde taşımak hayli çirkin ve ayrıca iğrenç!

Gelelim dalkavuk tabirinin tahliline: Kavuğu çıplak denmekle, acaba, bir zamanlar rütbe, makam alameti olarak kavuklara verilen birtakım şekillerin ve hususi işaretlerin yokluğu mu anlatılmak istenmiştir? Yoksa dalkavuk, sadece, daltabanın ayağı çıplak manasına gelmesi gibi, züğürt, mesleksiz, makamsız, sefil, perişan mı demektir? Dalkavuk ruhlu bir adamın kafasına bir kavuk geçiremeyecek derecede maddi düşkünlüğüne aklım ermediği ve gene bu sebepten dolayı kavuğunun rütbe ve makam işaretlerinden mahrum kalmasını mümkün görmediğim için o ihtimalleri kabul etmiyorum. Bilakis dalkavuğun üç tuğlu vezir olması mantığa daha uygundur.

Bu kavuktan maksat, serpuştan ziyade, örttüğü kafa dahil olabilir. Yani dalkavuk = kof ve boş kafalı, daha doğrusu, kafasına kendi fikri yerine başkasının fikrini koyan ve hoşa gitmek için onu kullanan adam manasına gelebilir. Fakat akla en yakın olanı bulmak için dalkavuk tabirinin sonuna değil, gene baş tarafına dönerek *dal*a bakmalıyız. *Dal* kelimesinde, esastan ayrılıp bir uzunluk, sivriliş seziyor musunuz? Ağacın dalı öyledir. Onun gibi suların sivrilişini, yükselişini, bir kısmının esas seviyeden ayrılıp yukarı fırlayışını gösterdiği için denizin bu kabarmış haline *dalga* denmiştir. Ayrıca *dalga*, miğfer manasına da kullanılır ki başın madeni bir serpuşla yükselişini ifade eder.

Zaten Türkçede d ve t çoğu defa bir telaffuz gayriliğinden ibarettir; *dal* ile *tal* birdir. Onun içindir ki *talaş*, gene yukarıdaki izaha göre tahtadan kopan parçacıklar manasına

fer'in[1] asıldan ayrılmasını ve *talgak* da *gebe* demek olduğuna nazaran gene asıldan fer'in yükselişini, karnın sivrilişini gösterir. Daha tuhafı *talmari* öz Türkçede maskaranın mukabili olduğundan dalkavukla çok münasebeti ve benzeyişi vardır. Demek ki, bu izahata inanılırsa dalkavuk = *uzun kavuklu* yahut *sivri külahlı adam* manasını alıyor; yani başına gülünç bir serpuş geçirip soytarılık yapmayı itiyat edinmiş, hatta bunu sanat haline getirmiş bir maskara! Epeyce zahmetli bir tetkikten sonra elde ettiğim bu nahoş neticeden dolayı dalkavuklardan özür dilerim; dinde hâyâ, ilimde riya olmaz. Belki de aldanmışımdır; fakat ne olsa dalkavuklar lehine methedici bir şey çıkmayacağına eminim!

Dalmak mastarı da gerek istiğrak, gerek gaflet, gerek sokulmak manasına gelsin gene uzamayı, esastan ayrılmayı, başka tarafa akıp kaymayı ifade eder. *Dalamak, dalaşmak* hatta garet manasına gelen *talan* da hep bu hali, kabından taşma, fırlama, gayriye uzanma ve tecavüzü anlatır. Hülasa *dal*, Türkçemizde şümullü, mühim bir *önek*tir.

Fransızcada dalkavuk kelimesinin bizdeki kadar tok, mücessem ve tam bir mukabili olmadığını sanmaktayım. O lisan bunu; *bouffon* = soytarı ve *parasite* = tufeyli olarak esasta ikiye ve fer'ide *fou*, *casse-assiette*, *écornifleur* vesaire gibi birçoğa ayırıyor. Lügat bakımından aslı pek münasip olarak İtalyancadan gelen *bouffon*'un tarifi şudur: Birtakım mübalağalı, kaba yüz hareketleriyle başkalarını güldürme işini geçim yolu yapan adam. Aynı asıldan bir de *bouffoir* vardır, kesilmiş hayvanları kolayca yüzmek için kullanılan şişirtici alet, yani bir nevi körük... Bu kelime, şayet dalkavuk muka-

1 fer'i: yan, ikincil, ikinci derecede

bili olarak Frenkçeye girseydi pek manalı, hoş düşerdi; yazık olmuş!

Parasite = parazit ise Yunancadır, "karnını yanda, yani yan kapıda, başkasında doyurur" demeye gelir. Başkalarının emeği, alın teriyle yaşayan manasını da aldığı için V. Hugo: "Bir kral, bir parazittir," demişti. Ama kendisi de bir kralın –XVIII. Louis'nin– ihsan tertibinden bol maaşını almış; daha sonra da başka bir kralın –Louis-Philippe'in– âyan koltuğuna kurulmuştu... O da ayrı mesele!

Bouffon ve *Parasite*'in tiyatro ilminde, bilhassa Yunan ve Roma devirleri tarihinde ehemmiyetli mevkii vardır. Matbuatımızda bu ilmin tümen tümen allameleri mevcut olduğundan bahsi mütehassıs zevata bırakmak doğru ise de musahabeme gerekli ve elverişli bir noktayı da yazmadan geçemeyeceğim. Sahne tipi olarak onlar –tiyatro allameleri değil, yanlış anlaşılmasın, *onlar*dan maksat yukarıda isimleri zikredilen bouffon ve parasite'lerdir– üç şubeye ayrılmıştır: Yüze gülücü, alaycı ve ezaya katlanıcı. Dalkavukluğun ana şubeleri bundan iyi tasnif edilemez. Bir cins dalkavuk vardır ki, efendisini sadece pohpohlayarak memnun eder; ikincisi başkalarıyla alay ederek eğlendirir, üçüncü ise kaba şakalarına, eziyetlerine tahammül göstererek hoşnut bırakmaya çalışır. Mesela, meşhur Veliefendizade'nin tarzı, dalkavuklarına, kışın keten entariler giydirip ellerine yelpazeler vererek kır sefasına çıkartmak nevinden böyle, eziyetlisindendi.

İstitrat[1] olarak söyleyeyim: Biyolojideki parazitler de üç büyük kısma ayrılabilir: Hesabına yaşadığının esas gıdasından ziftlenenler; gıdasının artığıyla geçinenler; ayrıca gıda

1 istitrat: sırası gelmişken söylenen söz

temin ettikten başka, yapıştığı uzvun hayatını da koruyanlar. Bu üçüncü ve hayırlı cins parazite insanlar arasında rast gelinmemiştir. Sınai parazitleri hepimiz biliriz; radyo sayesinde!

Bizde tiyatro sanatı henüz mevcut olmadığından onun yerine Karagöz ve ortaoyunu tiplerini tetkik lazımdır. Mesela Hacivat ve Pişekâr dalkavuk tipinin kibarını ve alasını canlandırırlar; şunun, bunun hoşuna gidecek tarzda hareket ederek dört başı mamur yaşarlar; bunlar hem *yüze gülücü*, hem *alaycı* kısımlara dahildirler. Karagöz'le Kavuklu ise ne dalkavuk, ne soytarı, daha ziyade daltabandırlar; farkına varmadan, Pişekâr'la Hacivat'ın elinde eziyet çekici birer unsur rolünü alırlar.

Bu bahis daha pek uzun sürebilir; halbuki kâğıt az, yer dar. Onun için dalkavuk tiplerinin cins ve şubelerini, bir gün, bir başka musahabeme mevzu yapacağım. Mademki Karagöz ve ortaoyunundan söz açıldı, bari makalemi onların söz sözüyle bitireyim:

"Her ne kadar sürçülisan ettikse huzuru hazıran efendilerimiz affetsinler, gelecek oyunumuzda kendilerini hoşnut bırakmaya çalışırız."

Plajda Gezintiler

Devrin harp, darp dedikodusundan bunalmışlara tavsiye ederim; sabahleyin veya öğleden sonra aldıkları gazeteyi ceplerine koysunlar, bir plaja varsınlar, soyunup kumlara uzansınlar ve o gazeteyi de hiç açmadan, şöyle büküp güneş girmesin diye gözlerinin üstüne kapatsınlar... Oh! İnsan bir dinleniyor, dünyayı bir unutuyor, kavgasız bir küreye çekilmiş kadar bir ferahlıyor, bir rahat nefes alıyor ki...

Zira çıplaklıkta ve kumsalda bir sulh ve asayiş tesiri var. Mademki sırtınızda üniforma, elinizde silah, belinizde palaska yoktur; mademki etrafınızda herkes sizin kıyafetinizdedir, sopasız, tüfeksiz, apoletsizdir; mademki çoluk çocuk pervasız soyunmuşuz ve ortaya atılmışız, salına salına yürüyor, sırt üstü veya yüzükoyun, hatta baş başa, diz dize yatıyor, suya dalıp dalıp çıkıyor, boylu boyuna uzanıp uyukluyoruz; demek ki, tehlikeden uzaktayız, halden eminiz, keyfimiz yerinde, sıhhatimiz yolunda, dert üstü, murat üstüyüz. Böyle değilsek de öyle sandıracak bir dekor içindeyiz, sulh ve salah kıyafetindeyiz. Tam manasıyla siviliz ve disiplinden uzağız.

Bunun içindir ki ne denizi ve nüdist, hatta ne Deniz Kulüp, ne Yat Kulüp, ne de Denizbank azasından ve erkânından olduğum halde her gün plajlarda ve denizlerdeyim. Plaj denilen yer, beni hep tatlı hülyaya, güzel düşüncelere, insanca

fikirlere, dertlerinden kurtulup sükûna, huzura kavuşmuş bir dünyaya sevk ediyor.

Kendi kendime diyorum ki: Hayır, şu başımın üzerine örttüğüm gazete eski belalı zamanlardan kalma bir günü geçmiş nüshadır; onun verdiği korkunç haberler uzak bir maziye aittir. Hepsi bitti, gitti, unutuldu.

Şimdi ne *o* vardır, ne *bu*... Birisi Meksika'da "Barışım" adındaki hatıratını yazmakla meşgul. Öteki bir şifa yurdunun bahçesinde, şapkasına sorguç diye bir ortanca çiçeği takmış, tarhların kenarındaki şimşir çitlerine intizamlı geçit resmi yaptırıyor. Havuza düşen söğüt yapraklarının karışık deniz manevralarını seyredip kurbağa seslerinin alkışlarına selam vaziyeti alıyor. Chamberlain'in şemsiyesi, Daladier'in melon şapkasıyla beraber, yan yana sulh müzesindedir; başka bir camekânda da –inşallah– Stalin'in amele gömleğiyle Bonnet'in eldivenleri kucak kucağadır. Harp müzesinde de Anadolu'yu Roma İmparatorluğu çerçevesine sokmuş bir yalancı harita asılıdır; fakat duvara değil, bir sehpaya!

Evet, o buhran geçmiş, kasırgadan sonraki yıkanmış hava başlamıştır. Almanya artık tereyağı yiyebiliyor. İtalya da beyaz gömlek giyebiliyor. Zogo'nun oğlu Tirana'daki saray bahçesinde çember çevirmektedir ve imparatorlar imparatoru Addis-Abeba'da iri şemsiyesi altından vergi toplamakta ve adalet dağıtmaktadır. Beneş, Yakup Kadri'nin yeni büyükelçilik itimatnamesini kabul ediyor; Viyana'da maktul Başvekil Dolfüs için kurulmuş abideye Berlin bir çelenk gönderiyor.

Siz bu hülyanın üst tarafını zülfüyâra dokunamayacağı için artık zihninizde tamamlayınız. Plaj hayal kuvvetini artırıyor ve çıplaklık sulh rüyalarını parlatıyor.

Bundan başka plaj faydalı sezişlere ve eğlenceli görüşlere de müsait bir yer... İnsan başkasının karnına bakarak kendisininkinin daraltılması lüzumunu pek vuzuhla, hatta hendesi bir kanaatle anlayabiliyor ve çirkinliğinin derecesini iyice ölçebiliyor.

Kuma yatıp kendi kendime grafik ve istatistik eğlenceleriyle avunuyorum. Mesela o gün plaja gelmiş olan karınlıları, cesametlerine göre, hayalimde yan yana diziyorum; yarı karikatür, yarı tıp kitabı resmi, güldürücü ve düşündürücü bir tablo husule geliyor. Şişmanlık ve karın çekilir şey değil! *(Buradaki çekmek mastarı yalnız mecazi manada kullanılmamıştır.)* Her vaziyette insanı birbirinden gülünç ediyor. Ayakta görünce şöyle düşünüyorsunuz: "İkiz olsa gerek..." Sırtüstü yatarken bakıyorsunuz: "Bir dana yutmuş galiba, hazmı ile meşgul..." Yüzükoyun uzanmışsa, "Yavrusunu altına saklamış, ezmese bari..."

Bilhassa böyle şişman bir adamın yanında, vücudunda göğsü ile sırtını, önü ile ardını birbirinden ayırt edecek hiçbir alamet taşımayan çerden çöpten bir kadın bulundu mu insanın aklına ilk gelen fikir şu oluyor: Karınca bir tırtıl sürüklüyor. Görüyorsunuz a, plajda zihin daima vakit geçirtici hesap, hendese, muvazene, sıklet oyunlarıyla meşguldür.

Plajlar, erkek kadın, çoluk çocuk, her din ve mezhep ehlinin çıplak olarak bir yerde toplanması itibarıyla din kitaplarındaki kıyamet gününden de bir manzara hatıra getiriyor. Ama öyle bir kıyamet günü ki, hesabımıza, günah ve sevaplarımıza bakıldıktan sonra cennetliklerin ayrıldığı bir kamp içindeyiz, neşe ile bekleşiyoruz. Biraz sonra bir boru

ötecek, bir turnikeden geçeceğiz ve "Buyurun! Buyurun!" doğru cennet köşklerine gidip yerleşeceğiz!

Güneşin sağlam ışığı bir taraftan, kumların ılık bağrı öte taraftan, deniz sesi, kadın çığlığı, iyotlu hava, ağızda tuz çeşnisi, karşıda hoş birkaç siluet –beğenmediklerine bakmayıver– gazinoda cazbant, yavaş yavaş zihin yelken açıp gidiyor, gidiyor, okyanus adalarına kadar… Medeni kanunların ve ihtiyaçların olmadığı bir adacığa kadar... Orada kabile reisinin, yiyeceğin muz, ananas ve balık; giyeceğin hasır peştamal ve saz külah… Saçlarına oymalı yapraklardan çelenk, bellerine çiçeklerden kemer takmış, abanoz tenli cariyeler dizinin dibindedir, hindistancevizi kabuğundan yapılmış taslarla güneşte alkolleştirilmiş frenküzümü içkisi sunuyorlar ve meze olarak sıcak kayalarda kurutulmuş gevrek karides butları yutturuyorlar. Oh! Ne bakkal hesabı, ne ev kirası, ne vergi ihbariyesi, ne iane makbuzu, ne gaz maskesi, ne yeraltı siperi, ne propaganda nazırının nutku, ne Popolo'nun makalesi, ne Danzig, ne Cebelitarık, hatta ne Satie vakası, ne açık neşriyat davası, ne barem, ne imar planı, hepsinden, bütün kâbuslardan, üzüntü ve eziyetten uzaksın…

İşte plajda bir hayal: İşte plajın bir keyfi!

Bunu yapan çıplaklıktır. Beden çıplaklığı zihni de lüzumsuz örtülerden, o bunaltıcı, terletici fikir elbiselerinden kurtarmaya yarıyor, fikir de plajda soyunuyor, yıkanıyor, daha samimi, daha tabii oluyor. Zaten çıplak olarak kumda oturup kalkma rahatlığını hiçbir yatak, divan, sedir, halı vermiyor. Kumla insan derisinin hoş bir imtizacı var: Hem sert, hem yumuşak; hem serin, hem sıcak; hem sabit, hem oynak, adeta zekâlı bir zemin!

Ayrıca plaj bir atölyedir de... Gide gele, seyrede ede, vücut teşkilatını öyle öğreniyorum ki, akşam dönüp de yatağıma girdiğim zaman aklımdan boyuna resimler çiziyorum. Hem pek maharetle, haftalık mecmualarımızın kapaklarındakinden daha canlı çiziyorum. Şöyle bir kavis, şöyle bir münhani,[1] şöyle bir zaviye,[2] oldu bir vücut... Hani, insan ilk pokere merak sardığı zaman bütün gece nasıl kâğıtlarla uğraşır, kare yapar, floş çıkarır, rest der; plaj dönüşü de öyle oluyor; neler yapabiliyorum neler, hayalimle ressam ve karikatürist kesiliyorum; müddei-i umumi[3] korkusu da yok! Usulcacık söyleyivereyim: Plaja en yakışan vücut balıketi...

Derken bir görüş, seziş melekesi de başlıyor. Mesela plajdan ayrılıp vapura binmişsin, trende veya tramvaydasın; zihin hayret verici bir kabiliyetle gördüğü insanları, elbiselerinden tecrit ediyor, "şurası böyledir, burası öyle," diyor, bir güzel sanatlar akademisi profesörüne parmak ısırtacak istidat ve olgunluk gösteriyor.

Çıplaklığın faydaları pek çok, hem sade maddi ve sıhhi bakımdan değil, terbiye ve ruh noktasından da... Evvela göz doyması, göz tokluğu. Sonra adama alışmak ve tabiiliğe dönüş. Yavaş yavaş da benimsememek, bir kemale eriş, bir istiğna mertebesine varış. Soyulmak ne kadar fena ise soyunmak o derece iyi... Şehri üstünde taşıyan elbiseleri üzerinden acele acele atıp da birdenbire dar locadan geniş kumsala fırlayıvermek bütün manasıyla ferahlamak. Vücut ferahlığı, göz ferahlığı.

---

1 münhani: eğri
2 zaviye: köşe
3 müddei-i umumi: savcı, umumi haklar adına dava açan hâkim

Ben insani fikirlere saplanmış bir adamım. Plajda bakıyorum, yorgun, terli, tozlu bir vücut, erkek veya kadın, sıcak elbiselerinden kurtulup soğuk, tuzlu, hassalı bir suya dalıyor; sudan dirilik ve canlılık alıyor; kendime yapılan bir iyilik kadar hoşlanıyorum. "Yıkan kızım, yıkan oğlum, dal, çık, kulaç at, köpekleme yüz, dipte git, yüzde gez; yazıhanenin, mağazanın, dikişçi odasının, fabrika ve deponun tozu toprağı üzerinden aksın, silinip süprülüp gitsin, ferahla!"

Güneşten yarı kavrulmuş, toza bulanmış, solmaya yüz tutmuş bir çiçek tarlasına, akşamüstü, şöyle hortumu çevirip şakır şakır su verilirken, damlacıklar temizlenmiş yapraklar arasında parlar; bütün renkler gülerken nasıl çiçekler hesabına haz duyarsam, plajda da böyle oluyorum. Sade kendimin değil, bin eza içinde yanıp kavrulmuş küçük maişet erbabının yıkanıp serinlemesinden, gülüp oynaşmasından, tertemiz sevişip kucaklaşmasından keyif alıyorum.

Doğrusu serin deniz suyunun tene acayip bir sokuluşu, şöyle jilet kadar hafifçe çizerek, gıcıklayarak, fakat zevk vererek taze ısırgan otu gibi yakıcı bir sürtünüşü, kedi dili gibi yarı törpülü bir yalayışı var, enfes!

Biz böyle yıkanırken, şimdi dört duvar arasında terleyen eski deniz hovardalarının Allah yardımcısı olsun!

Yine Plaj

Yaz, çekingen ve utangaç bir âşık gibi, bir yaklaşıp, bir uzaklaşarak, kâh bulutlara girip tecessüs ederek, kâh lüzumsuz gözyaşları dökerek, uzun müddet, etrafında kararsız ve hayran dolaştıktan sonra nihayet İstanbul'u kucakladı. İstanbul artık yazın kolları arasındadır, koynundadır.

Biz de denize kavuştuk. Kumda yatıyor ve suda çırpınıyoruz.

Kumda yatmak?

Filvaki, ilk bakışta, bunun güçlüğü yok gibi görünüyor. Plaj nedir? Hürriyet diyarı... İnsan soyundu mu birçok terbiye kaidelerini de elbiseleriyle beraber kabinede bıraktığı zehabındadır. Keyfince uzanırsın, yüzükoyun veya sırtüstü... İstersen yan da dönersin; bacaklarını havaya diker veya kafanı yere gömersin; ne sağındakine aldırırsın, ne solundakine metelik verirsin, dilediğin vaziyete girersin; değil mi? Bence hayır! Kumda yatmak hususunda, estetik bakımından bir erkeğin, hususuyla kadının düşüneceği noktalar vardır. Mesela; bazılarına dikkat ediyorum: Yatışları, istirahatte bir adamdan ziyade bir kaza veya harp sahasında ebedi istirahate kavuşmuş olanları andırıyor ve plaja bir facia manzarası veriyor. İnsan hem uzanmalı, hem dinlenmeli, hem de hariçten bakana yaşadığı, düşündüğü kanaatini verebilmelidir. Hareket-

sizliğin bile manalısı, şuurlusu olur. Hatta çok seyretmedim ama, galiba ölülerin bile ruhlarını tamamen kaybetmemiş gibi görünenleri mevcuttur! Kumda yatışa bir zevk alış, keyif duyuş, sıhhat manzarası verebilmek nerede dalgaların sahile attığı bir şişkin ceset şekline girmek nerede?

Kadınlar ise, bu meselede fıtri koketeri ve inceliklerini hassaten göstermek mecburiyetindedirler. Plaj umumi bir yer olduğu için, hatta çoğu defa caddelerden, gazinolardan daha kalabalık bulunduğundan ve ayrıca da içinde yarı çıplak dolaşıldığından, kuma uzanan zayıf veya şişman bayan, rahatını teminle beraber, yine estetik biçimi kaybetmemeye gayret göstermelidir. Mesela, zayıfı yüzükoyun yatıyorsa, belkemiğinin iki dizi inciklerini, zooloji kitaplarında rast geldiğimiz tufandan evvel yaşamış mahlukat müstehaselerindeki[1] gibi çok bariz şekle sokmamalıdır. Yani ben veya başka bir meraklı adam tesadüfen yanında bulunuyorsak, elimizde olmayarak bize, "Bir! İki! Üç!" diye bu deri kaplı düğmeleri saydırmamalı, seyircileri yazın ikmal imtihanına çalışan talebe vaziyetine sokmamalıdır. Şöyle, ufacık bir bel hareketiyle bu mahzurun ortadan kalkacağına ve inciklerin keskinliklerinden ve sivriliklerinden kaybederek sevimli birer kabarcık haline geleceğine eminim.

Şişmanların vücudunda sayılacak şey, elbette belkemiği aşıkları değildir; katmerler ve büklümlerdir. Hususiyle kalça katmerleriyle kol altı büklümleri gözü hiç de memnun etmiyor. Hem yatmalı, hem de bunları kol ve bacağa verilecek mahirane bir hareketle gerginleştirmelidir.

Sonra, kadın ve erkek iki cins için de kum üstünde kül-

1 müstehase: fosil

çeleşmemiş, pelteleşmemiş, yığın haline gelmemiş görünmek şarttır. Bakana o tesiri vermeli ki, bir saniyede fırlamak elinizdedir. Bazısı, yerinden kaldırılmak için cankurtaran otomobilini veya sıhhiye teskeresini bekliyoruz, zehabını hâsıl ediyor, adama canavar düdüğünü ve kapı önünü bekletiyor!

Aman, çok rica ederim, bayanlar, denizden çıkar çıkmaz ıslak mayolarıyla hemen şezlonga uzanmasınlar. Zira, süzülen su, bezin ortasında birikip kendine bir mecra bularak şırıl şırıl, uzun uzun, hatta bazen hafifçe boyalı, bakmamak isterseniz de yine gözleri kendine çevirten bir inatçılıkla durmadan akıyor, vakara dokunacak şeyler hatırlatıyor. Dikkat edilecek ikinci nokta da şudur: Yaş mayo ile kumda oturduktan sonra, kum kurumadan ve kumaştan dökülecek hale gelmeden ortalıkta fazla dolaşmamak! Kabahat yapmış ilkokul talebesine dönmeye ve sıcak hamama sokulmak lazım geldiği zehabını vermeye ne lüzum var? Kumdan kalkınca, iyice silkinmek, bu yetişmezse suya tekrar bir dalıp çıkmak, öyle, tertemiz gezinmek, ihmali caiz olmayan plaj adap ve erkânındandır.

Alt ve üst kısımları açık, bir kişilik kabinelerde, yalnız ayak kısmıyla baş tarafı görünerek, giyinenlerin bazen öyle bir asık surat duruşları, tıbbi muayene esnasında alınan vaziyete müşabih hareketsiz bir bekleyişleri var ki, bana röntgen levhasının arkasına geçip ciğer, mide ve bağırsaklarının resmini aldırmaya hazırlanan hastaları hatırlatıyorlar. Sanıyorum ki, birdenbire karanlık basacak, mavimtırak bir ışık altında ve kapı denen siyah levhada kaburga ve oyluk kemikleriyle bir sıska iskelet tecessüm edecek!

Bu kabinede duranların etrafı, vapurunu iskeleye yanaştırmak isteyen bir Şirket-i Hayriye kaptanı bakışıyla tetkikleri de tuhafıma gidiyor: Sanki plaj, altından makinelidir. "Çan, çan! Çan! Çan!" bir ses, bir sarsıntı ve demir makaralı bir tahta gırıltısı... İşte, akıntıya rağmen Kandilli'yi bir çırpıda bordaladık. Kabinedeki adamın çehresinde, adeta, muvaffakıyetli bir iş becermiş olanların derin memnuniyetini hissediyorum...

Plajlarda yapılacak ıslahat meyanında ayak yıkamaya mahsus suyu getiren garsonların mayo yerine, ketenden dize kadar uzanmış, geniş pantolon giymeleri de vardır. Zira en adi cinsinden, elastikiyetini kaybetmiş, renkleri solmuş bu sarkık donların setir hassaları hemen hemen kalmamış gibidir. Erkek olduğum halde, locama yanaşırken, havlumu gözlerime siper yapmak, yahut bu havluyu oğlanın beline dolamak ihtiyacını daima hissetmekteyim. Meşhur Yahudi hikâyesinde olduğu gibi, "Utanmıyor musun be adam!" diyeceğim geliyor ama tıpkı o Yahudi gibi bana, "Gören utansın!" cevabını vermesi ihtimalini düşünerek susmayı ve gözümü yummayı tercih ediyorum.

Soyunmuşlar arasında elbiselilerin ne kadar yabancı, başka kıtadan gelmiş, başka küreden inmiş mahluklar gibi durduğuna elbette dikkat etmişsinizdir. Fakat tuhafı, vaziyetini yadırgayanlar, acemi, sünepe, mahcup duranlar onlardır, biz çıplaklar değil! Hatta bir sanatoryumda hastaları seyrediyormuşuz gibi elbiseleriyle adeta "Vah, vah! Ne ıstırap çekiyorlar, ne ümitsiz haldeler!" der gibi, bir acıyan bakışımız bile var.

Daha acayibini söyleyeyim mi: Giyinmiş bir ahbapla plajda konuşmaktan küçük bir mahcubiyet bile duyuyorum; bütün gözler üzerimize dikiliyor; sanıyorum ki, cumhurun arzusu ve deniz rejiminin kanunları hilafına bir cürüm işliyorum, kabahatliyim. Onun içindi ki, plajda çıplakken ferih, fuhur, sağlam adımlarla, göğsümü gererek dolaşırken bir kere giyindim mi, yürümemi şaşırıyor ve kendimi dışarıya, bana benzeyenlerin yanına dar atıyorum.

Soyununca içtimai seviye farkını ortadan kaldırdığı için de plaj hoşuma gidiyor. Bakıyorum, demin kalantor otomobilinde yan yatmış, yahut bürosundaki maroken koltuğa boylu boyunca uzanmış büyük bir memur, veya tüccar, şimdi, mahşer gününde gibi, yanımda dımdızlaktır; benim bandığım suya giriyor ve demin ufak bir kâtibin vücut izini bıraktığı kuma oturarak, Karadeniz'de gemileri battıktan sonra kendi kurtulup karaya çıkmış gibi meyus düşüncelere dalıyor.

Bunlardan bazıları yaya kalmaktan ve önlerinde telefon makinesini bulamamaktan mustarip bir tavır da almakta, yerlerini hepimizden fazla yadırgadıklarını takındıkları kurumlu, sahte hallerle belli etmektedirler. Hele bir kısmı: "Soyundum, mühim adam olduğum artık anlaşılmıyor; neler yapmalıyım ki herkes ehemmiyetimi öğrensin?" diye muhakkak kafa patlatıyor ve kabarmak mı, şişinmek mi, kollarını çaprazlayıp ıslık çalmak mı, yoksa yüksekten bakışlarla hızlı hızlı yürümek mi lazım, bir türlü karar veremeyerek plajı kof kafasına zindan ediyor.

Plajlar gayritabiiliği sade fizyolojik noktadan değil, psişik bakımdan da meydana koyan tetkik sahalarıdır.

İnsanın soğuğu ve sıcağı, yani sevimsizi ve sevimlisi de yine orada kendini daha kolay göstermektedir. Deniz şakalarına bakınız: Bazısı bunu ne tatlı yapıyor veya buna ne hoş tahammül ediyor. Denize ilk girişte birbirlerinin yüzüne su atarlarken, kadın var, temaşası bir zevk, çığlığı bir musiki, geri geri kaçması yeni bir dans örneği... Halbuki yine kadın var, mahallevari kahkahayı koparınca sırtımızdan anaforlar geçiriyor ve çırpındıkça saframızı kabartıyor. Şayet kaba kaba şakalaşanlar yalnız erkeklerse, başımı kuma veya denize gömmeyi tercih ediyorum.

Delikanlılardan beklediğim bir mesele şu: Aralarındaki kabinlerde kadınların giyinip soyunduklarını dikkate alarak, kabin aşırı, yüksek sesle mahrem konuşmalardan vazgeçmek! Zaten bazı kere şekillerin kâfi derecede estetik olmadığı bir yerde hiç olmazsa, sohbetler ölçüden dışarıya çıkmamalı ve kelimelerimiz fazla soyunmamalıdır. Çifte çıplaklık çok geliyor!

Plajlar biraz da insan derisinin yüzülmeden, güneş ve deniz suyu ile canlı canlı, vücut üzerinde terbiye edildiği, modern birer debagat[1] müessesesi değil midirler? Beyazın adı var, esmerin tadı var, diyen dedelerimiz şayet güneşle abanozlaşmış bu temiz vücutları görselerdi, bize, şüphesiz ondan daha parlak, daha manalı atasözleri bırakırlardı. Beyaz deri plajda gözlerimize badana vurulmuş duvar kadar çiğ ve su muhallebisi gibi lezzetsiz görünüyor.

Bu yıl Avrupa'nın garbındaki plajlarda güler yüzlü insan kafileleri yerine, çelik suratlı sürü sürü tanklar yatıyor

1 debagat: sepicilik

ve sulara korkunç şekilli tahtelbahirler dalıp, çıkıyor. Eldeki nimetin kadrini bilmek lazımdır; onun içindir ki, suya bir giriniz, Allah'a bin hamdediniz.

Ve aklınız varsa, doğru plajlara koşunuz!

SON

Refik Halid Karay'ın Eserleri

Anı

1- Minelbab İlelmihrab

2- Bir Ömür Boyunca

Hikâye

1- Memleket Hikâyeleri

2- Gurbet Hikâyeleri ve Yeraltında Dünya Var

3- Memleket Hikâyeleri – Gençler İçin

4- Gurbet Hikâyeleri – Gençler İçin

Kronik

1- Bir Avuç Saçma

2- Bir İçim Su

3- İlk Adım

4- Makyajlı Kadın

5- Tanrı'ya Şikâyet

6- Üç Nesil Üç Hayat

7- Üç Nesil Üç Hayat – Gençler İçin

Mizah

1- Ago Paşa'nın Hatıratı

2- Ay Peşinde

3- Deli

4- Guguklu Saat

5- Kirpinin Dedikleri

6- Sakın Aldanma, İnanma, Kanma

7- Tanıdıklarım

Roman

1- Anahtar

2- Ayın On Dördü

3- Bu Bizim Hayatımız

4- Bugünün Saraylısı

5- Çete

6- Dişi Örümcek

7- Dört Yapraklı Yonca

8- Ekmek Elden Su Gölden

9- İki Cisimli Kadın

10- 2000 Yılın Sevgilisi

11- İstanbul'un Bir Yüzü

12- Kadınlar Tekkesi

13- Karlı Dağdaki Ateş

14- Nilgün

15- Sonuncu Kadeh

16- Sürgün

17- Yerini Seven Fidan

18- Yezidin Kızı

19- Yüzen Bahçe

Refik Halid Karay'a Dair Bir İnceleme

Refik Halid Karay – Ankara

Hazırlayan: Ali Birinci

Refik Halid Karay

İlk Adım

"Yalnız birimize, kendimize olmak ümidiyle o tarafa ihtiyatla, aramızda konuşur, alınacak eşya üzerinde münakaşa eder gibi yaparak yaklaştık, yanaştık. Cesaret, cüret neredesin? Halbuki daha o devirde, Abdülhamit saltanatının son günlerinde ben Fransa İhtilali'ni okumuş, "Cüret, cüret, daima cüret!" cümlesinin Fransızcasını ezberlemiştim. Yüreğim yine güm güm atıyordu; sesim, kendimin bile tanıyamayacağım kadar boğuk ve değişik; bacaklarım, başkalarının bile farkına varacağı derecede sarsak ve titrekti. Yanlarına bu halde gelince, aynı kadın, bizim tüysüz, çelimsiz, toy, ürkek ve beceriksiz üç genç olduğumuzu daha iyi anladığından, ilk sözü atmak rolünü üzerine aldı..."

Refik Halid Karay, birbirinden bağımsız, gözlem ve tasvir kuvvetini ortaya çıkaran hikâyelerini topladığı *İlk Adım*'da, dönem yaşantılarına ışık tutan detayları anlatmaktaki ustalığı ve duru Türkçesi ile özgün tarzının tipik bir örneğini sergiliyor.

